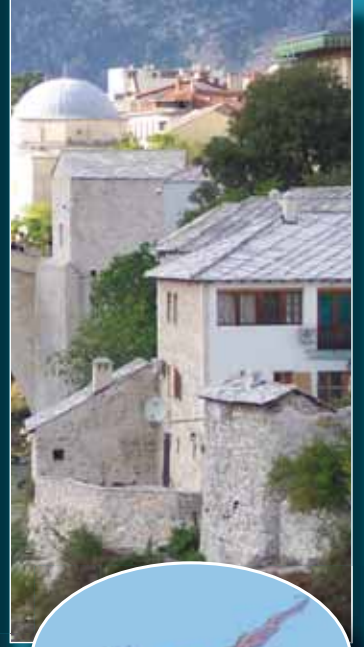

AVRASYA DOSYASI

ÜÇ AYLIK ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE STRATEJİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

SOSYO-POLİTİK
ARAŞTIRMALAR

BOSNA - KIRIM KIBRIS - ÖZEL

Sonbahar 2017

Cilt: 10

Sayı: 1

Fiyatı: 30.00 TL

AVRASYA DOSYASI
ÜÇ AYLIK ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE STRATEJİK
ARAŞTIRMALAR DERGİSİ
2017

AVRASYA DOSYASI

ÜÇ AYLIK ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE STRATEJİK

ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Sonbahar 2017

Cilt: 9

Sayı: 1

SAHİBİ

AVRASYA BİR VAKFI ADINA
Şaban GÜLBAHAR

AVRASYA DOSYASI

ASAM'ın Yayın Organıdır.

Editör

Dr. Eray GÜÇLÜER

Reklam ve Halkla İlişkiler Müdürü

Cengiz BAYRAM

Hakem Kurulu

Prof. Dr. Ö. Alparslan AKSU (Hakem Kurulu Başkanı)

Prof. Dr. Ahad ANDİCAN

Prof. Dr. Ahmet İNCEKARA

Prof. Dr. Çağrı ERHAN

Prof. Dr. Enis ÖKSÜZ

Prof. Dr. Erhun EYÜBOĞLU

Prof. Dr. Erdal KEREY

Prof. Dr. İ. Hakkı AYDIN

Prof. Dr. Mahmut ARSLAN

Prof. Dr. Ömer ÖZKAN

Prof. Dr. Salih AYNURAL

Prof. Dr. Yadigar İZMİRLİ

Dr. L. Ruhsat ALPKAN

Dr. Mustafa YENİGÜN

Dr. Yalçın KOÇAK

Faruk SEZGİN

Yayın Kurulu

Dr. Eray GÜÇLÜER

Dr. İsmail ÇELİK

Uzm. Çağrı ÖZKAN

Uzm. Ahmet Gürkan ATAY

M. Seyit TÜRKER

Ömer ÖZKAYA

web: www.asam.org.tr

e-posta: asam@asam.org.tr

Fatih Mah. Kızılay Sk. No: 19/A

Küçükçekmece-İstanbul

Tel: 0212 580 08 53

Faks: 0212 541 99 44

Tasarım Uygulama

İsmail BEKTAŞ

Basım & Cilt

Aktif Matbaa ve Reklam Hizmetleri San. Tic. Ltd. fiti.

İrtibat & Abonelik İşlemi

Söğütözü Mah. Halkalı Cad. No:245

Küçükçekmece - İstanbul Tel: 0212 698 93 54 - 55

aktif@aktifmatbaa.com

Matbaa Sertifika No

13978

İÇİNDEKİLER

- Nursena BALATEKİN
- Yasin ARSLAN
- SARAYBOSNA'DA KİMLİK ÜZERİNE:
BOSNA HALKININ AİDİYET
DUYGUSUNA DAİR DİNAMİKLER 5
- Burhanettin ŞENLİ
AHMET DERVİŞ PAŞA VE ARDINDAN
ATATÜRK'ÜN YAZDIĞI MERSİYE 31
- Yrd. Doç. Dr. Recep ÇELİK
- OSMANLI BELGELERİNDE KIRIM GÖÇLERİ 57
- Prof. Dr. Hamza ATEŞ
İNSAN, İNANÇ VE MEDENİYET TEMELLİ
BİR KÜLTÜR OLUŞTURMAK:
NEVZAT KOSOĞLU'NUN KÜLTÜR
ANLAYIŞI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME 79
- Hurşit Furkan Dikmen
- İbrahim Çakıcı
KIBRIS MÜZAKERELERİ VE KIBRIS
SORUNUNUN ÇÖZÜMLENEMEMESİNİN
ARDINDAKİ ETKENLER 109
- Prof. Dr. Ahmet İNCEKARA
- Yrd. Doç. Dr. Ayşen BAKKALOĞLU
OSMANLI'DAN MODERN
TÜRKİYE'YE ULAŞTIRMA 146

Sevgili AVRASYA DOSYASI okuyucusu,

Dünyadaki eksenlerin hızla yer değıştirdiğı küresel hareketlerle karşı karşıya kaldığımız önemli zamanlardan geçiyoruz. Süreci içinde konumlandığımız jeopolitiğe etkileri bakımından inceleyebilmek için tarihi geçmişini unutmamız ve yakın çevredeki hareketliliğı mercek altında bulundurmamız gerekir. Bu sayımızı bu düşünce ile hazırladık. Hem yakın geçmişimize ışık tutacak incelemelere hem de Bosna ve Kıbrıs gibi ülkemizi doğrudan ilgilendiren iki yeni araştırmaya bu sayıda yer verdik.

Artık günümüzde üretilen teknolojinin toplumun sosyolojisi üzerinde belirleyen bir güce dönüştüğünü söylemek mümkün. Egemen teknolojinin belki de toplumlar üzerindeki en tahrip edici etkisi geçmişle bağlarını koparabilmesidir. Geçmiş unutulduğu zaman da şu an Ortadoğı’da yaşanan ayrıştırıcı hadiseler insanların başına gelmektedir. Ayrışan toplumlar ise aynı zamanda kendi iç kargaşalıklarına düştükleri için çevreyle de bağlantılarını koparabilmektedirler. Çözüm ise tarih bilincine sahip dominant teknoloji üretebilen ideal bir toplum olabilmek.

ASAM olarak bu doğrultudaki çalışmalarımıza bundan sonra da devam edeceğiz. Küresel tehdidin her geçen gün daha da fazla hissedildiğı ülkemizde sağlam bir gelecek kurabilmek adına toplumumuzun bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi belki de en öncelikli konular arasında yer almalıdır. Bir dahaki sayıda görüşmek dileğıyle, şen ve esen kalın.

Şaban GÜLBAHAR

Avrasya Bir Vakfı Genel Başkanı

SARAYBOSNA'DA KİMLİK ÜZERİNE: BOSNA HALKININ AİDİYET DUYGUSUNA DAİR DİNAMİKLER

**EXPLORING THE IDENTITY CONCEPT AT SARAJEVO:
THE AFFILIATION OF PEOPLE LIVING IN BOSNIA AND
HERZEGOVINA**

Nursena BALATEKİN¹, Yasin ARSLAN²

Özet

Kimlik kavramı ve aidiyet duygusu her daim toplumlara yön vermiş önemli bir dinamiktir. Buradan hareketle kimlik kavramının bugünkü şartlar altında anlaşılması, insanı merkeze alan bilim dalları için kültürel ve tarihi açıdan oldukça önemlidir, bu çalışmaların özellikle çok uluslu ülkelerde yürütülmesi de ayrıca önem arz etmektedir. Bu amaçla tarihi, çok kültürlü ve çok uluslu yapısı itibariyle hem bölgesel hem de küresel açıdan zenginlik teşkil eden Bosna-Hersek, Saraybosna sınırları içerisindeki halkın kimlik ve aidiyet olgularını anlamaya yönelik bu saha çalışması gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında Saraybosna'da kalınan süre boyunca halkın farklı kesimlerini temsil edebilecek kişiler ile mülakatlar yapılmıştır. Yapılan mülakatlar ile elde edilen veriler ışığında kimlik olgusunun Bosna-Hersek halkı tarafından çeşitli kavramlar yoluyla tanımlandığı ve bu durumun katılımcılar arasındaki değişkenlere bağlı olarak farklılık gösterdiği görülmüştür. Katılımcıların yaşları ve tanımları arasında paralellik gösteren benzerlikler dolayısıyla, elde edilen verilerin yaşa göre sınıflandırılması uygun görülmüştür. Ayrıca mülakat sonuçları Bosna-Hersek halkının kimlik algısında tahminlerin üzerinde değişkenler ve dinamiklerin etkili olduğunu ortaya koymuş, ve-

1 Nursena BALATEKİN, Üsküdar Üniversitesi Psikoloji Bölümü

2 Yasin ARSLAN Üsküdar Üniversitesi Psikoloji Bölümü

rilerin barındırdığı çeşitlilik burada veya diğer ülkelerde yürütülebilecek sonraki çalışmalar için önemli ve zengin bir kaynak oluşturmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kimlik, Aidiyet, Bosna-Hersek, Saraybosna, Toplum

Abstract

Identity and affiliation are crucial dynamics to understand the human and the society. It is one of the concerns for social sciences to discover the motives behind these concepts especially for those diverse in cultural norms, traditional practices, and social groups. Therefore, we aimed to contribute to the understanding of identity and affiliation with a scientific approach at Sarajevo, Bosnia and Herzegovina where the diversity has been seen in the history and other cultural means. During the research period, a certain number of people with socially, politically, economically and/or culturally different backgrounds, including prominent figures of the society were interviewed. Since there was a significant association between the ages and the concepts referred by the people who were interviewed, we have used age groups to analyze the research data. The research data suggests that people living in Sarajevo, Bosnia and Herzegovina appear to define identity and/or affiliation in the light of certain concepts which is likely to depend on the variables shown by the participants. However, there are a lot of factors and dynamics concerning the perception of identity and/or affiliation, and further studies are required for Bosnia and Herzegovina on top of other diverse regions across the world.

Keywords: Identity, Affiliation, Bosnia and Herzegovina, Sarajevo, Society

GİRİŞ

Küresel düzeyde kültürel etkileşimin sosyal hayata hızla nüfuz ettiği bir zaman dilimi olarak günümüz için kimlik kavramı oldukça önemli bir pozisyon teşkil etmektedir. Bu nedenle kimlik kavramı tarih boyunca birçok farklı disiplin tarafından çeşitli yaklaşımlarla incelenmiş ve tanımlanmaya çalışılmıştır. Bugün şahit olduğumuz antropolojik, sosyolojik ve psikolojik yaklaşımlar halen bu kavram üzerine incelemelerini sürdürmektedir. Bu inceleme sürecine dahil edilen nasyonalizm gibi akımlar kimlik kavramı ile ilişkilendirilmiş ve bahsi geçen kavramın kaynağı üzerine düşünmeye götürmüştür. Bu bağlamda, White (2005) yaptığı çalışma bünyesinde, Kant'ın yalnızca evrensel değerler üzerinde durduğunu, J.G.Herder'in (1744–1803) ise diğer birçok düşünüre oranla nasyonalizm ve kimlik kavramı üzerinde daha fazla görüş bildirdiğini ve çalışmalarını bu yönde devam ettiğini bildirmiştir. Herder'e göre kimlik yaşanan kültürle yakından ilişkili ve her bireyin bu yönde yolunu kendisinin çizmeye hakkı vardır. White (2005) buradan hareketle Herder'in kimlik ve nasyonalizm üzerine görüş bildiren ilk düşünür olduğunun savunulabileceğini belirtmiştir. Şunu da belirtmek gerekir ki Herder'in nasyonalizm görüşü kültürel çeşitliliği de içerisinde barındıran vatanseverlik üzerine temellendirilmiş bir fikri ifade etmektedir.³

Bosna'daki çok kültürlülük, orada yaşanan kültür ile bireyin kimliği arasındaki ilişki ve bireylerin kimlik üzerine öznel ifadeleri; Herder'in kimliğe yönelik görüşlerini destekler nitelikte olduğu gözlemlenmiştir. Bununla birlikte, interdisipliner anlamda milliyetçilik üzerine çalışan Anthony D. Smith ise milli kimliği belirli başlıklar altında incelemiştir: İlk olarak aynı toprak parçası üzerinde yaşayan toplum – farklı kültürel arka planlar mümkün, ikinci olarak aynı tarihsel hafızaya sahip olma – benzer söylencelerin paylaşımı, üçüncü olarak ortak ve standart bir

3 White, R. (2005). 66 volume XVIII, nos. 1 and 2, 2005 Herder: On the ethics of nationalism.

kültür, dördüncü olarak Toplumun tümünü bağlar nitelikte ortak bir hak ve hukuk paydası ve beşinci olarak ortak ekonomik çıkarlar şeklinde değerlendirilmiştir.(Şimşek & Ilgaz, 2007).⁴ Bu gruplara ek olarak milliyet kavramına dair doğu ve batı olmak üzere iki tarafın kendisine ait yorumları olduğundan bahsedilmektedir: batıda yapılan tanıma göre milliyet değerlendirmesi daha çok toprak parçası ve yaşanılan bölge teması üzerine bina edilmiştir – bu toprak parçası üzerinde yaşayan toplumun sahip olduğu sistematik hukuki ve siyasi tüm değerlendirmeler onları bir milliyet çatısı altında birleştirmektedir; doğunun yaklaşımında ise milliyetin daha çok ortak; dil, kültür, ritüel veya din üzerine temellendiği savunulmaktadır – buna göre bir ulus devletinin doğuşu bu ortak; dil, kültür, ritüel ve dinin doğuşu anlamını da içerisinde barındırmaktadır.⁵

Bu çalışmada bahsedildiği gibi farklı söylemlerle tartışılan kimlik kavramını bir saha çalışması ile Bosna halkı üzerinden incelenmiştir. Burada Bosna'nın seçilmesinde bir çok faktör etkili olmuştur. Bosna tarihinden günümüze 3 farklı döneme şahit olmuş bir bölgedir. Osmanlı'nın Bosna'yı topraklarına katmasıyla birlikte başlayan bu değişim daha sonrasında Avusturya-Macaristan, Yugoslavya ve bağımsızlık dönemi ile birbirini takip etmiştir. 1991 yılında başlamış olan bağımsızlık savaşı sonucunda Bosnalılar Yugoslavya'dan ayrılarak 1992'de bağımsızlığını elde etmiş, Bosna-Hersek Cumhuriyet'ini kurmuştur. Ancak bu devleti tanımayan, ülkedeki Sırlar yeni bir savaş başlatmıştır. 1995'te yapılan Dayton Anlaşması ile bu savaş son bulmuştur. Sonrasında Bosna-Hersek içinde Boşnak halkla birlikte Hırvat ve Sırp halkında bulunduğu federasyonlara ayrılmış bir ülke kurulmuştur. Günümüzde Bosna-Hersek'in devlet anayasasında Boşnak, Hırvat ve Sırp olmak üzere 3 etnik kimlik

4 Şimşek, U., & Ilgaz, S. (2010). KÜRESELLEŞME VE ULUSAL KİMLİK. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(1), .

5 Smith, A. D. (1999). National Identity and the Idea of European Unity. International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-, 68(1), 55–76. Retrieved from <http://users.clas.ufl.edu/ckostopo/GreekIdentity/2620461.pdf>

resmi olarak tanınmıştır. Fakat halk arasında bireyler kimliklerini ifade ederken bu 3 etnik kimlik dışında bir kavrama daha yer vermişlerdir. İngilizceleri Bosniak (Boşnak), Bosnian (Bosnalı) olan kavramların görüşmeler esnasında bazı hassasiyetler ve kişiler arası farklı anlamlar teşkil ettiği görülmüştür, bu duruma detaylı bir şekilde araştırma metni içerisinde değinilecektir. Resmi dil olarak Bosna’da Boşnakça, Sırpça ve Hırvatça konuşulmaktadır. Boşnakça’nın, Hırvat ve Sırp halkların çoğunlukta olduğu bölgelerde dil olarak kabul edilmeyip eğitim kapsamına alınmaması araştırma sürecinde yapılan mülakatlar sonucu elde edilen bilgilerdendir.

Farklı 3 tarihsel döneme dair bugün ki halkın değerlendirmeleri farklılık göstermektedir. Üç döneminde, Bosna halkı üzerinde yarattığı etki Bosna da çok kültürlü ve anlayışlı bir sentez oluşturmuştur. Ülke genelinde özellikle Saraybosna sokaklarında bu kültürel çeşitlilik fark edilir oranda göze çarpmaktadır. Sokaklarda komünist rejime ait yapılar, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı mimarisi ile şekillenmiş sokaklar adeta bir sergi izlenimi oluşturmaktadır. Merkezlerinde Ortodoks, Katolik kilisesi, Sinagog ve camilerin bulunması da dini çeşitliliğe ve şehrin harmonik yapısına birer örnek teşkil etmektedir. Coğrafi olarak değerlendirildiğinde ise Bosna’nın Batı ile Doğu sınırları arasında geçiş bölgesinde bulunduğu söylenebilir. Tarihi değişim ve zenginliği, coğrafi konumu göz önüne alındığında günümüzde yaşayan Bosna halkının kimliğine ait değişkenlerin değerlendirilmesi önemli görülmüştür. Tarihi süreçte yaşanan hükümet değişimleri noktasında Türkiye’ye benzer yönleri olan Bosna’nın günümüz halk kimliğinde Türkiye ile benzer sosyolojik ve psikolojik problemleri yaşayıp yaşamadığı üzerine duyulan merak bu araştırma projesinin yapılma nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Yapılan araştırma günümüz Bosna halkının kompleks tarih serüveni sonrası kendi kimliğini nasıl bir zemin üzerinde ve hangi dinamiklere bağlı olarak tanımladığının anlaşılmasına fikir verecektir.

Saha araştırması sırasında görüşülen (J, E, 80) sorulan ilk soru karşısında masadan kalkarak büyükçe çerçevelenmiş, kendisinin farklı yaşlarda çekilmiş 3 adet portresini aldıktan sonra masaya geri dönerek araştırmacılara doğru bakmıştır.. Düşünceli haliyle dikkat çeken katılımcı sonrasında sırasıyla portreleri göstermiş ve en sonda da kendisini işaret ederek şöyle sormuştur: “Şimdi bu soruları hangimiz cevaplasın istersiniz?” Katılımcının verdiği bu cevap Bosna halkının kimlik anlayışına, olaylara bakış ve anlamlandırma açısından özgünlüğüne, psikolojik ve sosyolojik durumuna oldukça manidar bir vurgu yapmıştır. Ayrıca, yapılan araştırmanın önemini ve ileride yapılması gereken başka araştırmaların gerekliliğini ortaya sermiştir.

YÖNTEM

Nitel veri toplama amacıyla araştırma kapsamında 6 Kadın 10 erkek olmak üzere toplam 16 kişi ile mülakatlar yapılmıştır. Görüşme öncesinde katılımcı bireylerden görüşme sürecinin ses kaydına alınabilmesi için izin istenmiştir ve alınan izin doğrultusunda görüşmeler kayıt altına alınmıştır. Ayrıca mülakatların başında kişilerin kimliklerinin gizli tutulacağına dair güvence verilmiş ve araştırmanın içeriğine dair bilgilendirilme yapılmıştır. Araştırmacılar tarafından yürütülen görüşmeler dernek merkezlerinde, ofislerde, kişilerin evlerinde veya tercih edilen alternatif mekanların bünyesinde gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede görüşmelerden ses kaydıyla elde edilen veriler araştırmacılar tarafından analiz edilmiş olup araştırmanın içeriğine sunulmuştur.

Araştırma kapsamında çalışmanın kısa bir zaman diliminde gerçekleştirilmesi sebebiyle Bosna'nın yalnızca bir şehri, başkent olan Saraybosna dahil edilmiştir. Araştırma sırasında yapılan mülakatların 2 tanesi Türkçe, 5 tanesi İngilizce yapılmış ve tercüman yardım alınmıştır. 7 tanesi ise direkt olarak İngilizce yapılmıştır. Bu araştırmanın sadece Saraybosna da gerçekleşmiş olması bundan sonraki çalışmalar için daha kapsayıcı olma ihtiyacını doğurmuştur. Daha uzun bir süre ile Bosna'nın başka şehirlerinden kişilerle görüşülüp daha genel bir değerlendirme yapılabilir.

Söz konusu çerçevede, bu çalışmanın amacı; Bosna halkının bugün ki kültürel yapısını şekillendirme de etkisi olduğu düşünülen faktörleri yakından inceleyerek, günlük yaşam pratikleri de dahil olmak üzere psikolojik ve sosyolojik açıdan değerlendirmeler yapıp toplumun kimliği ve aidiyet duygusunu anlamaktır. Araştırmanın tamamı 16-20 Ocak 2017 tarihleri arasında Bosna'nın Saraybosna şehri içerisinde gerçekleştirilmiş olup, açık-uçlu sorulardan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formlarından yararlanılarak elde edilen nitel verilerden oluşmaktadır. Belirlenen tarihlerde Saraybosna şehrinde yapılan mülakatlar ve göz-

lemeler sonucu araştırma için gerekli veriler toplanmıştır. Mülakat yapılan kişilerin bir kısmı alınan randevular ile belirlenmiş olup diğer kısmı halkın içinden araştırma grubunda eksik kalan figürleri tamamlamak adına Bosna’da kalınan sürede seçilmiştir.

BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

20-35 yaş arası katılımcılar

Bütün mülakatlarda olduğu gibi katılımcılara kendilerini nasıl tanımladıkları sorularak başlandı. Ardından tanımlarken kullandıkları kavramların onlar için ne ifade ettiği ve nasıl anlamlar yükledikleri açıklamaları istendi. Daha önce kendilerini tanımlamak üzere hiç düşünmediklerini belirten bazı katılımcılar bu soruyu anlamlandıramadı. Örneğin, katılımcılar arasından mülakat yapılan genç çift (T, E, 26) (H, K, 21)⁶ bu soruyu geçmek istediğini belirtti. Buna karşın başka genç bir katılımcı içinde bulunduğu durumu aşağıdaki şekilde ifade etti: *Oldukça zor. Bizler tarihimizin karmaşası sebebiyle kimliğimizi tanımlayamıyoruz. Bu hep çok kafa karıştırıcı bir iş olmuştur. Daha önce bunu düşünmemiştim hiç. Bence önemli değil bu. Bunun önemli olduğunu düşünmüyorum. (L, K, 21).*⁷

Diğer katılımcılar soru üzerine birkaç dakika zaman isteyip sonrasında cevap vermeye başlayabildiler: *Bosnalı, Boşnak ve İslamiyet. Bosnalı benim sadece vatandaşlığımy belirtiyor. Milliyetimi, dinimi ve Müslüman bir Bosna Hersek vatandaşı olduğumu ise Boşnak kavramı belirtiyor. Ama Bosniak (Boşnak) demenin bazı zorlukları var. Mesela çocuğum doğduğunda kimliğine Boşnak yazdırmaya korktum ilerde ayrımcı sorunlara maruz kalırsa diye. Bizler biraz Müslümanız demeye çekindiğimiz için Boşnağız diyoruz. (M, K, 25)*⁸

Araştırma kapsamında yapılan bu mülakatlar, öncesinde bilinmeyen

6 Mülakat 18.01.2017 tarihinde gerçekleştirildi.

7 Mülakat 20.01.2017 tarihinde gerçekleştirildi.

8 Mülakat 18.01.2017 tarihinde gerçekleştirildi.

bazı kavramların da tanımlanmasına yardımcı oldu. Özellikle “Bosnian” (Bosnalı) ve “Bosniak” (Boşnak) kavramları arasındaki farkın Bosna halkı için oldukça önemli olduğu görüldü. Bu iki kavramı görüşmeye katılan kişilerin çoğu kendilerini tanımlarken kullanıyor olsa da bu yaş grubundaki kişiler için bahsedilen kavramların ne demek olduğu noktasında bir fikir birliğine henüz varılmadığı gözlemlendi. Kimilerine göre bu iki kavram aynı şeyi ifade ederken kimileri için çok farklı anlamlar içeren iki kavram olduğu kaydedildi. Örneğin, kadın iki üniversite öğrencisiyle beraber yapılan görüşmede bu kavramlar oldukça tartışılmıştır. Kavramların onlar için çok farklı değerler ifade ettiğini belirten iki kadın, mülakat sırasında aralarında geçen konuşmada onlar için bu kavramların ‘aslında’ hangi anlama geldiği noktasında birbirlerini uzun bir süre ikna etmeye çalışmış uzlaşmaya varamamışlardır:

Ben Boşnak Müslümanım. Bosniak(Boşnak) ya da Bosnian(Bosnalı). Kimliğimden bahsetmek bu şekilde benim kafamı karıştırdı. Arkadaşıma katılmıyorum. Bence Bosnian ve Bosniak aynı. Bence hepsi Müslüman manasını içeriyor. (L, K, 21).

Kendimi Bosnalı olarak tanımlarım, bu da sadece yurttaşlıktır. Bu kavram ülkemizin sekülerliğini, bütün insanların bir arada yaşadığını belirtir. Bosnian demek daha az stresli ve karmaşık. Bu şekilde etiketlenmiyorsun ve kimliğine etiket yerleştirmiyorsun. Dinini belirtmemiş oluyorsun, vurgulamıyorsun. Politik tartışmaları reddiyorsun önlüyorsun böylece. Benim Sırp ve Hırvat arkadaşlarım var üniversitede, onlar Müslüman değil ama Bosnalı olarak çağırıyorlar kendilerini. (A, K, 21)⁹

Kimlik probleminin dışında gençler için en önemli sorun, gündemin ekonomik problemleri ve iş imkanlarının azlığı olduğu görülmüştür. Ekonomik problemler vesilesiyle yaşanan gelecek kaygısının genç nesillerin kimlik gibi sosyolojik konular üzerine düşünmesi için bir engel

⁹ Mülakat 18.01.2017 tarihinde gerçekleştirildi.

oluşturduğu kaydedilebilir. Sosyoekonomik kaygılar ve ülkenin politik problemlerinin onlar için oldukça endişe verici olduğu gözlemlendi. Bu durumu Maslow ihtiyaçlar hiyerarşisi teorisinde açıklamıştır. Maslow'a göre Fizyolojik ihtiyaçlar birinci basamaktadır, yukarı doğru güvenlik (barınma), sosyal, saygınlık, kişisel doyum ihtiyaçları takip etmektedir ve bir basamağı atlamayan kişi sonrakine geçemez, sonraki basamak hakkında düşünmeye başlamaz.¹⁰ Mülakatımız sonucunda aldığımız cevapta bunu kanıtlar nitelikteydi. Bir katılımcımız daha önce hiç düşünmediğim konular üzerine sordunuz ve zihnime düşünceler yağmaya başladı diye bir ifade de bulunmuştur. (L, K, 21) Bu yaş grubu gençler ekonomik kaygı gibi sebepler nedeniyle kimlikleri, özellikle Bosnian ve Bosniak ifade farkı üzerine düşünmediklerini belirtse de kendilerini o kelimelerle tanımlayıp içerdiği anlam ve farklılıklarını ortaya koymuşlardır. Güncel politika ve ülke sorunlarıyla çok ilgilenmediklerini ifade etseler de sebebiyle etki altında kaldıkları gözlemlenmiştir.

İlgili yaş grubunun büyük çoğunluğu sosyal/iş/okul yaşamınız göz önüne alındığında Bosnalı olmaktan dolayı sizi baskılayan, rahatsız eden herhangi bir unsur var mı diye sorulduğunda ekonomik anlamda duydukları kaygıyı vurgulamışlardır:

Ekonomi ve işe alım büyük sıkıntı. Meclis gibi bürokratik devlet kurumlarında iş alımında da ırk sınırlaması var. Başvurduğum bir işten sen fazla kalitelisin bize göre diye reddedildiğim bile oldu. (Gülüyor). Bunun sebeplerinden biri de iyi pozisyonlara iltimas yoluyla işçi alımları bu sebeple bizlerde başka belki daha alt pozisyonlara başvurmak zorunda kalıyoruz. Burada nasıl iş kurarım, bulurum bilemiyorum. İki üniversite bitirdim, aynı zamanda sporcuyum, birçok niteliğim var ama iş bulamıyorum. (T, E, 26).¹¹

Kız arkadaşı devam ediyor:

Ben de aynı kaygıları paylaşıyorum. Tıp okuyorum ama ülkemiz-

¹⁰ Morris & Maisto, 2013

¹¹Mülakat 18.01.2017 tarihinde gerçekleştirildi.

deki doktorların durumunu gördükçe umudumu kaybediyorum. İşten çıkarılanlar, kötü şartta zar zor çalışanlar. Gelecek planımızda Almanya'ya yerleşmek var. Bunu çok istemiyoruz ama ülkenin bu durumu bizi buna mecbur bıraktı. Almanya'ya göç etmeyi planlayan bizim gibi birçok genç var. Herkes durumun farkında. Bundan tabi ki de çok memnun değilim. Ailemizi, arkadaşlarımızı bırakmak zorunda kaldık. Ülkemiz bizi bu zorunluluğa itti. (H, K, 21)¹²

Görüşmenin sonunda uzunca bir süre aralarında göz temasında kalan çifti, göç etme açıldıktan sonra oldukça duygusallaştığı görülmüştür. Kaygının yanı sıra ülkenin mevcut ekonomik durumundan memnun olmamaları sebebiyle ülkelerine oldukça kızgın oldukları da kaydedilmiştir. Kızgınlık, öfke ve kaygı çiftin ifadeleri aracılığıyla edinilen görüşlerdir. Katılımcımız (T, E, 26) kızgınlığını belirtirken “Şehitler boşuna öldü. Bu ülke için pek de değmez. Şimdi geleceğimizi göremiyoruz, evlenince buradan ayrılmak zorundayız.” ifadesini kullanmıştır. Bunlara ek olarak başka bir katılımcıya Bosnalı olmanın getirdiği zorluklar sorulduğunda, tesettüründen ötürü bazı problemler yaşadığını dile getirmiştir:

Ben Tuzla'da doğdum. Komünizmin etkileri dolayısıyla orada tesettür çok büyük bir problem. Mesela annem orada Sırplarla çalışıyor. O başını örtemez. Örterse iş bulamaz. Tuzla da başörtünle temizlikçi bile olamazsın. Ben de mesela bu tesettürlü halimle zor iş bulurum, özellikle devlet dairelerinde. Böyle bir yasa yok ama insanlar çok tercih etmezler. Tesettürsüz olmak avantaj sağlıyor. Özellikle iş bulmada ama yine de politikada bazı partilerde bir iki tesettürlü kadın var. Benim işim var çünkü Saraybosna'dayım. Burada genellikle “modern” (bu tırnak işareti ni kendi eliyle yapıyor) insanlar başörtüsü takmaz. İnsanlar baş örtüyü başıma değil beynimin üzerine taktığını düşünüyorlar. Saraybosna'da daha özgürüm tabi ama başka şehirlerde Selamünaleyküm bile diyemi-

¹² Mülakat 18.01.2017 tarihinde gerçekleştirildi.

yorum. Saraybosna'nın dini anlamda biraz daha rahat olmasından kaynaklı Sırp partinin başkanı Saraybosna için Tahran diyor. (M, K, 25).¹³

Katılımcımız selamlaşma biçiminin dahi farklı şehirlerde sorunlar doğurabileceğini ifade etmiştir. “Merhaba” ve “Selamünaleyküm” gibi kullarımların Bosna'nın bazı bölgelerinde kişinin rahatlıkla kullanamayacağı ifadeler olduğunu belirtmiştir. Kullanıldığı takdirde kişilerin bazı etiketlerle karşılaşabileceğini de eklemiştir.

Kültürel ve sosyal anlamda Bosna'nın pozisyonu sorulduğunda katılımcıların çoğu doğu ve batının arasında olarak hem doğu hem de batı'nın etkileri olduğunu savunmuştur. Doğu ve batı kültürlerinden etkilenmiş olmak veya ikisinin arasında olmak bu gruptaki gençler tarafından bir kriz olarak değil zenginlik olarak ifade edilmiştir. Hatta bu durumun onlar için bir problem ya da çatışma oluşturup oluşturmadığı sorulduğunda katılımcı çift (T, E, 26) ve (H, K, 21) bunun sorulmasını anlamlandıramamıştır. Diğer taraftan bazı katılımcılar için bu durumun farklı tanımlamalar, çelişkiler doğurduğu da gözlemlenmiştir:

Bizler karışmışız. Ama insanlar çoğunlukla batı kültürüne yakın. Nereye bakacağımızı, ne yapacağımızı tam olarak bilemiyoruz. Geleceğe bakmamız lazım ve gelecekte batı'da. Bizler değişim istiyoruz. Yeniliklere açığız fakat yaşlılar, orta yaşlılar değil. Dünyada iyi bulduğum her şeyi kabul ederim ama ben daha çok batıya yakın hissediyorum. Doğu biraz daha eski gibi. Yine de ikisi arasındaki dengeyi bulmaktan yanayım. Çünkü Batı da devamlı çalış çalış çalış mantığında. Doğu ise güzel şeyler getirir, neşe ve sevinç gibi. Batılı Doğulu toplumları tahrip etmektedir. (Bu sırada arkadaşı bu düşünceye itiraz edip hayır dedi) bu nedenle bence medeniyet batı ile değil, herkesle ilişkili olabilecek bir kavram. Batı denilince aklıma iş, yenilik, değişim, çevre, eşitlik ve bireysellik geliyor. Doğu denildiğinde ise, tarih, sanat, aile,

¹³ Mülakat 18.01.2017 tarihinde gerçekleştirildi.

saygı vatanseverlik, mantıklılık, değişmeyen, yenilenmeyen, barış, yargılayıcı toplum geliyor. (L, K, 21).

Bizlerin doğu ve batı olarak kafası biraz karışmış durumda. Toplum bizi kısıtlıyor. Batı konusunda arkadaşımın dediklerine katılıyorum benimde aklıma onlar geliyor ama doğu için çoğulculuk, eski moda, değişmeyen, yenilikçi olmayan, sosyal normlar ve İslam gibi kavramları da ekleyebilirim. Ayrıca bence batılı olmakla medeniyet bir bakıma ilişkili kavramlar. (A, K, 21).

Diğer bir katılımcı Bosna'nın konumunu değerlendirmesi istenildiğinde; Saraybosna'da bulunan Sinagog, Ortodoks ve Katolik kilisesini örnekendirerek Bosna için Avrupa'nın Kudüs'ü tanımını kullanmıştır. Kendisine Doğu, Batı ve Bosna ile ilgili soru sorulduğunda ise aşağıdaki şekilde yorumlamıştır:

Eğitim sisteminde bize dikte edilen modern algısı doğu modern değil şeklinde. Biz Avrupa'da yaşıyoruz. Paylaştığımız bir kültür var. Tesettür dine dair bir mesele bu kültüre değil. Bana göre doğulu medenileşme modern. Ama doğu uyuyor şuanda. Geçmişte bizde İbn-I Sina, İbn-I Arabi vardı ama şimdi bir şey yok. Mesela Batıda Microsoft, gibi güçlü yenilikçiler var. Şimdi bizde alim yok. Daha çok öğrenip, büyüyüp gelişmemiz lazım. Bu soruyu cevaplamak benim için zor. Belki Doğulu bir toplum ama modern doğulu. Ama benim özel hayatımda ben doğuya daha yakınım. Doğu dediğim zaman Müslüman toplumları kastediyorum. Büyük ihtimalle dini yaşamın hâkim olması sebebiyle. Ama ülkem doğulu değil. Benim toplumum batılı ama ben doğuluyum. Ülkemi seviyorum, bütün şehirler benim.(Gülüyor) Ben doğulu olmak istiyorum ama gelişmiş bir doğulu. Bizler asimile edildik. Mesela Suudi Arabistan uyuyor. Ben bunu istemiyorum. (M, K, 25).

Devam eden görüşmede medeniyet ve batı arasında bir ilişki olup

olmadığı sorulduğunda medeni olmanın cehalet, okuma yazma bilmek, açık görüşlü, hoşgörülü olmakla ilgili olduğunu dile getirmiştir. İfadesini tamamlarken Fransa ile ilgili bir örnek vermiştir: *Mesela şu an Fransa'ya gitmekten korkuyorum onlar toleranslı değil çünkü saygılı değiller. Bana karşı anlayışlı olmaları gerekir. (M, K, 25).*

Ek olarak katılımcı Doğu-Batı konumlandırması ile ilgili sorulan sorular neticesinde Türkiye'ye dair aşağıdaki değerlendirmeler de bulunmuştur:

Bizler bazen 1990 da ne yapıldığını unutuyoruz. Tarihimizi unutuyoruz. Bir şehit ailesinin çocuğunu Sırp müziği dinlerken gördüm. Bu kötü. Bizler unuttuk. Bizler birlik istiyoruz ama yapılanları da unutmamalıyız. Bizler Türkleri severiz. Türk ordusu burada olunca kendimi güvende hissediyorum. Onların o askerlerin amacını bilmiyorum ama yine de güvenli hissediyorum. Her ülke politikasını ve çıkarlarını koyuyor ama Türkiye'nin kinin burada olmasını tercih ederim. (M, K, 25).

35-50 yaş arası katılımcılar

Bu grupta görüşülen bireyler de diğer yaş gruplarında olduğu gibi kimliklerine dair yöneltilen sorulara cevap vermekte oldukça zorlanmış olup bu sorunun çok önemli olduğunu fakat üzerine daha önce hiç düşümediklerini farklı şekillerde beyan etmişlerdir. Kişilere ayrılan zaman içerisinde kişilerden bazıları kendilerini Bosnalı olma durumu üzerinden tanımlamış bazıları ise İslami kimliklerini öne çıkarmışlardır. Örneğin, bir üniversite de halen öğretim üyesi olarak görev yapmakta olan (A, E, 44)¹⁴ kendisini İslam kimliği altında tanımlayan katılımcılardan biridir:

“Bosna kültürünün İslam geleneği üzerine bina edilmiş olmasından şeref duyuyorum. (Çünkü) İslam'ı, ilk insandan bu yana yaşayan herkesi ilgilendiren evrensel bir mesaj olarak değerlendiriyorum. Burada Bosna kültürü ile herhangi bir kültürü, Türk ya da Malezyalı birinin kültürünü karşılaştıracak, hepsinde

¹⁴ Mülakat 17.01.2017 tarihinde gerçekleştirildi.

benzerlikler görebiliriz zira hepsi bu evrensel mesaj üzerine bina edilmiştir.” (A, E, 44).

Devam eden süreçte Bosna’yı bir anne ya da ev olarak da tanımlayabileceğini sözlerine ekleyen (A, E, 44), Bosna’ya olan sevgisini ve aidiyetini vurgulamıştır. Ayrıca Bosna’nın etnik anlamda çok kültürlü bir atmosferi olduğunu, bunun bir zenginlik olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunmuştur. Diğer taraftan Bosna’yı coğrafi konumu sebebiyle farklı kültürlerin birleştiği orta nokta olarak kabul edilebilecek bir ülke olarak tanımlamıştır. Bu nedenle Bosna’nın birçok etki altında olması sosyal anlamda mevcut birtakım ayrımların da oluşumuna sebebiyet verebilir diyerek konu üzerine değerlendirmelerde bulunmuştur. Medeniyet kelimesinin çağrışımı hakkında soru yöneltildiğinde çeşitlilik ve çok-kültürlülük olarak ifade edebileceğini bildirmiştir: “*Medeniyete antropolojik yaklaşımı tercih ediyorum. Gelişmişlik teknolojinin gelişmesi değildir, farklı görüşlerin varlığıdır.*” (A, E, 44)

İslam kimliği ile ön plana çıkan katılımcıların yansıra kendilerini ‘Bosniak’ olarak tanımlayan katılımcılar da olmuştur. Bu anlamda Bosna savaşı döneminde görev almış mesleği öğretmenlik olan (N, E, 52)¹⁵, kendisini ‘Bosniak’ kimliği ile tanımlarken bu kavramın tarihsel sürecin bir ürünü olduğunu belirtmiştir:

“Şair şiirinde (1882) öyle söylüyor; Trebišnjica (Trebişniça) nehrinden Sova’ya kadar yaşayan herkes Bosniak’tı... Osmanlı gittikten sonra Avusturya Macaristan’ın işgali ile karşı karşıya kaldık. Bosniak’ların bazıları Hırvat, bazıları Sırp oldu. Biz? Kendimizi nasıl tanımlayacağımızı bilemedik. Önce Müslüman dedik, sonra da Bosniak.” (N, E, 52).

Katılımcıların kendilerini farklı şekillerde tanımladıklarından yukarıda kısaca bahsedilmişti. Bu çerçevede belirtilmesi gerekir ki araştırma sürecince bazı katılımcıların bir kaç kavramı sentezleyerek yeni tanımlar

¹⁵ Mülakat 18.01.2017 tarihinde gerçekleştirildi.

ortaya koyduğu görülmüştür. Kendisini birkaç kavram birleşiminde tanımlayan diğer bireylere önceki bölümde değinilmiş sonraki bölümlerde de değinilecektir.

Bazı bireyler kimlik tanımlaması yaparken politik ve milli söylemlerden kaçınmış, insancıl değerlerin önemini vurgulayan bireysel tanımlar üzerinde durmuştur. Bu durumda bazı gençler gibi onlarda ülkede yaşanan ayrıştırmacı kimlik bunalımını reddetmektedirler. Fakat gençlerin reddediş sebepleriyle orta yaşlı bireylerin reddedişi farklı sebeplere dayanmakta olduğu gözlenmiştir. Gençler, genellikle bu konuyu gündemlerine almazken bu yaş grubu bireylerinin bazıları karmaşayı kabul edip önemsizliği üzerinde manevi değerleri temel edinen bir bakış geliştirmişlerdir. Örneğin (V, E, 53) kendisini nasıl tanımladığı sorulduğunda doğrudan Abdullah (Allah'ın kulu) ve insanoğlu olarak ifade etmiş, kendisine göre insanlar arası tek farkın takva ile olacağını da dile getirmiştir. Mülakatın sonunda yine de sahip olduğu değerlerden memnun olduğunu belirtmek adına “Müslüman ve Bosnalı olmaktan gurur duyuyorum”(V, E, 53) diye eklemiştir: “Bir insanın rengi yahut dini ile ilgilenmiyorum. Ben sadece yaratıcıdan korkan ile ilgileniyorum. (Onun dışında) Her insan yaratılış itibarıyla muntazam ve özeldir. Bu yüzden kimliğim İslam ve insani değerler üzerinedir.” (V, E, 53).¹⁶

Kendisinin Mısır, İsrail, Suriye ve Filistin gibi Ortadoğu'nun birçok ülkesinde daha önce bulunduğunu herhangi bir kimlik tanımının insanları ayrıştırdığını, oysa ihtiyacın birliğe yönelik olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca siyasilerin varlıklarını koruma amacıyla kimlik gibi hassas kabul edilebilecek kavramları kullanarak insanları ayrıştırdığından şikâyet etmiştir: *Bosnian ya da Bosniak ne fark eder? Bunlar sadece birer etikettir, geçici adrestir. Sonuçta bunlar bizim seçimimiz değildir. İnsanları etiketlemek problemdir. (...) birlikte yaşamak zor değil bizim için.* (V, E, 53).

¹⁶ Mülakat 20.01.2017 tarihinde gerçekleştirildi.

Bosnalı olmaktan dolayı yaşadıkları herhangi bir zorluk olup olmadığı sorulduğunda bazıları hiçbir zorluk olmadığını özgür bir ülke olduklarını belirtirken bazıları Bosnalı olmaktan değil ama Müslüman olmaktan dolayı uğradıkları ayrıştırıcı, şiddet içerikli ve onları kısıtlayan bir muameleden bahsetmiştir. (N, E, 52) Burada Müslüman olarak kalmak en büyük zorluktu ve biz bunu başardık. Mesela İspanya’da Granada’da bu başılamadı, biz yaşam mücadelesi verdik ve burada hayatta kaldık gibi ifadeler ile kendi gözünde Bosnalı olmanın yaşattığı en büyük zorluğu belirtmiştir. Bunların dışında öğretmen olarak görev yapmakta olan bir katılımcı diğerlerinden farklı bir söylem ve kaygıya değinmiştir:

Belirli zorluklarla karşılaştığımdan emin değilim. Fakat bizi devamlı rahatsız eden bir şeyler var. Saraybosna’da rahatsız ama doğduğum şehirde rahat değilim. Bosniak olarak kendi memleketimde rahat hissetmiyorum.(...) Bosna da her an her şey olabilir ve olacak gibi. Mesela önceden sadece Müslüman bir Bosnalıydım ama şimdi Boşnak’ım.(...) Bunu söylemem gerektiği resmi olarak duyuruluyor. Bu kelimenin tam olarak ne anlama geldiğini, neden kullanmamız gerektiğini bile bilmiyorum. Ama benim için anlamı devamlı eşiklerde, köşelerde yaşamak. Sırada ne olacağını bilememek. (M,K,40)

Buna ek olarak Bosna’nın konumu itibariyle kültürel açıdan nasıl değerlendirilebileceğine dair soru sorulduğunda bir önceki katılımcıyı destekler nitelikte Batı ve Doğu’nun ortasında kabul edilebileceğini, Bosna’nın çok kültürlü bir toplum olduğunu savunmuştur. Bosna’ya yönelik Doğu-Batı açısından konum değerlendirmesi yapılması istenen kişilerin görüşlerinde de farklılara rastlansa dahi baskın olarak Bosna’nın Doğu ve Batı ortasında dikkate alınması gerektiğinin savunulduğu görülmektedir. Bunun toplumsal açıdan da bazı durumlarda bir ikilem teşkil ettiğini, halkın günlük yaşamda iki kültüre ait motifler barındırdığı vurgulanmıştır: *Bizler karışığız, iki kültürden de en iyilerini almaya çalışıyoruz. İn-*

sanlar genelde parayı tanrılaştırıyor özellikle batı da ama Müslümanlar olarak biz hem maddi hem manevi değerlere sahibiz. (V, E, 53).

Buna karşın bazıları için bu durum çok net tanımlanamamıştır. Örneğin, (N,E, 52) Bosna'nın farklı kültürlerden elde ettiği motiflerle kendine has bir kültür sentezlediğini savunmuştur. Sadece son zamanlarda Müslüman kimliğinden sıyrılıp baskıdan kurtulmak isteyen kişilerin biraz daha Avrupalı günlük pratikleri benimsediklerini belirtmiştir. Bosna'nın kendi özel kültürü olduğu fikrine katılmayanlar da vardır. İngilizce öğretmeni bir anne olan (M, K, 40) hala arayışta olduklarını belirtmiş ve soruyu aşağıda belirtilen şekilde biraz öfke, biraz sitem dolu yorumlamıştır:

Burada Bosna da her şey karışım halinde. Bizler başka kültürlerden çok etkilendik. Bu bizim kendi kültürümüzü yapmamıza yardımcı oldu. Bu karışım aslında sadece Bosna federasyonunda olmamalı, Sırplarda da olmalı mesela ama olmuyor çünkü onlarda empoze eden taraftalar. (...) Avrupa'nın etkisi üzerimizde çok daha fazla, olması gerektiğinden fazla. Gençlerimiz oradan almamaları gereken ne varsa alıyorlar. Avrupa da kendi kültürünü empoze etmeye çalışıyor gibi geliyor ve bu beni çok sinirlendiriyor. Kendi rehberimizi unutmamalıyız.(...) kendimi Doğulu ya da Batılı olarak tanımlayamam. İkisine de getirdikleri şeyler için teşekkür ederim ama ben onların bana öğrettiği olmak istemiyorum, o şekilde yaşamak istemiyorum. Siyah ya da beyaz değil bizler griyiz. (...) Doğunun da bizi desteklemesi lazım ama oradan bize destek veren kimse yok. Onlar için ülkemizin konumu önemli ama insanlarımız değil. (M, K, 40).¹⁷

Bosna için Doğu-Batı sınırları arasında köprü, çok kültürlü ve karmaşık bir yapıya sahip ifadelerini katılımcıların çoğunun kullandığı görülmektedir. Bazıları için, bu çok kültürlülük sorun yaratmazken, örneğin akademisyen (A, E, 44) biz böyle iyiyiz ve sorun teşkil etmiyor şeklinde

¹⁷ Mülakat 18.01.2017 tarihinde gerçekleşmiştir.

yorumlarken, bazıları için doğu-batı arasında bir kaygı ve karar verememek söz konusu olmuştur:

Boşnaklar olarak yönümüzü Ankara ya mı Brüksel'e mi dönssek kutuplaşması var. (S, E,32)¹⁸

Gençlerimiz ikilem içinde. Camiye mi yoksa diskoya mı gidecekler bilmiyorlar. Bunu dediğim için üzgünüm ama ben bu bölgeye ait hissediyorum ama ülkeye pek ait hissedemiyorum artık. (M, K, 44).

Tarih üzerine öğrenimini tamamlamış akademisyen (S, E, 32), bu durumu kültürel anlamda çok farklı devletlerin Bosna'da uzun süre varlığıyla ilişkili olarak değerlendirmiştir: *“Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun hakimiyetinden sonra her geçen gün Bosnalılar daha fazla Avrupalı ve daha az Doğulu olmuşlardır. Özellikle son 100 yılda bu değerler artmıştır.” (S, E, 32).*

Bosna halkı için bir ikilem olarak gösterilen kültür aidiyeti, bir başka katılımcı tarafından dini değerlerin korunumu ile ilişkilendirilmiştir. Batı ve Doğu kavramları dini boyutta değerlendirilirken, Bosna toplumunun dinine çok bağlı olduğuna dikkat çekilmiştir: *“Milli kimliğimizi dinimiz için feda eden tek milletiz. Aliya İzzetbegoviç'in sözüyle işaret ettiği gibi en önemli parçamız dini kimliğimizdir.” (E, E, 39).¹⁹*

Bir araştırma merkezinde halen görevde bulunan kendisini Müslüman, Boşnak ve Avrupalı olarak tanımlayan (E, E, 39) kendisine yöneltilen *“Tüm bu kültürel etkileşimleri dikkate alarak kendinizi Avrupalı olarak mı hissediyorsunuz?”* sorusuna cevaben diğer toplumlarda gördüğü farklılıkları delil göstererek kendisini Avrupalı olarak tanımlamıştır: *“Diğer milletlerden farklılıklarımız, bu Avrupalılığa işaret ediyor. His, akıl, devlet, doğu ama dil, düşünce, alışkanlıklar biraz daha batı. Farklılıklar Avus-*

¹⁸ Mülakat 18.01.2017 tarihinde gerçekleştirildi.

¹⁹ Mülakat 18.01.2017 tarihinde gerçekleştirildi.

turya-Macaristan tecrübesi ile yakından ilgilidir. (...) Avrupalıyız ve diğer Müslümanlardan farklıyız. Gönlümüz Doğu, Aklımız Batı.” (E, E, 39).

Diğer taraftan (E, E, 39)‘in Bosna-Hersek’in pozisyonuna yönelik değerlendirmelerinde Doğu-Batı ortası konumlandırma fikrini desteklediği görülmektedir. Bosna halkının yüzyıllar içerisinde hem Avrupa’dan hem Doğu’dan kültürel değerler kazandığının altını çizmiştir. Doğu ve Batı kavramlarının söylemlerinde çok yer etmesi sonucu, mülakat yapılan bireyler için doğu ve batının ne ifade ettiğini anlamak adına bu kavramları duyduklarında akıllarına gelen ilk çağrışımı ifade etmeleri, ne ile ilişkilendirdiklerini belirtmeleri istendi. Bu durumda iki kültür arasında kaldıklarını ifade eden bireylerin aslında hangi anlayışlar arasında kaldığı biraz daha açık şekilde belirlenmiş oldu. Doğu-batı kavramları din farklılıkları üzerinden değerlendirilirken bazıları için batı Hristiyanlık ve yaşanan sosyal problemleri (boşanma, madde bağımlılığı, ahlaksızlık) üzerinden ilişkilendirilmiş, doğu ise Müslümanlık ve bazı radikal hareketlerle tanımlanmıştır. Kimileri batının dini olmadığı yönünde görüş bildirmiştir. Batı için bazı teknolojik gelişmelerden bahsederek teknoloji ve Batı arasında bir ilişki kurduğu gözlenmiş fakat bunu çağrışım olarak değil Bosna’ya kattığı değer olarak belirtmiştir. Burada iki kavram üzerindeki çağrışımların önceki genç yaş grubundan çok farklı olduğu gözlenmektedir.

Medeniyet kavramı değerlendirildiğinde ise insan ve insani değerler ile ilişkilendiren (E, E,39) teknolojik gelişmelerin bu bağlamda önemsiz olduğunu belirtmiştir. Bu grupta yer alan katılımcıların arasında birçok açıdan fikir birliği olduğu gözlemlenmiştir. Genel çoğunluk medeniyeti batı ile ilişkilendirmeyip bunun insani bir değer olduğu ve daha çok hoşgörü, anlayış, adaletle muamele etme çerçevesinde tartışılabileceğini savunmuştur.

50-80 yaş arası katılımcılar

Belirlenen yaş grubundaki katılımcılar Bosna’daki tarihsel değişime

daha fazla şahit oldukları için verdikleri cevaplar daha derin düşünülmüş; siyasi, politik ve tarihsel boyutlarda ifadeler içermektedir. Mülakat yapılan kişilerin sorulan sorular karşısında kendini açıklama, anlatma isteği yoğun olmakla birlikte çoğunun tarihsel anlatım ile başlıyor olması, geçmiş zaman üzerinden örnekler vermesi oldukça dikkat çekmiştir. Bu grup üyeleriyle mülakatlar diğerlerine oranla uzun sürmüş, dolayısıyla zaman zaman kişilerin soruları günümüz ya da şimdiki zaman çerçevesinde cevaplandırılmaları özellikle talep edilmiştir. Bu yaş grubunda, kişilerin sosyo-ekonomik ve kültürel durumları açısından yeterli çeşitlilik sağlanmıştır. Katılımcılar içerisinde akademisyen, emekli asker, müderris, imam, şehit ailesi, siyasette ileri pozisyonlarda yer almış politikacı ve halktan figürler bulunmaktadır. Kendilerini tanımlamaları istendiğinde bu yaş grubundaki bireyler daha net cevaplar verebilmiştir. Onlar için Bosniak ve Bosnian ayrımını yapmanın gençler kadar zor olmadığı görülmüştür:

Bosniak, Avrupalıyım çünkü analitik mantığı kullanıyorum. Düşünme biçimim Aristotale gibi filozofların analitik mantığından etkilenmiştir. Asyalı değilim.(...) Bir Bosniak olmak bir Alman (herhangi bir milli kimliğe sahip) olmak gibi. Yani her şey ve hiçbir şey olmak. Çünkü bunu ben seçmedim, neye inanacağımı seçmediğim gibi. Yalnızca neyi deneyimleyeceğimi seçebilirim. (Ş, E, 56).²⁰

Sırp asıllıyım ama Bosnalıyım. Kendimi hoşgörülü ve her şeye âşık olarak tanımlarım. Buna herhangi bir parçasının diğerine üstün olmadığı ama paylaşılan bir kültür de dahil. Bosnalı olmak benim için sadece Bosna-Hersek'in vatandaşı olmak demek. Bosnalı olarak 3 dile, ve 4 dine saygı duyarım.(...)1993'ten itibaren Bosniak terimi kullanılmaya başlandı. Ama burada bir çe-

²⁰ Mülakat 18.01.2017 tarihinde gerçekleştirildi.

lişki var. Madem Bosniak Kabul görölüyor o zaman neden dilin adı Bosniak language(dili) değil Bosnian language(dili). Biz dağınıklığın ve karışıklığın içerisindeyiz. (J, E, 80)²¹

Buna karşın Bosniak ve Bosnian tartışması bir Srebrenitsa şehidinin annesi için başka anlamlar içermektedir. O, bu ifadenin Müslüman kimliğini üstü örtülü, politik şekilde ifade etmenin bir yolu olarak görmüş ve bu durumdan rahatsız olduğunu dile getirmiştir:

Bosniak demem için yasa yürürlüğe konu. Müslümanım demekten memnunum. Farklı durumlarda farklı kimlik söylüyorum. Bosniak sadece Bosniak kimliğini ifade ediyor. Ben kendimi Müslüman Boşnak olarak tanımlıyorum. Ben Müslümanım dediğim zaman kalbim tatmin oluyor. Müslüman etnik grubuna ait Bosna doğumluyum.(...) Boşnak olarak ben Bosnalı olarak yaşamak istemiyorum. Ben Müslüman bir Bosnalı olmak istiyorum. Ben Boşnak'ım çünkü hükümetim bana öyle dedi. Bu biraz daha politik ve kurumsal bir kimlik. (...) Bosnalı olmak imkânsız. Sırpların yaptığını unutmak istemiyorum. Unutmak en büyük düşmanlıktır. (M, K, 70).²²

Görüşme devamında bu baskıya boyun eğmemek için bulunduğu ortamlarda kendisini özellikle Müslüman olarak tanımladığını da eklemiştir.

Genç yaş grubunda karşılaşıldığı gibi bu yaş grubunda kendisini tanımlama üzerine ya da Bosnalı olmanın ne demek olduğuna dair daha önce hiç düşünmemiş olduklarını ifade edenler az da olsa olmuştur. Bu kişiler soruları cevaplarken yukarıdaki sebepler dolayısıyla zorlandıklarını açıkça belirtmiştir. Bir yandan da söylemlerinde etnik kimliğin tercihi olmadığı için pek önem arz etmediği noktasında (A, E, 62)²³, (V, E, 53) ve (J, E, 80) ile benzer vurguları yapmıştır:

²¹ Mülakat 19.01.2017 tarihinde gerçekleştirildi.

²² Mülakat 19.01.2017 tarihinde gerçekleştirildi.

²³ Mülakat 20.01.2017 tarihinde gerçekleştirildi.

Kendimi Bosna vatandaşı olarak tanımlarım. Etnik anlamda Bosniak, din anlamında ise Müslümanım. Sadece bu yola ait doğdum, tercihim olan bir şey değil. Herkes gibi, hepimizin ebeveynlerimize bağlı olarak belirli kimselere bir aidiyeti vardır. Milliyetim, insanlarım ve dinimle gurur duymak için bir sürü sebebim var tabii. Hükümette bize Müslüman olarak muamele ediyor zaten Bosnalı olarak değil. Biz bir hisse kapıldık. Sadece Müslüman olduğumuz için farklı muameleyle maruz kaldık bu topraklarda. (A, E, 62)

Kimliği üzerine görüş bildiren bir diğer katılımcı, kimliği kendi üzerinden değil bütün bir Bosna halkı üzerinden ele almış ve bazı sıfatların çağrışımı yoluyla ifade etmek istemiştir: *Cesur, biraz da naiftir. Hayata yönelik hüznü bir yaklaşıma sahiptir. (Ş, E, 56).²⁴*

Mülakat yapılan kişilere sosyal/iş/okul yaşamınız göz önüne alındığında sizi baskılayan rahatsız eden herhangi bir unsur var mı diye sorulduğunda kişilerin bazıları herhangi bir zorluk olmadığını söylemiş, bazıları ekonomik sıkıntılardan bahsetmiş ve çoğunluğu ülkenin durumu, coğrafyada verilen var olma çabası, kimlikleri, dini ve kültürel etkilerden örnekler verirken bu grup içerisinde yer alan bir kişi çok ilginç bir söylemde bulunmuştur. Siyasette uzun süre önemli pozisyonlarda yer almış bir politikacı olarak bizim ülke bazında hiç bir sorunumuz yok, belki şuanda yaşadığımız zorluk hava şartlarına bağlıdır, mesela sokaklardaki kar ve buzlara engel olabilsek daha iyi olur şeklinde yorum yapmıştır.

Daha önce insancıl söylemlerde bulunan (J, E, 80) Sırp asıllı olsa da ben burada yaşıyorum ve Bosnalıyım diyerek kendisini bu yönde tanımlamıştır. Kendisi için yaşadığı en büyük zorluğu aşağıdaki gibi ifade etmiştir: *“Kendimi Bosnalı kimliğimle açıklamak en büyük zorluk Bana genelde neden Bosna Hersek’te (senden başka) “Bosnian” kalmadı derler hatta. (J, E, 80)”*

²⁴ Mülakat 18.01.2017 tarihinde gerçekleştirildi.

Katılımcılara Bosna ve etkilendiği kültürleri, Bosna'nın konumunu değerlendirmeleri istendiğinde bu bölgede yaşamının anlamının birçok kültürü, doğuyu batıyı birlikte yaşamak olduğunu ifade etmişlerdir (J, E, 80). Bosna'nın kendisine ait bir kimliği olduğunu, bir kimlik krizi yaşamadığını belirtmişlerdir. Bir taraftan da farklı kültürlerin Bosna'da önceden birbirine karışmış olduğu günümüzde ise bölündüğü bir önceki söyleme eklenmiştir. Bosna kültürünün başka kültürlerle paylaşımı olduğunu onaylayan (M, K, 70) durumu; "Bizler beyazız ve Avrupalıyız. Biz Avrupa'nın hiç bir zaman parçası olmadık ama onlar her zaman bizim parçamızdı. Doğu ile paylaşımımız dinimiz üzerine büyük bir kısım içerse de Avrupa'ya daha yakın hissediyoruz, eğitimimiz Avrupalılar gibiydi." şeklinde açıklamıştır:

Avrupa bize özgürlükçü olarak empoze edildi, bu nedenle doğu benim için biraz daha baskıcı. Yine de kendi adıma doğulu olarak görülmeyi isterim. Ama doğuda yapılan her şeyi onaylamıyorum. Doğu kültürüne sahip çıkmayı ona ait bir şeylerimin olmasını seviyorum. (...) Ben kuzey, güney, doğu, batı hepsinin güzelliklerini alarak karıştırmak istiyorum.

Bu noktada belirtilen eğitim ve empoze etme(dayatma) birçok kişi tarafından da vurgulanmıştır. (J,E,80)'de konuşması sırasında eğitim hakkında "önceleri dinin bir afyon olduğu söylenirdi, şimdilerde ise eğitim afyonumuz oldu." şeklinde konuşmuştur..

Doğu, batı, medenileşme kavramlarını başka hangi kavramlarla ilişkilendirdikleri sorulduğunda ise kişiler birbiriyle örtüşen, farklı noktalara temas eden cevaplar vermiştir.

Örneğin kendisini Bosnalı olarak tanımlayan katılımcı medeniyet kavramının doğuda doğduğunu düşündüğünü belirtmiştir. Ona göre Batı, Avrupa'dır. Avrupa ise kendi ifadesiyle aşağıdaki biçimde tanımlanmıştır: *Medeniyet Doğu'da doğdu bence. Ayrıca, medeniyet insan haklarıyla ilişkili bir terim Avrupa deyince ise aklıma edebiyat geliyor. Demokrasi*

geliyor ama fiyasko bir demokrasi, hükümetler o demokrasiyi manipüle ediyorlar. (J, E, 80)

Bosna'nın yerini doğu batı üzerinden değerlendirmesini istediğimizde ise ikisine de ait olmayan özgün bir kültür olarak tanımlamıştır: *(Bura-daki) Özgün bir kimliktir. Ne batı ne de doğu. Bosna'nın sahip olduğu değerlere ne batı ne de doğu sahiptir. (J, E, 80)*

Diğer bir katılımcı doğu ve batı değerlendirmesini sosyolojik olarak ne-oliberalizm ile ilişkilendirmiş, siyasi açıdan ise ek olarak sömürge dönemi- mine dikkat çekmiştir:

Batı kapitalizm, neo-liberalizm ve zenginliği çağrıştırıyor. Doğu ise komunizm, sosyalizm, fakirlik gibi kavramları çağrıştırıyor. (...) Fakirliğe rağmen yitmeyen bazı değerler. Batılı medenileşme hırsızlığa dayanıyor bence. Başka ülkelerden çaldıklarına. Çaldıklarına birçok örnek verilebilir. Mesela, müzede sergiledikleri başka milletlere ait eserler. (A, E, 62)

Akademisyen olarak siyaset bilimi üzerine çalışan bir katılımcı ise medeniyeti yine insani değerler üzerine bina etmiş ve bu yönde değerlendirmiştir:

Avrupa, özgürlük ve insan haklarını çağrıştırdı. Doğu ise, oligarşiyi, içine din karışmış politik sistemi, kısıtlanmış özgürlüğü, totaliter rejimleri ve insan hakları ihlalinin çağrıştırdı (...). Medenileşmeyi Avrupa'yla ilişkilendiremem. Batı saygılı ama mesela Faşizm de Almanya da doğdu. Benim için medenilik ötekiyi kabul etmektir. (Ş, E, 56)."

Bu yaş grubu üyelerinin ifadelerinden yola çıkarak baskın görüşün medeniyetin insani değerler ve farklı görüşlere saygı başlığı altında değerlendirildiği söylenebilir. Ülkenin mevcut durumuna yönelik 20-35 grubu ile kaydedilen kaygı meselesi bu grupta daha çok tarihsel süreç üzerinde seyretilmiştir. Ayrıca 50-80 yaş grubu üyelerinin gündemlerinin yakın tarihte yaşanan savaş atmosferi üzerine bina edildiği gözlenmiştir.

SONUÇ

Mülakatlardan edinilen ifadeler neticesinde verilen cevaplar bazı genel değerlendirmeler ışığında toparlanabilir. Eidelson (2002) milli kimliğin tek ve dural bir etkene (ortak toprak parçası, ortak soy) bağlı olarak ortaya çıkacak kadar basit bir süreç olmadığını savunmuştur.²⁵ Bu bağlamda milli kimliğin oluşum sürecinde birçok etkenin rol aldığını ve karmaşık bir süreç olduğu söylenebilir. Anthony D. Smith'in kimlik ve aidiyet duygusuna yönelik yaptığı vurgu ise Bosna çerçevesiyle yakından ilişkili olarak değerlendirilebilir. Örneğin, Osmanlı Devleti, Avusturya-Macaristan, Yugoslavya ve bağımsızlık dönemi ile birbirini takip eden Bosna halkının şahit olduğu tarihsel süreçler Smith'in ilk olarak ifade ettiği aynı tarihsel hafızayı ve benzer söylenceleri doğurmuş olabilir. 1992'de Yugoslavya'dan ayrılarak elde edilen bağımsızlık ve kurulan Bosna Hersek Cumhuriyeti bahsedilen ikinci ifadenin ortak ve standart bir kültürün ilk adımlarını oluşturduğu söylenebilir. Günümüzde Bosna-Hersek çatısı altında birleşen farklı etnik kökenden gelen bireyleri de ilgilendiren ortak bir anayasanın bulunması, aynı şekilde geniş çapta ortak ekonomik çıkarlardan söz edilebilmesi, Smith'in bir diğer ifadesi olan toplumun tümünü bağlar nitelikte ortak bir hak ve hukuk paydası ve ortak ekonomik çıkarlar tanımı destekleyebilir.

Bulgular sırasında ifade edildiği gibi, mülakatlar sırasında kişilerin kimlik kavramları üzerine daha önce pek düşünmedikleri, bu soruyu kafa karıştırıcı buldukları görülmüştür. Soruların onlar için farkındalık uyandırıcı bir etkisi olduğu gözlemlenmiştir. Bazıları kimliklerinin dinamiklerini ifade edebilirken bazıları bunda zorlanmışlardır. Bu durumda Vamik Volkan'ın büyük grupların kimlikleri ve aidiyet duyguları üzerine yaptığı tanım bulgularla paralellik göstermiştir. Kişiler ait oldukları büyük grubun (etnik, dini, milli) sembollerini, mesela bayrak gibi kimlik

25 Eidelson, Roy J., Ian S. Lustick. (2004). "National Identity Repertoires, Territory, and Globalization." In Mabel Berezin and Martin Schain (eds.) *Europe without Borders: Re-Mapping Territory, Citizenship and Identity in a Transnational Age*. Baltimore, MD: Johns Hopkins Press

unsurlarını görsellerde günlük hayatlarında rutinleri sırasında gruplarına aidiyetlerini devamlı hissetmeyebilirler.²⁶ Bizlerin büyük grup kimliği nefes almaya benzer; günlük hayatta, birileri yaşamak için havaya ihtiyacımız olduğunu hatırlatana kadar farkında olmadan alıp veririz.²⁷ Bunun dışında bulgular sonucu karşılaşılan en büyük kriz Bosniak ve Bosnian ifadelerinin kullanımı olmuştur. Kavramların anlamları için belli ortak tanımlamalar olsa da neredeyse her birey kendine özgü bazı değişiklikler yapmıştır. Ortak kullanılan ifadelerde Bosniak kavramının kullanılmasının devlet tarafından dayatıldığı, özellikle son savaş sürecinden sonra ortaya çıktığı belirtilmiştir. Hatta Bosnian olmanın imkânsız olacağını ifade edenler bile görülmüştür. Bu duruma sebep olarak Bosna Hersek topraklarında yaşayan Sırp ve Hırvat grupların kendi etnik kimlikleri üzerinden hala bir mücadele içinde olduğu, ülkede alttan alta bu egemenliğe dair bir savaş olduğu ifade edilmiştir. Bu sebeple mülakat yaptığımız bazı kişilerde yaşanan savaşı ve acıları da referans göstererek artık onların bu iki diğer etnik gruptan ayrılmak istediğini ve Bosniak ifadesinin bir anlamda bunu ifade ettiğini söylemiştir. Yaşadıkları savaş travması kendi kimliklerini korumak adına bir ayırım oluşturmaya itmiştir. Büyük grupların en önemli görevleri grubun kimliğini paylaşmak ve korumak üzerinedir ve bu durumda seçilmiş travma da grubun kimliğinin önemli bir parçasıdır.²⁸ Seçilmiş travma terimi grubun atalarının bir düşman sebebiyle yaşadığı büyük bir travmadır, bu travma genelde grubun kimliğinin tehdit altında olduğunu gördüğü zamanlarda koruma oluşturmak için aktive edilip grubun kimliği desteklenir ve bu durumun ayırıştırıcı bazı sonuçları gözlemlenebilir.²⁹

Çok kültürlü bir yapıya sahip olarak gözlemlenen Bosna'nın daha

26 Vamik Volkan, Blind trust: Large groups and their leaders in times of crisis and terror, (United States: Pitchstone Publishing). p.4.

27 İbid.

28 Vamik Volkan, Transgenerational transmissions and chosen traumas: An aspect of large-group identity. Group Analysis, (2001).p. 34.

29 İbid.

çok hangi kültürün etkisine kaldığına ya da bu çok kültürlülüğün farklı çatışmalar doğurup doğurmadığına dair sorular sorulduğunda bireyler tarihsel süreçlerini, yönetimi altında kaldıkları devletleri örnek vererek günümüzde Bosna'nın kendi kültürünü oluşturmaya çalıştığını, özgün olduğunu veya belirsiz olduğunu belirten ifadelerle yer vermişlerdir. Bu durumda Bosna'nın hala bir arayışta olduğu söylenebilir. Kimi eski milletlerin, içinde bulundukları devletlerin alt kültür konumunda olmaktan çıkıp kendilerine hesap sordukları bir sürece doğru gittiği ortadadır.³⁰

Katılımcıların kimlikleriyle ilgili verdiği farklı cevaplar doğrultusunda değerlendirme yapıldığında farklı etkenler tespit edilmiştir. Örneğin; Lustic & Miodownik & Eidelson (2004) bir çalışmalarında, politik kurumların belirli etkenler üzerinden bazı kimlikleri daha uygun gösterecek öne çıkarmasını değerlendirmiştir.³¹ Görüşülen kişilerin mülakatlarında bahsettiği Bosniak ifadesinin bazı kurumlar tarafından dayatılması bahsedilen görüşü destekleyebilir. Buna göre bazı kimlikler diğerlerine oranla daha *sunulabilir* ya da *kabul edilebilir* gösterilmektedir. Fakat bu da halk üzerinde kafa karışıklığına, çatışmaya veya baskıya sebep olabilir. Bulgular kısmında konuşmalardan verilen kısımlar bunu destekleyici niteliktedir. Kişilerin beyanları açısından değerlendirildiğinde ise Sırp asıllı katılımcının kendisini Bosnian (Bosna'lı) değerlendirmesi, Bosna ordusuna asker olarak katılması Smith'in ifadesinde bahsedilen ortak kara parçası veya diğer değerlendirmelerin yapıldığı gruplar ile ilişkilendirilebilir.

Bu gruplara ek olarak milliyet kavramının iki başlık altında çok farklı şekilde yorumlandığından bahsedilmişti. Bazı kişiler doğulu hissettiklerini paylaştıkları kültürleri ya da dini inançları üzerinden ifade etmiştir, bu takdirde doğunun yorumladığı ortak; dil, kültür, ritüel veya din

30 Benedict Anderson, Hayali Cemaatler "Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması" (Metis Yayınları, İstanbul 2009,)

31 Lustick Ian S., Dan Miodownik, Roy J. Eidelson. (2004) . "Secessionism in Multicultural States: Does Sharing Power Prevent or Encourage It?." American Political Science Review 98(2): 209-230.

üzerine temellenen milliyet anlayışını da desteklemiştir. Bosna'lı olma durumunu batılı olmak ile ilişkilendiren kişiler hak, hukuk ve günlük pratiklerdeki ortaklıkları üzerinden aidiyetlerini ifade etmişlerdir. Örneğin, Avrupa ülkelerinin özgürlük ve eşitliğe dair değerlendirmelerine dair yorumlarda bulunulan katılımcılar olmuştur, bu durumda onların da bahsedilen milliyetin batılı yaklaşımını destekler nitelikte görüş bildirmiştir. Buna göre teorik çerçevede ifade edilen gruplar ve katılımcılar paralellik göstermiştir. Calhoun (1994) sosyal teori üzerine, kimliğin herkes için bazı idealler ve ahlaki amaçlar üzerine bina edildiğini savunmaktadır. Buna göre her bireyin kendi dünyasında yaşadığı, kimlik politikalarına yönelik kişisel bir sorgulama olduğu düşünülmektedir.³² Katılımcılar arasında tüm politik ve etiket ifadelerinden arınıp insanlık üzerine bir sorgulama ve kimlik yerleşiminde bulunanlar olduğu gibi, çoklu kavramlar kullanıp özellikle anlamları konusunda hem fikir olmadıkları için sorgulama sürecine devam edenler de vardır. Kişilerin bu yönde verdiği cevapların Calhoun tarafından önerilen, bireylerin içlerinde yaşadığı kimlik sürecinin varlığını desteklediği görülmektedir.

References

Anderson, B. (2009). (çev. Savaşır, İ.) Hayali Cemaatler “Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması” Metis Yayınları, İstanbul,p.227.

Calhoun, C. J. (1994). Social theory and the politics of identity. Retrieved from <https://philpapers.org/rec/CALSTA-3>

Eidelson, Roy J., Ian S. Lustick. (2004). “National Identity Repertoires, Territory, and Globalization.” In Mabel Berezin and Martin Schain (eds.) Europe without Borders: Re-Mapping Territory, Citizenship and Identity in a Transnational Age. Baltimore, MD: Johns Hopkins Press.

Lustick Ian S., Dan Miodownik, Roy J. Eidelson. (2004) . “Secession

³² Calhoun, C. J. (1994). *Social theory and the politics of identity*. Retrieved from <https://philpapers.org/rec/CALSTA-3>

nism in Multicultural States: Does Sharing Power Prevent or Encourage It?." American Political Science Review 98(2): 209-230.

Morris, C. G., & Maisto, A. A. (2013). Understanding psychology with DSM-5 update (10th ed.). Boston, MA, United States: Pearson.

Smith, A. D. (1999). National Identity and the Idea of European Unity. International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-, 68(1), 55–76. Retrieved from <http://users.clas.ufl.edu/ckostopo/GreekIdentity/2620461.pdf>

Şimşek, U., & Ilgaz, S. (2010). KÜRESELLEŞME VE ULUSAL KİMLİK. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(1), .

Volkan, V. (2001) Transgenerational transmissions and chosen traumas: An aspect of large-group identity. Group Analysis,p. 34.

Volkan, V. (2004). Blind trust: Large groups and their leaders in times of crisis and terror. United States: Pitchstone Publishing.

White, R. (2005). 66 volume XVIII, nos. 1 and 2, 2005 Herder: On the *ethics of nationalism*.

UNUTULAN MİLLİ MÜCADELE KAHRAMANLARI SERİSİ NO.1

AHMET DERVİŞ PAŞA VE ARDINDAN ATATÜRK'ÜN YAZDIĞI MERSİYE

(GENERAL AHMET DERVISH AND THE ATATURK'S POEM FOR HIM)

Burhanettin Şenli*

ABSTRACT:

Ahmet Dervis Pasha was born in 1886 in Thessaloniki Yenice Vardar. In 1906 he completed the War School and in 1909 he completed the War Academy. He was captured as prisoner in the Battle of Yanya on March 16, 1913, and in Taif on July 5, 1917. He was released from his captive camp in Malta and returned home on January 9, 1920 and joined the National Struggle on 26 January 1920. Derviş Pasha was appointed as the Division Commander during the War of Independence. He has received the Medal of Independence. His brother, First Lieutenant Ali Bey, is a martyr who was dead in a clash with Greek troops in Eşme/ Uşak. Dervis Pasha is one of the favorite friends of Mustafa Kemal Atatürk. Later he became a Lieutenant-General and has lost his life while he was Undersecretary of the Ministry of National Defense. Atatürk wrote a praise poem for Dervish Pasha on the death of his beloved friend, and this mersiye was composed by Yaşar Okur, and read at the funeral of Dervish Pasha. The funeral was transferred from Istanbul to the State Cemetery in Ankara.

KEY WORDS: General Ahmet Dervish, Dervish Pasha, Atatürk, Turkish Independence War

ÖZET:

Ahmet Derviş Paşa 1886 yılında Selanik Yenice Vardar'da doğmuştur. 1906 yılında Harp Okulunu ve 1909 yılında Harp Akademisini bitirmiştir. 16 Mart 1913'de Yanya Muharebesinde ve 5 Temmuz 1917 tarihinde Taif'de esir düşmüştür. Malta'da bulunduğu esir kampından kurtularak 9

DERVİŞ PAŞA

Ocak 1920 tarihinde yurda dönmüş ve 26 Ocak 1920 tarihinde Milli Mücadeleye katılmıştır. Kurtuluş savaşında Tümen Komutanlığı yapmıştır. İstiklal Madalyası almıştır. Kardeşi Üsteğmen Ali Bey Uşak Eşme'de Yunan Birliklerine yapılan Baskında şehit düşmüştür. Mustafa Kemal Atatürk'ün çok sevdiği silah arkadaşlarından birisidir. Korgeneral rütbesine Milli savunma Bakanlığı Müsteşarı iken hayatını kaybetmiştir. Atatürk çok sevdiği derviş paşanın ölümü üzerine Derviş Paşa için bir mersiye yazmış ve bu mersiye Cumhurbaşkanlığı hafızı Yaşar Okur tarafından bestelenerek Derviş Paşa'nın cenaze töreninde okunmuştur. Naaşı İstanbul'dan, Ankara'da kurulan Devlet mezarlığına nakledilmiştir.

ANAHTAR KELİMELE: Derviş Paşa, Ahmet Derviş Paşa, Atatürk

GİRİŞ:

Kurtuluş savaşı kahramanlarından Ahmet Derviş Paşa'nın (EK-1,2) akrabalarından alınan bilgiye göre:Ailesi, günümüzde Yunanistan sınırları içinde kalan Selanik'e bağlı Yenice-i Vardar'da (EK-20) yaşamaktaydı. Aile fertleri ile yapılan görüşmede ailenin Osmanlı imparatorluğunun uç beylerinden Sartuk oğullarından oldukları ve Anadolu'dan muhtemelen Konya civarından Selanik'e göç ettikleri, Kurtuluş Savaşı sonrası

*Em. J. Alb., araştırmacı, yazar, Fırat Üniversitesi Tarih Bölümü doktora öğrencisi

¹ Derviş Paşanın İzmir'de oturan Akrabaları ile bizzat yapılan görüşme.

EK-3: DERVİŞ PAŞA’NIN KARDEŞİ NUSRET HANIM VE
ANNESİ SIDIKA HANIM(ORTADA)

akrabalarının mübadele ile İzmir Bergama’ya yerleştikleri, ailede başka şehitlerin de olduğu, Şehit Ali bey’in (EK-4)kardeşi Şükrü bey’in (EK-4)Mekke’de yanında, onbaşı olarak askerlik yaptığı ve ağabeyi M. Derviş Paşa’nın Kurtuluş Savaşı kahramanlarından olduğu ve Kurtuluş Savaşında tümen komutanlığı yaptığı öğrenilmiştir.¹

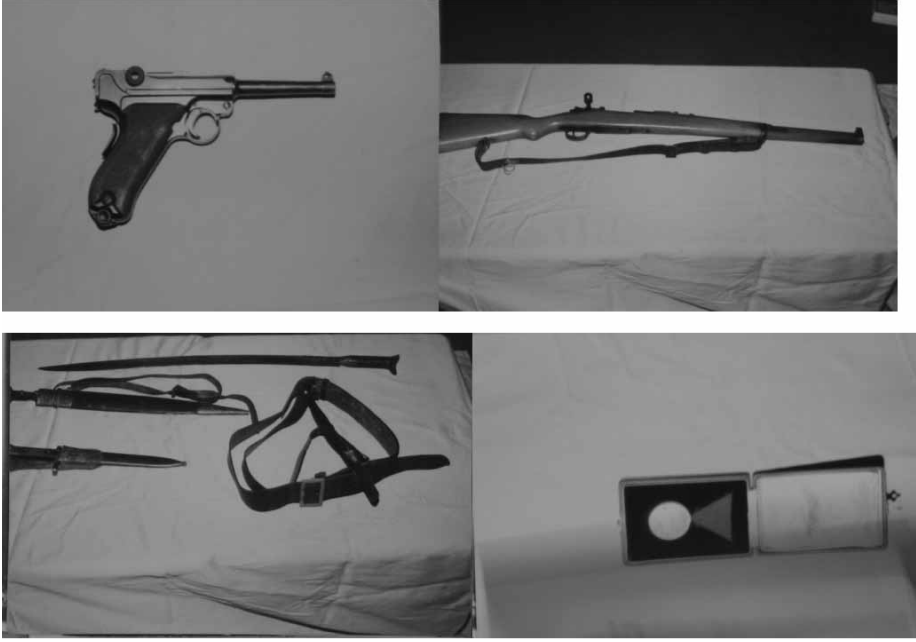
Derviş Ahmet Paşa’nın annesi: Sıdıka Hanım(EK-3), babası: Hacı Tevfik Bey’dir. Kardeşleri: M. Şehit Ali Bey (EK-4), Nusret Hanım (EK-3)ve Mehmet Şükrü Bey’dir(EK-4). Derviş Bey (Paşa) Askeri Rüştiye, Harp Okulu ve Harp Akademisi; Ali Bey Harp okulu ve Şükrü Bey Rüştiye mezunudur.²

Derviş Paşa’nın Kardeşi Ali Bey üsteğmen rütbesiyle Mekke’de sıhhiye veznedarı olarak görev yaparken, (EK-5) Kardeşi Şükrü Bey’de askerlik hizmeti yapmak üzere yanına gelmiştir.

Derviş Paşa ve Ali Bey’in kardeşi Şükrü Bey, 12 Mart 1337 (12 Mart 1921) tarihinde babasına yazdığı mektupta asker olduğunu ve ağabeyi Ali Bey’in fırkasında ve yanında onbaşı olarak görev yaptığını bununla da gurur duyduğunu dile getirmiştir.(EK-3)İşlerinin yoğun olmasından dolayı ailesine mektup yazamayan Ali Bey bu mektubun altına bir not eklemiştir. (EK-12)

Daha sonra hem askerdeki iki kardeşi görmek hem de hacı olmak için anneleri Sıdıka hanım ve kız kardeşleri Nusret hanım ziyaretlerine

² MSB. Arşiv müdürlüğünden alınan resmi bilgidir.

EK-2: DERVİŞ PAŞA’NIN SİLAH VE MALZEMELERİ

gelmiş fakat hepsi birden esir düşmüştür. Sıdika hanım, Nusret hanım ve Şükrü beyin esaretten kurtuluşlarını gönderen resmi belge ektedir. (EK-13)

Derviş Paşa’nın kardeşi M Şükrü Bey esaretten kurtulduktan sonra (muhtemelen) istihbarat faaliyetleri için görevlendirilmiştir. Mehmet Şükrü Bey Ocak 1922’de İstanbul’a gitmek için hareket etmiştir. O dönemde Batı Cephesi Kumandanı olan İsmet Paşa da Mehmet Şükrü Bey’in İstanbul’a gitmesine engel olunmaması için gerekli yerlere emir vermiştir (EK-14). İsmet Paşa’nın böyle bir emir vermesi Mehmet Şükrü Bey’in görevli olarak İstanbul’a gönderilme ihtimalini güçlendirmektedir.

Derviş Paşa’nın diğer kardeşi Ali Bey’de esaretten kurtulduktan sonra³ Balıkesir’e, Anzavur’un takibine gitmiş olan Ali Bey, Yunan ileri hareketi esnasında teşkil ettiği Vardar Müfrezesi ile Yenişehir civarında Barçın mevkiinde bulunan Yunan kuvvetlerine ehemmiyetli bir darbe indirmiş ve bunun mükafatı olarak Muvazzaf Süvari Mülazımlığı

³ Abdurrahman Özgen, Milli Mücadelede Türk Akıncıları, Ankara, 1971, s.71

⁴ Abdurrahman Özgen, Age. s.73.

EK-4: ŞEHİT ALİ BEY VE MEHMET ŞÜKRÜ BEY
(II.DÜNYA SAVAŞI SEFERBERLİK)

(Teğmen) rütbesine yükseltmiştir.

Vardar Müfrezesi Kumandanı Ali Bey, Ertuğrul Grubu Kumandanı Miralay Kazım Bey'in emrinde de faaliyet göstermiştir. Miralay Kazım Bey, Ali Bey'in düşmana karşı gösterdiği üstün başarı ve hizmetlerden dolayı 1 Eylül 1336 tarihli yazısıyla onu takdir etmiştir. (EK-16) Ayrıca Miralay Kazım 4.12 36 tarihinde bir takdirname daha vermiştir.(EK-19)

Yenişehir ve Havalisi Kumandanı 4.11.1336 (4.11.1920) tarihli yazısında; Ertuğrul Kumandanlığının emriyle Kütahya'da grup emrine maiyetiyle çağrılan Vardar Müfrezesi Kumandanı Ali Mustafa Bey'in müfrezesiyle üç buçuk ay içerisinde müfrezenin icra ettiği keşif taarruzlarının hepsine katılmış ve daima ön saflarda bulunarak, fevkalade hizmetler yapmış ve bu uğurda birçok arkadaşları şehit ve yaralı düşüğünü vurguladıktan sonra kendisi ve maiyetindekilerin taltif edilmeye layık olduklarından bahsetmektedir. (EK-15)

EK-5: ŞEHİT ALİ BEY MEKKE'DE SIHHİYE VEZNEDARI İKEN (DÖRDÜNCÜ SIRA SAĞDAN ÜÇÜNCÜ BEYAZ GÖMLEKLİ VE FESLİ)

Birinci ve İkinci İnönü Harplerinden evvel kumanda ettiği beyaz serpuşlu (şapkalı) müfreze ile düşmana büyük bir korku veren Ali Bey, Birinci Süvari Fırkasıyla birlikte Birinci ve İkinci İnönü Harplerinde sağ cenahda (yanda) muhabereye girişmiştir. İkinci İnönü'nün ateşli bir zamanında Kandilli Mevkiinde önemli bir keşif yaparak orduya kıymetli hizmetler yapmıştır. O cenahtaki kıtaya kumanda eden Refet Paşa'nın takdirine mazhar olmuştur 33. Ayrıca Garp cephesi komutanı İsmet Paşa'dan (İnönü) takdirname almıştır. (EK-17)

Ali Bey bu son göreve giderken Vardar Müfrezesi Fevzi Paşa (Mareşal Fevzi Çakmak) tarafından uğurlanmıştır.³ (EK-9)

Ali Bey, yeğeni küçük Ali Bey'le birlikte en önemli baskınlar olan, Güneyköy, Kıranköy, baskınlarını yaptıktan sonra Yunan ileri hattının tam 120 kilometre gerisinde bulunan Elvanlar (Eşme'nin o zamanki merkezi) İstasyonuna meşhur hücumunu Temmuzun altıncı günü yapmıştır. Ali Bey Uşak ili Eşme ilçesinde bulunan Yunan Taburuna yapılan bu baskına katılmış düşmana önemli zayıat verdirilmiş ve bu çatışmada kahramanca şehit olmuştur. Aynı çatışmaya katılan Abdurrahman Özgen hatıratında

EK-8: ŞEHİT ALİ BEY'İN GÜNÜMÜZDEKİ ŞEHİTLİĞİ

bu konudan şu şekilde bahsetmektedir: “Kurtuluş Savaşı hatıraları arasında unutulmuş bir olay da, Birinci Fıkranın Elvanlar İstasyonuna topçu, süvari ve piyadeden oluşan büyük bir kuvvetle olumlu bir saldırı icra etmesidir. Bu saldırıyı süvarilerden oluşan Vardar Akıncı Müfrezesi gerçekleştirmiştir. Düşman gerilerine sarkmak maksadıyla yapılan bu harekatta Dördüncü Akıncı (Yenice-i Vardar) Müfrezesi Kumandanı Ali Bey şehit düşmüş ve gösterdiği cesaretle bir hatıra bırakmıştır”.⁴

O zaman küçük bir çocuk olarak olaylara şahit olan Süleyman Çoban, Ali Bey ve süvarilerinin Elvanlar baskını ve Ali Bey'in nasıl şehit düştüğünü şu şekilde anlatmıştır: “Yunan askerleri yağmur mevsiminde çadırlarından çıkarak köydeki evlere yerleşirlerdi Şubat ayı geldiğinde

EK-5: ŞEHİT ALİ BEY MEKKE'DE SİHHİYE VEZNEDARI İKEN (DÖRDÜNCÜ SIRA SAĞDAN ÜÇÜNCÜ BEYAZ GÖMLEKLİ VE FESLİ)

tekrar çadır kurarak, çadıra geçerlerdi. Eşme'de bulundukları dönemde iki kere eve girdiler baharda çadıra çıktılar. O dönemde bir yığın casus gelip giderdi Eşme'ye aldıkları bilgileri Ali Beye götürürlerdi. Ali Bey de bu bilgiler sayesinde bir plan yapmış. Ali Bey, Dumlupınar Meydan Muharebesinde düşmanı Çalköy'de çevirme yapan 17. Süvari Fırka Kumandanı Derviş Paşa'nın küçük kardeşidir. Ali Beyin yaptığı plana göre bir kılavuz vasıtasıyla Kula'dan yola çıkıp Eşme'yi yukardan gören hakim bir tepeye top yerleştirmişler. O zaman yunan askeri evden çıkıp, çadırlarda kalıyordu. Süvariler tepeden aşağı sessiz bir şekilde inip atlarını köyün dış tarafında bir yere bağlıyorlar ve aynı sessizlikle köyü kuşatıyorlar. Yunanın asıl belini kıracak olansa Eşme'nin en önemli yeri olan tren yolu geçidinin bulunduğu yere makineli tüfeğin yerleştirilmesi oldu. Tüm bu olup bitenden Yunan askerinin hiç haberi olmadı tüm kuşatma büyük bir gizlilik içinde gerçekleştirildi. Sabah güneşin doğmasıyla top atışı başladı daha önceden belirlenmiş olan tüm hedefler tek tek vuruldu. Türk süvarileri Yunan çadırlarının kurulduğu bölgeye elli metreye kadar sızmıştı. Top atışına el bombaları ile destek oluyorlardı istasyon tarafındaki mevzilere ulaşmaya çalışan Yunan askerleri de tek tek makineli tüfekle vuruluyorlardı. Makineli tüfek atışından kurtulanlar

istasyon binasına sığınyordu. Yunan taburundan geriye kalan sadece onlar oldu. Bu çatışmalar 2-3 saat kadar sürdü.

Türk karargahın bulunduğu yerden borazan sesi duyuldu ve bu sesle silahlar sustu süvariler toplam at binmeye giderken, yerli Rumlardan topalın oğlu Aslan evinin camından açtığı ateşle (İstasyon binasındaki küçük delik olduğu da söylenir) Ali Beyi, Abdullah çavuşu ve seyisi şehit etti. Eşme'nin bu olayda yedi şehidi bulunuyor. Süvariler çekildikten sonra ertesi gün bir tren geldi. Bu Yunan treniydi, yaralıları ve geri kalan askerlerle teçhizatlarını almaya gelmişti. Yaralıları bize taşıttılar, vagonlardan tarifi imkansız kan akıyordu. On yaşından büyük bütün erkekleri topladılar ve büyük bir çukur kazdılar. Bu çukura 150-160 ceset gömdüğümüzü biliyorum. Sonra herkesi sorguya çekmeye başladılar".⁵

Kurtuluş savaşı kahramanlarından Müftü Hacı Nazif Efendinin⁶ oğlu Turgut Yılmaz yayınlanmamış hatıralarında Derviş Paşa'nın Ali Bey'in şehit düştüğü haberini aldığı anda olanlardan şu şekilde bahsediyor. "Ali Bey, Elvanlar baskını gerçekleştirip şehit düştükten sonra müfreze geri kalan askerler yaralıları Kıranköy sırtlarına taşıırken Derviş Paşa geliyor ve neler olduğunu sorduğunda oradaki askerlerden biri Ali Bey'in şehit düştüğünü söylüyor. Derviş Paşa "vah! Benim kardeşim" diye yere çökerek orada ağlıyor. Daha sonra istasyon yakınına gömülen Şehit Ali Bey'in mezarına bakması ve koruması için istasyon bekçisine

ŞEHİTLERİMİZ KİTAPININ 5. NCİ CİLDİNİN 184 185 SAYFASINDA SERANİKİ KAYITLI ŞEHİTLERİMİZ İSİM LİSTESİNDEN ÇIKARTILMIŞTIR.	
SIRA NO	: 147
HANGİ SAVAŞTA ŞEHİT OLUŞU	: İSTİKLAL SAVAŞI
ADI	: ALİ VAFİ
BABA ADI	: TEUFİK
RÜTBESİ	: ÜSTEĞMEN
İLGESİ	: YENİCE
ŞEHİT OLDUĞU TARİH	: 6. 7. 1921
ŞEHİT OLDUĞU YER	: HARP MEYDANIN'DA
KAYITLI BULUNAN ASKERLER DUBESİ	: YENİCE - VARDAR
ÖZEL BİRLİĞİ	: SÜVARI KARARGAHIN'DA AKINCI MÜFREZESİ
KAYIT ÇIKARAN 17/9 1918 Dümanca Muhareme MSB Arşiv Müdürlüğü Bilgent / ANKARA	

EK-10: ŞEHİT ALİ BEY'İN MSB ARŞİV MÜDÜRLÜĞÜNDEN ALINMIŞ RESMİ KAYDI

bir miktar harçlık veriyor.”. Derviş Paşa Kardeşi Ali Bey şehit olduktan sonra, diğer kardeşi Tevfık Bey’e durumu bildiren bir mektup yazmıştır. (EK-18)

Ali Bey ve Müfrezesinin büyük bir kuvvetle baskın düzenlemeleri halk arasında geniş yankı yarattı. Halkın düşman işgalini kanıksayıp, kurtuluştan ümidini kestiği sırada, düşmana yapılan baskın halkın yitirdiği umutlarını yeniden canlandırdı.

Şehit Ali Bey’in vurulmasını ağabeyi Mehmet Derviş Paşa diğer kardeşi Şükrü Bey’e 7 Temmuz 1337 tarihli mektupla bildirmiştir. Bu mektubunda kardeşlerinin kahramanca düşmanla çarpışırken göğsünden aldığı yara ile şehit düştüğünü ve böyle bir kahraman kardeşe sahip olmalarının kendileri için bir övünç kaynağı olduğunu vurgulamıştır.

1.DERVİŞ PAŞA’NIN ASKERİ FAALİYETLERİ:

Derviş Paşa (EK-1) Kurtuluş savaşının önemli komutanlarından birisidir. Milli savunma Bakanlığı arşivlerinden alınan bilgilere göre: 1886 yılında Selanik’in nahiyesi Yenice-i Vardar’da (Vardar Yenicesi) doğmuştur.(EK-20) 26 Eylül 1906’da Harp okulunu, 26 Ağustos 1909’ Harp akademisini mümtaz yüzbaşı olarak bitirmiştir.

Balkan Harbinde Yanya Muhaberesinde 16 Mart 1913’de esir düşmüştür.Yine Hicaz Tümeni Kurmay Başkanı iken 5 Temmuz 1917-tarihinde esir düşmüş, Mekke, Seydibeşir, Mısır ve Malta’da esarette bulunduktan sonra 9 Ocak 1920 tarihinde yurda dönmüştür. 26 Ocak 1920 tarihinde Anadolu’ya geçmiş ve 61. tümen kurmay başkanlığına atanmıştır. Sakarya meydan muharebesi 7.Tümen ve Büyük Taaruz’da 11. tümen komutanlığı yapmıştır. Sakarya Meydan muharebesinde yaralanmış kısa sürede tam iyileşmeden birliğinin başına dönmüştür. Korgeneral rütbesine terfi etmiş, MSB müsteşarlığı yapmıştır. 3 Ocak 1932’de Askeri Yargıtay üyeliğine atanmış fakat hastalığı nedeniyle 17 Ocak 1932’de vefat etmiştir. 1911 - 1912 Osmanlı-İtalyan Harbi, 1912 - 1913 Balkan Harbi, 1914 - 1918 Birinci Dünya Harbi, 1919 - 1922 İstiklâl Harbi’ne (26 Ocak 1920 tarihinden itibaren) katılmıştır. Ankara devlet mezarlığında gömülüdür.

2.DERVİŞ PAŞA’NIN İSTİKLAL HARBİNDE TESPİT EDİLEN FAALİYETLERİ:

Şubat 1920’de Anadolu’ya geçmiş, 61 nci Tümen Kurmay Başkanlığı,

1 nci Süvari Grup Komutanlığı yapmış, 8 Ağustos 1921’de atandığı 7 nci Tümenle Sakarya Meydan Muharebesi’ne, 22 Ekim 1921 ve 1 Ağustos 1922’de de atandığı 11nci Tümenle (Komutanı olarak) Büyük Taarruz’a katılmıştır.

Derviş Paşa Yarbay rütbesindeyken bir müfreze ile Konya İsyanını bastırmak için görevlendirilmiştir.

Yarbay Derviş, Parti Pehlivan ile birlikte Manisa’nın kurtuluş tarihi olan 8 Eylül 1922 tarihine kadar kahramanca mücadele ederek canları pahasına aziz milletimize hizmet etmişlerdir. Ayrıca Yarbay Derviş Akhisar Müfreze komutanı olarak da görev yapmıştır.

3.DERVİŞ PAŞA VE MUSTAFA KEMAL ATATÜRK:

Mustafa Kemal Paşa Nutuk’ta Derviş Paşa’dan şu şekilde söz etmektedir:

“Muhterem Efendiler, Anadolu ortasında yapılan iç ayaklanmaların Yunan ordusu karşısında bulunan kuvvetlerimiz ve düzenlemelerimiz üzerinde yaptığı kötü etkiler, düşmanlarca umulan sonuçları vermedi. Savunma kuvvetlerimiz üzerinde doğrudan doğruya etken olarak, cephemizi yıkmaya yönelik davranışlarla birlikte, cepheye yakın bölgelerde de halkı ayaklandırmak, düşmanların önem verdikleri bir iş idi. İstanbul, bu konuda, öteden beri çalışmakta idi. Zeynelabidin partisinin Konya ve dolaylarında neden olduğu ayaklanmalar, sonunda 1920 senesi Ekiminin başlarında ortaya çıktı.

Delibaş adında, bir haydut, beş yüz kadar asker kaçağını başına topladı. 2/3 Ekim 1920 gecesi Çumra’yı bastı. 3 Ekim sabahı da Konya’ya girdi ve hükümeti ele geçirdi. Konya Valisi bulunan Haydar Bey ve Komutanı Avni Bey (Meb’us Avni Paşadır) Konya’da bulunan az sayıda asker ve jandarma ile Alaattin tepesinde ayaklanmalara karşı, anılmaya değer bir kahramanlıkla savunma yaptılar. Ama ayaklananların çokluğu ve her yönden saldırımlar karşısında ayaklananların eline düştüler.

Aynı günlerde Beyşehir ve Akşehir ilçelerinde de, görevli olarak dolaşan askerî heyetlerimizin oralardaki ayaklananlar tarafından görev yapmaları önlendi. Ilgın ilçesinin Çekil köyü yakınlarında toplanan üç yüz kadar haydut da, öğüt vermek için gidenlere ateş etti. Konya güneyinde Karaman ilçesinde de, ayaklananlar yığınak yapmaya başladı. Sultaniye, ayaklananların eline düştü.

Efendiler, bu ayaklanmalara karşı, Afyon’dan ve Kütahya’dan

gönderdiğimiz Derviş Bey (Kolordu Komutanı Derviş Paşadır) komutasındaki kuvvetler Konya kuzeyinde, Meydan istasyonu yakınlarında asilerle karşılaştı. Ankara'dan da, bir atlı alayı ve bir dağ topu ile o zaman İçişleri Bakanı olan Refet Bey komutasında gönderilen kuvvet, Meydan istasyonundan ilerleyen Derviş Bey kuvvetiyle birleşti. Adana cephesinden de bir kuvvet Karamana

doğru yola çıkarıldı.

Konya üzerine yürüyen kuvvetler, ayaklananlarla birkaç çatışmadan sonra 6 Ekim 1920 de Konya'yı asilerden kurtardı. Oradan kaçan ayaklananlar, Koçhisar, Akseki, Bozkır ve Manavgat yönlerine gittiler.

Ayaklanma bölgesinde, asileri tepelemeyi başaran kuvvetlerimiz, Bozkır, Seydişehir ve Beyşehir'i de ayaklanmalardan temizledi. Her tarafta, ayaklananların döküntülerinin bir bölümü bize sığındı, bir bölümü de Antalya ve Mersine doğru kaçtı. Delibaşlı, Mersin bölgesinde Fransızlara sığındı.

Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta Çerkez Ethem kuvvetlerinin canlarını Refet Paşa'ya borçlu olduklarını onun kuvvetleri geç kullanması yüzünden imha edilemediklerini belirtiyor ve şöyle devam ediyor: “Refet Paşa, muharebeye seyirci kalmak suretiyle büyük bir fırsatı kaçırdı; Ethem'i ve kuvvetlerinin geri çekilmesine elverişli bir durum yarattı. 14'üncü günü emri altında bulunan bütün süvari kuvvetlerini Süvari Tümen Komutanlarından Derviş Bey'in (Kolordu Komutanı Derviş Paşa'dır) emrine vererek, onu, Ethem'in takibi ile görevlendirdi. Derviş Paşa, Afşar'da, özellikle Gediz'de Ethem kuvvetlerinin gerilerine doğru, geceleri de yürümek suretiyle indirdiği korkunç darbelerle Ethem, Tevfik ve Reşit kardeşleri sersemletti. Kuvvetlerinin toplanmasına zaman bırakmadı. Derviş Bey, Ethem ve kardeşlerini 14 Ocaktan 22 Ocağa kadar dokuz gün nefes aldırmaksızın durmadan takip etmiştir. Sonunda, bütün Ethem kuvvetleri esir edilmiş; yalnız Ethem, Tevfik ve Reşit kardeşler yeni bir görev almak üzere düşman ordugahına kaçabilmişlerdir.”

1914'te Binbaşı, 1921'de Yarbay, 1922'de Albaylığa yükselen Ahmet Derviş, 1926'da General ve 1930'da Korgeneral olmuş, 1 nci Kolordu Komutanlığında ve Milli Savunma Bakanlığı Müsteşarlığında bulunmuştur. 7 Ocak 1932'de görevde iken ölmüştür.

Mustafa Kemal Atatürk çok sevdiği Derviş Paşa'nın ölümüne çok üzülmüştür. Cumhurbaşkanlığı kadrolu hafızı binbaşı Yaşar

Okur’u çağırır. Hafız Yaşar Okur o günü şu şekilde anlatır: huzurlarına çıktığımda çok üzüntülü idiler bana:

“-Al Kağıt, Kalem.. Söylediklerimi not et.” diye emir buyurdular.

Hemen o anda söyledikleri şu sözleri tespit ettim:

Büyük Türk ordusu

Büyük bir kahramanını toprağa veriyor

Ulu Türk milleti

Değerli bir evladını toprağa veriyor.

Toprak!

Bu değerliyi koynuna almaktan zevk mi duyuyorsun?

Bize dersin ki

Bu kıymetliniz bağrında

Açacaktır kahraman çiçekleri

Sükun buluruz

Sükun buluruz

Ancak o zaman

Gözlerimizin yaşı

Seni sular.

Dikte ettirdikten sonra şu emri verdiler:

“-Şimdi kütüphaneye gidiniz, bu güfteyi mersiye şeklinde besteleyip bana getiriniz.”

Güfteyi pek kısa bir zamanda besteledim. Huzurlarında okudum. Çok memnun ve mütehassıs oldular. Birkaç defa tekrar ettirdikten sonra:

“-bu mersiye yi yarın Milli Müdafaa Müsteşarı Derviş Paşanın kabrine koyunuz” diye emrettiler. Ertesi günü Derviş Paşanın cenazesi Maçka Mezarlığına götürüldü. Merasim sırasında mersiye yi segah makamında okudum. Gözlerimizin yaşı toprağı suladı ve ancak o zaman sükun bulduk.

İstanbul’daki mezarının yeri aile daha önceden bilinmeyen, Derviş Paşa’nın Naaşı, 1988 yılında Ankara Devlet Mezarlığına nakledilmiştir. bu husus tespit edildikten sonra sevgili kardeşim Ahmet Soyak tarafından resimleri çekilerek gönderilmiştir.(EK-22)

Daha sonra yapılan araştırmalarda: Atatürk’ün İran Şahının Türkiye Cumhuriyetini ziyaretinde Afyonkarahisar’da konakladıkları Subay yurdunu Derviş Paşa’nın yaptırdığı ve korunmuş olarak şu anda

orduevinin içinde bulunduğu, Afyonkarahisar’da bir mahalleye, “Derviş Paşa Mahallesi” adının verildiği, yine Afyon Karahisar’da askeri lojmanlardan birine “Derviş Paşa” isminin verildiği, Ayrıca İstanbul Beyoğlu ilçesi . mahallesinde bir sokağa “Ahmet Derviş Paşa sokak” isminin verildiği tespit edilmiştir.

İncelememizden anladığımız kadarıyla Derviş Paşa Atatürk’ün arkasından şiir yazdıracak kadar yakın bir silah arkadaşısıdır. Kendisi iki defa; annesi kız kardeşi ve iki erkek kardeşi esir düşmüş; bir kardeşi daha sonra şehit olmuş kahraman bir ailenin mensubudur. Bu araştırma ile az bilinen bir kahramanımız ve ailesinin hikayesi anlatılmaya çalışılmıştır. Bu vesileyle kutsal Vatanımıza Şehit ve gazilerimiz dahil tüm emeği geçenleri rahmet ve minnetle anıyoruz.

KAYNAKÇA:

Abdurrahman Özgen, Milli Mücadelede Türk Akıncıları, Ankara, 1971,

Gazi Mustafa Kemal, Nutuk, TDK, Genkur Basımevi Ankara 1981,

Hafız Yaşar Okur, Atatürk’le On Beş Yıl Dini Hatıralar, Sıralar Matbaası, 1962,

Mehmet Arif; Bülent Demirbaş , Anadolu inkılabı: Milli Mücadele Anıları, Arba yayınları, 1987,

Derviş Paşanın İzmir’de bulunan akrabaları Taner ve Ali Tevfik Bolel ile yapılan görüşmeler ve Alınan belgeler,

MSB. Arşiv müdürlüğünden alınan resmi belgeler,

Süleyman Çoban’la 1996 Yılında Yapılan Röportaj

Turgut Yılmaz’la 11 Haziran 1996’da Yapılan Röportaj,

Ahmet Derviş**Korgeneral**

(1322-P.26)

(1886-1932)

Aile Durumu

1886 yılında Selânik-Yenicevardar
(Vardar Yenicesi)'da doğdu.

Tevfik Bey'in oğludur.

17 Ocak 1932'de öldü. İstanbul-Zincirlikuyu Mezarlığı'nda
gömülü idi. Naaşı 29 Kasım 1988'de Devlet Mezarlığı'na
nakledildi.

Öğrenim Durumu

14 Eylül 1903'te Harp Okulu'na girdi.

26 Eylül 1906'da Harp Okulu'nu bitirdi.

26 Ağustos 1909'da Harp Akademisi'ni mümtaz yüzbaşı olarak
bitirdi.

Almanca ve Fransızca biliyordu.

Yükselme Tarihleri

26 Eylül 1906'da teğmen;

20 Eylül 1907'de üsteğmen;

26 Ağustos 1909'da yüzbaşı (mümtaz);

30 Mayıs 1914'te binbaşı (Kurmaylığı 24 Mayıs 1916'da
onandı).

10 Ocak 1921'de yarbay;

31 Ağustos 1922'de albay;

30 Ağustos 1926'da mirliva (tümgeneral);

30 Ağustos 1930'da korgeneral.

Askeri Görevleri

26 Ağustos 1909'da 3 ncü Ordu emrinde;

7 Nisan 1910'da 3 ncü Ordu 6 ncı Tümen 24 ncü Alay 15 nci
Bölük Komutanı;

Mart 1911 teşkilatında Yanya Tümeni (23 ncü Tümen) 69 ncu
Alay 2 nci Tabur'da Bölük Komutanı;

10 Ekim 1911'de Yanya Tümeni (23 ncü Tümen) Kurmaylığı'na;

3 Şubat 1912'de 23 ncü Tümen 69 ncu Alay Makineli Tüfek
Bölük Komutanı;

16 Mart 1913'te Yanya Muharebesi'nde esir olarak Yunanistan'da;
 2 Aralık 1913'te 22 nci Hicaz Tümeni Kurmaylığı'nda ve birliklerinde;
 8 Temmuz 1915'te 22 nci Hicaz Tümeni Kurmay Başkanı;
 5 Temmuz 1917-9 Ocak 1920'de esarette (Hicaz Tümeni Kurmay Başkanı iken 22 nci Nişancı Taburu ve 28 nci Alay 1 nci Taburu ile Taif Kalesi'ni savunmuş, 5 Temmuz 1917'de esir olmuş, Mekke, Seydibeşir, Mısır ve Malta'da esarette bulunduktan sonra 9 Ocak 1920'de yurda dönmüştür).
 26 Ocak 1920'de Anadolu'ya iltihak etti ve 61 nci Tümen Kurmay Başkanlığı'na atandı.
 Eylül 1920'de 1 nci Süvari Grup Komutanı;
 10 Ağustos 1921'de 7 nci Tümen Komutanı;
 22 Ekim 1921'de 11 nci Tümen Komutanı;
 30 Ocak 1922'de Levazımâtı Umumiye Dairesi Başkanı;
 16 Temmuz 1922'de Askeri Okullar Müfettişi;
 1 Ağustos 1922'de tekrar 11 nci Tümen Komutanı;
 30 Aralık 1922'de Tümen Komutanlığı yetkisiyle İstanbul Merkez Komutanı;
 2 Ekim 1923'te Bursa'da Heyet-i Mahsusa (Özel Askeri Mahkeme) Başkanı;
 2 Ocak 1924'te 1 nci Tümen Komutanı;
 9 Haziran 1925'te Berlin Ataşemiliteri;
 20 Eylül 1925'te 1 nci Kolordu Komutanı (10 Şubat 1927'ye kadar vekâleten);
 8 Eylül 1930'da Milli Savunma Bakanlığı Müsteşarı;
 3 Ocak 1932'de Askeri Yargıtay Üyeliğine atandı ise de, uzun süreden beri devam etmekte olan hastalığı nedeniyle göreve başlayamadan öldü.

Katıldığı Harpler

1911-1912 Osmanlı-İtalyan;
 1912-1913 Balkan;
 1914-1918 Birinci Dünya;
 1919-1922 İstiklâl (26 Ocak 1920'de katıldı).

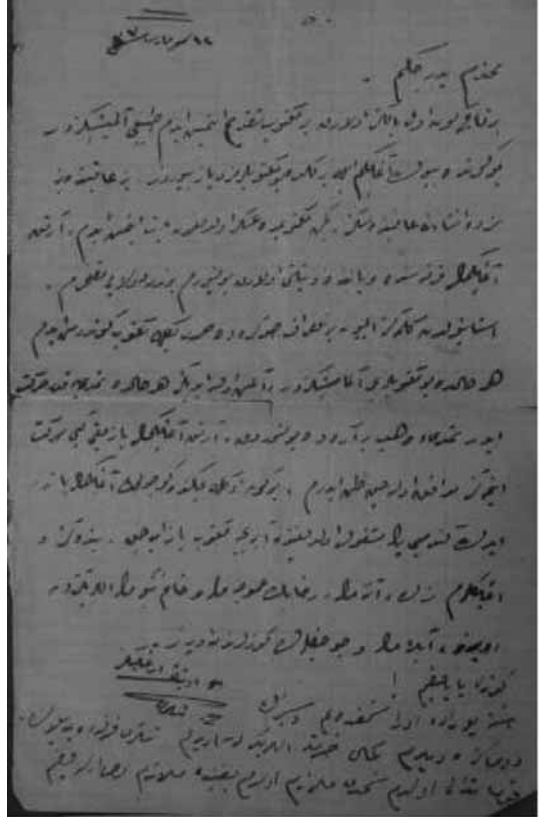
Nişan, Madalya ve Takdirnameleri

Katıldığı harplerde Osmanlı ve Afgan Devletleri'nce çeşitli nişan ve madalyalarla, TBMM tarafından da İstiklâl Madalyası ve Takdirname ile ödüllendirilmiştir.

12 Mart 37

Muhterem pederciğim

Birkaç gün evvel yalnız olarak bir mektub takdim etmiş idim. Tabi almışsınızdır. Bu günde büyük ağabeyim ile birlikte bu mektuplarımızı yazıyoruz. Biz afiyetteyiz. Sizde inşallah afiyettesiniz. Geçen günlerimde asker olduğumdan bahs etmiş idim. Artık ağabeyimin fırkasında ve yanında onbaşı olarak bulunuyorum. Bundan dolayı müftehirim. İstanbul'dan gelmeniz için bir telgraf sonra da Hamdi beye telefon göndermiş idim. Her halde bu mektublarımı almamışsınızdır. Almış olsa idiniz her halde şimdiye kadar

EK-12: ŞEHİT ALİ BEY VE KARDEŞİ
ŞÜKRÜ BEY'İN BABALARI HACI TEVFİK
BEY'E YAZDIKLARI MEKTUP VE
TRANSKRİPSİYONU

hareket eder şimdi de hep bir arada bulunurduk. Artık ağabeyimin yazdığı gibi hareket etmeniz muvafık olacak zan ederim. Bu gün öğle yemeğinde küçük ağabeyimin yanında idik kendisi pek meşgul olduğundan ayrıca mektub yazamayacak. Bendeniz ve ağabeylerim sizin, anamın, Reha bey amcamın ve yengemin ellerinden öper ablamın ve çocukların gözlerinden öperiz.

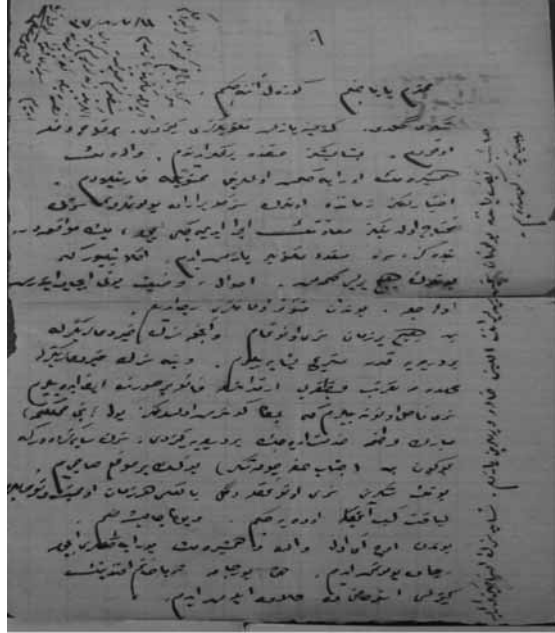
Onbaşı oğlunuz Şükrü

Güzel babacığım!

İşte burada ara sınıftayım ve sizin duanızı dilerim. Kemal-i hürmetle ellerinizden öperim. Şükür ki fırkada bölük kumandanı oldum. Şimdi Mülazım oldum. Yakında mülazım-ı evvel olacağım

Muhterem babacığım
güzel anacığım

Şükrü geldi. Kendine yazılan mektupları getirdi. Birkaç defa okudum. Yaşayışınız hakkında bir fikir edindim. Validemin hemşiresinin oraya gelmiş olmalarını memnuniyetle karşıladım. İhtiyarlığınız zamanında onların sizinle bir arada bulunmaları sizin muhtaç olduğunuz muavenetin icra edileceği için pek muvafıktır. Bendeniz size ... mektuplar yazmış idim.

Anlaşıyor ki bunların hiçbirisi gelmemiş. Ahval ve vaziyet bunu icap ettirmiş olacak. Bundan sonra duanızı rica ederim. Ben hiçbir zaman sizi unutmadım. Ancak sizin duanızla bir dereceye kadar müsterih yaşayabilirim. Ve yine sizin hayır dualarınızla ... arkadaşlarıma fâik bir suret ifa edebildim. Sizi nasıl unutabilirim ki bana göndermiş olduğunuz yol beni memleketime, mübarek vatanıma hizmet edecek bir.... Getirdi. Sizin sayenizdedir ki bu gün ben Cenabı- hakka çok şükür yüksek bir mevki sahibiyim. Bunun şükrünü sizi unutmakla değil bilakis her zaman ... liyakat kesb etmekle ödeyeceğim. Ve buna çalışacağım. Bundan üç ay evvel valide ve hemşiresinin buraya gelmesi için ricada bulunmuş idim. Hatta bu ricama Süreyya hanım efendinin

Saib Beyin yanında bulunan yetmiş beş liranın ellisini ...vermelerini yazdım. Şayet sizin ihtiyacınız var ise bildiriniz. Göndereyim.

Sevgili babacığım güzel valideciğim

Ayrıca mektup yazmadım meşguliyetim çoktur. ellerinizden öperim güzel ... gözlerinizden öperim.

EK-13: ŞEHİT ALİBEY'İN KARDEŞİ ŞÜKRÜ EFENDİ, ANNESİ SIDIKA HANIM VE KIZKARDEŞİ NUSRET HANIM'IN BİRLİKTE MEKKE'DE ESİR DÜŞÜP, MISIRDA ESARETTEN KURTULDUKLARINI GÖSTERİR BELGE VE TRANSKRİPSİYONU

Mekke-i Mükerreme-
Taif Askerî Hastanesi
Sivil Tabib Muavini
Hasan Şükrü Efendi
bin Tevfik

Yenice VARDAR

Balada memuriyeti
muharrer mumaileyh
Hasan Şükrü Efendi bin
Tevfik 10 Eylül, sene
332 tarihinde Taif'in
sükûtiyle Emir-i Mekke
tarafından İngilizlere
teslim eyleyip Mısır
Seyyidbeşer sivil üsera
karargahında esir olup
ve Mısır- Osmanlı üsera
hanımları meyanında
validesi Sıddıka ve
hemşiresi

Nusret hanımlar ceman üç nüfus Mısırdan 12 Mayıs sene 1336 tarihinde esarettten avdet etmiş oldukları kayden anlaşılmış olmağla tasdik olunur.

25 Haziran 336

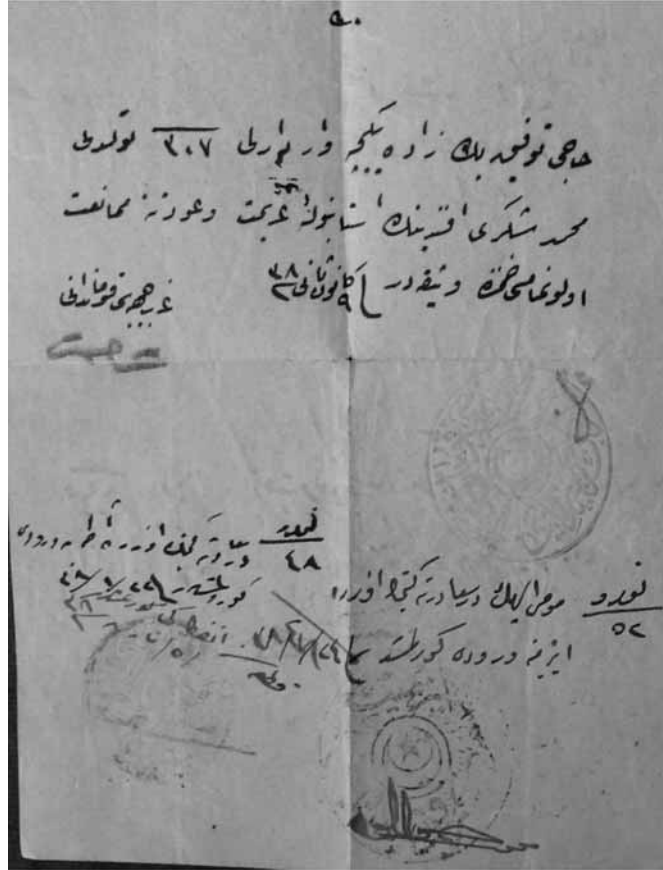
Esaret numarası Sivil Katib Muavini Hasan Şükrü efendi bin Tevfik
1142

Validesi Sıddıka Hanım 10218

Hemşiresi Nusret Hanım 10419

Mühür

EK-14: DERVİŞ
PAŞA’NIN
KARDEŞİ
ŞÜKRÜ BEY’İN
İSTANBULA
GİTMESİ İÇİN
BATI CEPHESİ
KOMUTANI
İSMET PAŞA
(İNÖNÜ)
TARAFINDAN
VERİLEN İZİN
BELGESİ VE

TRANSKRİPSİYONU

Hacı Tefik Bey-zade Yenicevardarlı 307 tevellüdlü Mehmed Şükrü Efendinin İstanbul’a azimet ve avdetinde mümanaat olunmaması zımnında vesikadır. Fi 9 Kanunusani 38

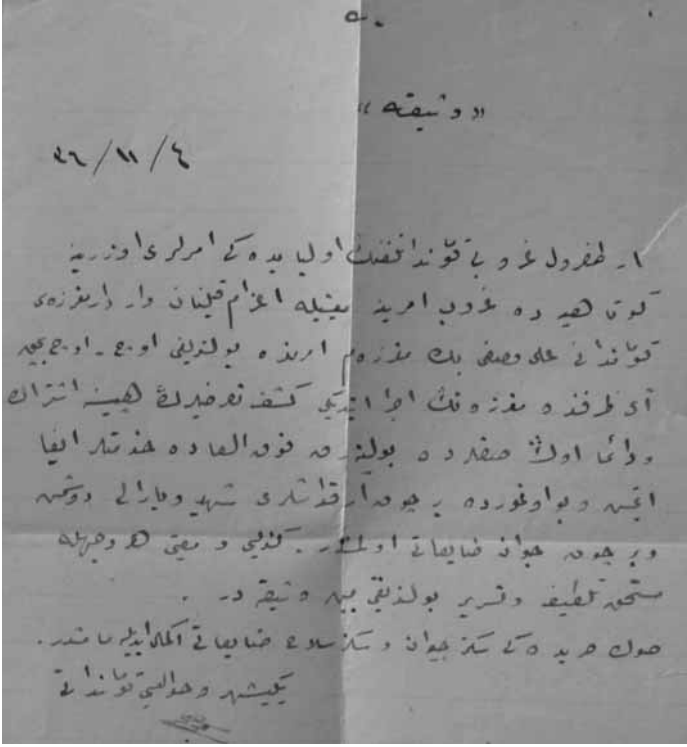
Garb Cephesi Kumandanı

İsmet

Numara:52: Mumaileyhin Derseadet’e gitmek üzere İzmir’e vürudu görülmüştür. 24/1/38

Numara:48 Derseadet’e gitmek üzere adaya vürudu görülmüştür. 22/1/38

-infikakı görülmüştür. 5 Mart 38

EK-15: ŞEHİT ALİ BEY'İN ALDIĞI TAKDİRNAME VE
TRANSKRİPSİYONU

Vesika

4/11/36

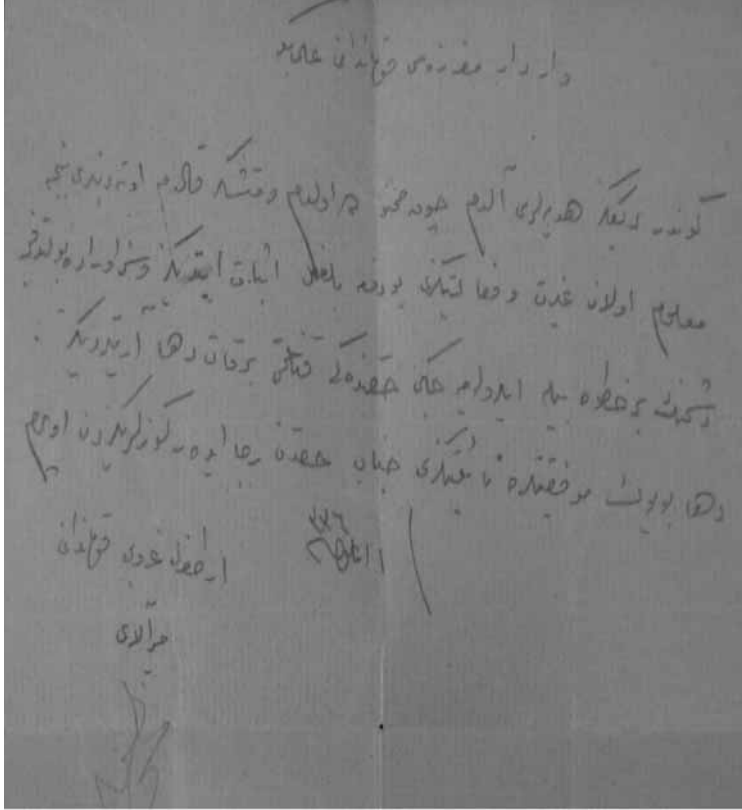
1- Ertuğrul gurubu Kumandanlığının ol babdaki emirleri üzerine Kütahya'da Gurup emrine maiyetle izam kılınan Vardar Müfrezesi kumandanı Ali Mustafa Bey müfrezem emrinde bulunduğu üç üç buçuk ay zarfında müfrezenin icra ettiği keşf taarruzlarının hepsine iştirak ve daima ön saflarda bulunarak fevkalade hizmetler ifa etmiş ve bu uğurda bir çok arkadaşları şehid ve yaralı düşmüş ve bir çok hayvan zayıatı olmuştur. Kendisi ve maiyeti her vecihle müstahak-ı taltif ve tesrir bulunduğunu mübeyyin vesikadır.

Son harpteki sekiz hayvan ve sekiz silah zayıatı telafi edilememiştir.

Yenişehir ve Havalisi kumandanı

İmza

EK-16: ERTUĞRUL GRUBU KUMANDANI MİRALAY KAZIM'IN ŞEHİT ALİ BEY'E MEKTUBU VE TRANSKRİPSİYONU

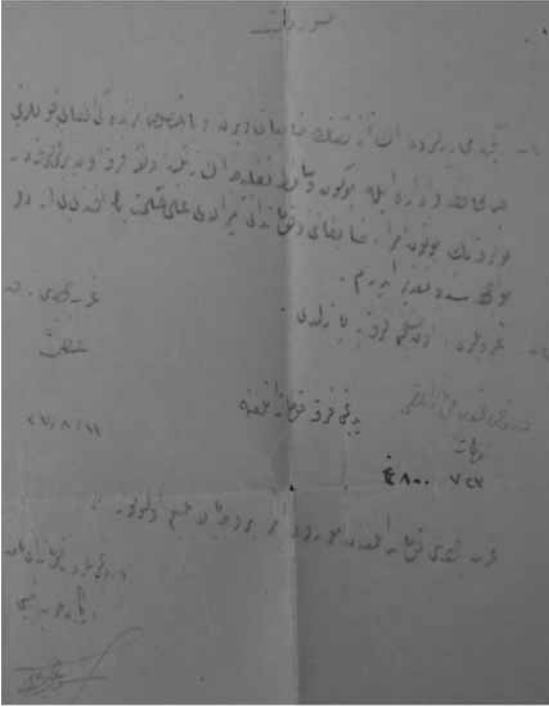
VARDAR MÜFREZESİ KUMANDANI ALİ BEYE

Gönderdiğiniz hediyeleri aldım çok memnun oldum ve müteşekkirdim. Öteden beri benim malumum olan gayret ve faaliyetinizi bu defa bilfiil isbat ettiniz ve siz orada bulundukça düşmanın bir hatve bile ilerleyemeyeceği hakkındaki kanaatimi bir kat artırdınız. Daha büyük muvaffakiyetlere nailiyetinizi Cenab-ı Haktan rica eder gözlerimden öperim.

1 Eylül 1336 Ertuğrul Gurubu Kumandanı

Miralay

Kazım

EK-17: GARB
CEPHESİ
KUMANDANI
İSMET PAŞA'NIN
YAZDIĞI
TAKDİRNAME VE
TRANSKRİPSİYONU

SURET

1- Gece muharebelerde en az tüfek zayıyatı veren ve bhusus emrindeki intikal kollarını cerr-i muhafaza ve irade ile bu gün vesait naklinde en zengin olan fırka on birinci firkadır.

Bu fırkanın bütün Ümera ve Zabitanı ve Kumandanı Miralay Ali Hikmet Bey Efendiyi ordu muvacehesinde takdir ederim.

Garb Cephesi. K

İsmet

2- Guruplara On beşinci firkaya yazıldı.

Dördüncü gurup Kumandanlığı

Vefat: 727 G. 800

Yedinci fırka kumandanlığına

11/8/ 37

Garb Cephesi Kumandanlığından mevrud emir ber vech-i bâla tebliğ olunur.

Dördüncü Gurup Kumandanı namına

Erkan-ı Harbiye Reisi

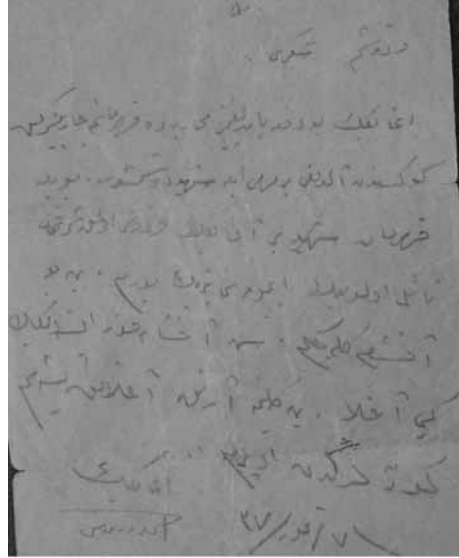
İsmet

**EK-18: ŞEHİT ALİ BEY'İN
ŞEHİT OLMASINDAN SONRA
AĞABEYİ DERVİŞ PAŞA'NIN
KARDEŞİ ŞÜKRÜ EFENDİYE
KONUYU BİLDİRMEK
İÇİN YAZDIĞI MEKTUP VE
TRANSKRİPSİYONU**

Kardeşim Şükrü

Ağabeyin bu defa yaptığımız muharebede kahramanca çarpışırken göğsünden aldığı bir mermi ile şehid düşmüştür. Böyle kahraman şehid bir ağanın kardeşi olmak şerefine nail olduğun için seni tebrik ederim. Ben bu akşam geleceğim. Sen akşama kadar istediğin gibi ağla. Ben gelince artık ağlamak istemem. Gözlerinden öperim.

7 Temmuz 37 / Ağabeyin / İmza

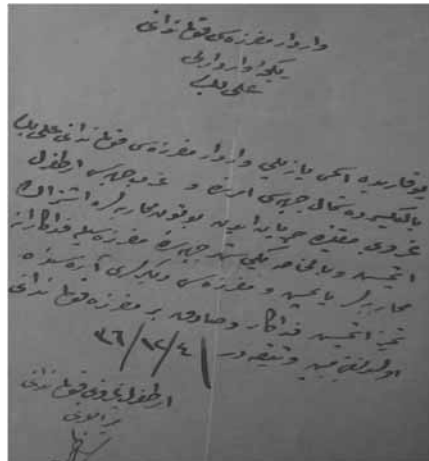
**EK-19 : ŞEHİT ALİ BEY'İN MİRALAY KAZIM'DAN ALDIĞI
TAKDİRNAME VE TRANSKRİPSİYONU**

Vardar Müfrezesi kumandanı / Yenicevardarlı / Ali Bey

Yukarıda ismi yazılı Vardar Müfrezesi Kumandanı Ali Bey Balıkesirde Şimal Cebhesi emrinde ve Garb cebhesi Ertuğrul Gurubumaiyyetinde cereyan eden bütün muharebelere iştirak etmiş ve bilhassa Yenişehir cephesinde müfrezesiyle fedakarane muharebeler yapmış ve Müfrezesi diğerleri arasında temeyyüz etmiş fedakar ve sadık bir müfreze kumandanı olduğunu mübeyyin vesikadır. 4/12/36

Ertuğrul Gurup Kumandanı

Miralay / Kazım

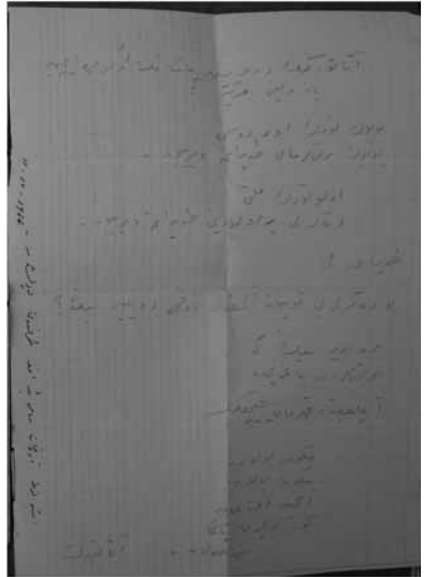
EK-20: SELANİK'İN YENİCE-İ VARDAR NAHİYESİNİ GÖSTEREN ESKİ BİR KARTPOSTAL

EK-21: DERVİŞ PAŞA'NIN ÖLÜMÜNDEN SONRA MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN YAZDIĞI MERSİYE VE TRANSKRİPSİYONU

Büyük Türk ordusu
Büyük bir kahramanı toprağa verdi
Ulu Türk milleti
Değerli bir evladını toprağa veriyor
Toprak!
Bu değerliyi koynuna almaktan zevk
mi duyuyorsun?
Bize dersin ki
Bu gençlerden bağrımda
Açacaktır kahraman çiçekler
Sükûn buluruz
Sükûn buluruz
Ancak o zaman
Gözlerimizden yaş
Seni sular

Atatürk

İş bu not Avukat Sami Beyefendi tarafından verilmiştir. 11-10-1964

EK-22 DERVİŞ PAŞA’NIN ANKARA DEVLET MEZARLIĞI’NDAKİ KABRİ (FOTO AHMET SOYAK)

OSMANLI BELGELERİNDE KIRIM GÖÇLERİ *

ÖZET

Göç milletlerin hafızasında, silinmeyen derin izler bırakır. Osmanlı belgelerinde Kırım halkı ve hanlığı, Rusya ile ilişkiler bağlamında sıkça zikredilmiştir. 1441 yılında Hacı Giray Han tarafından kurulan Kırım Hanlığı, Osmanlılarla ittifak yaparak Cenevizlileri vergiye bağlar. Daha sonra bu ittifak İran ve Avusturya savaşlarında Osmanlıların yanında yer almayla devam eder. 1584 yılında tahta çıkan İslam Giray'ın hutbede Osmanlı padişahının adını okumasıyla pekişir. Rusya'nın 1736 yılında Kırım'ı işgal etmesi ve daha sonra Azak Kalesi'ni ele geçirmesi üzerine Osmanlı Devleti ile Rusya karşı karşıya gelir. Bunun neticesinde Osmanlı Rus (1768-1774) Savaşı çıkar ve Küçük Kaynarca antlaşması ile sonuçlanır. Bu anlaşmayla Tatar milletleri serbest ve tam müstakil sayılarak Han belirlemesinde Rusya ve Osmanlı'nın karışmamasına karar verilir. Kırım Hanlığı hilafete bağlılığını belirtip hutbeyi padişah adına okuyacaktır. Böylece bir antlaşmada ilk defa hilafet kelimesi kullanılmış olur. 1778'den sonra ise Müslüman Kırım halkı Rusya'nın baskıcı zulmünden kaçarak kitleler hâlinde Osmanlı Devleti'ne göç etmeye başlar.

Anahtar Kelimeler: Kırım, Osmanlı Devleti, Rusya, Osmanlı-Rus Savaşları, Göç.

(*) Yrd. Doç. Dr. Recep ÇELİK, T.C.Yalova Üniversitesi İ.İ.B.Fakültesi

IMMIGRATIONS FROM CRIMEA ACCORDING TO OTTOMAN DOCUMENTS

The issue of immigration has always left deep Marks on human life. One of such event had taken place in Crimea. The name of Crimea is mentioned many times in the Ottoman documents with regard to providing information for its population and its relations with the Ottoman Empire and Russia. Crimean Khanate was established in 1441 by Hacı Giray Khan. Then after having an alliance with the Ottomans Crimea dominated and taxed Genoese state. This alliance continued with the wars taken place between Ottomans and Austria and Iran. This alliance became even firmer at a time when the Khan Islam Giray mentioned the Ottoman's sultan name in Khutbe, the religious discourse, in 1584. After Russian attack of Crimea in 1736 and establishment of its domination over the Sea of Azov Russia and

the Ottoman State came to clash. The war started in 1768 and continued till 1774 with signature of KüçükKaynarca Treaty. After this treaty Crimean Tartars were left to free to choose their ruler, the Khan. According to the above mentioned treaty

Crimea continued to mention the names of Ottoman Caliphs in Khutbas. Therefore for the first time in Ottoman history the title of Caliph was used in a international treaty by the Ottomans. After 1778 as the Russian pressures and cruelties conducted against the Crimean population they began to migrate to Ottoman territories.

Keywords: Crimea, Ottoman State, Russia, Ottoman-Russian wars, Migration.

Şüphesiz ki göç hadisesi, hangi millet ve din mensubunun başına gelirse gelsin bir insanlık dramıdır. Dolayısıyla tarihi olaylar neticesinde milletlerin yer değiştirmek zorunda kalmaları, onların hafızasından kolayca silinemeyen derin izler bırakmaktadır.

Göç kelime kökü itibarıyla göçmeyi, yıkılmayı, insanın köküyle bağının koparılmasını da içinde barındırmaktadır. Başkalarının hayat hakkını kendi elinde görme, onlara boyun eğdirme, şiddete maruz bırakma ve son aşamada savaş olarak şekillenen silsilenin belki de en haysiyetsiz merhalesi insanları göçe zorlamaktır.

Göç, kişinin yeni şartlara daha iyi uyum sağlamak maksadıyla ya da tabiî, iktisadî, siyasî vb. mecburiyetler neticesinde yaşadığı cemiyeti ve sosyal çevreyi değiştirmesi, yabancısı olduğu yeni bir çevre ve insan topluluğuna katılma hadisesidir. Göçü cemiyetteki diğer değiştirmelerden ayıran başlıca ölçü, göç edenin eski sosyal ve ekonomik ilişkilerini değiştirmesi ve yeni yerleşim yerinde, yeni sosyal ve ekonomik ilişkiler kurmasıdır.¹

1441 tarihinde Hacı Giray ile kuruluşunu tamamlayan Kırım Hanlığı, Osmanlı Devleti'nin İstanbul'u fethi ile Boğazlara ve Karadeniz'e hâkim olması üzerine Cenevizlilere karşı Osmanlılarla ittifak yaptı. 1454'te müşterek kuvvetler Kefe'yi muhasara ederek Kefe Cenevizlileri Kırım Hanlığı'na ve Osmanlı Devleti'ne yıllık vergi vermeyi kabul etti. Fatih'in 1475'te Gedik Ahmet Paşa'yı Kırım'a göndermesi ve donanmanın Kırım ve Kefe sahillerini Cenevizlilerin elinden alması ilişkileri daha da kuvvetlendirdi.

Yavuz devrinde ise ilişkiler daha da gelişmiş ve Mengli Giray Yavuz'un kayınpederi olmuştur. Osmanlı himayesine giren Kırım'da otorite birliği bu sayede sağlanmıştır. Bu dönemde Kırım Hanlığı Volga havzasında Altınordu mirası için Moskova Knezliği ile çetin bir mücadeleye girmişti. Bu mücadelede Osmanlı Devleti'nin desteği her zaman onların yanında olmuştur.

Osmanlı Devleti de İran ve Avusturya ile yaptığı uzun savaşlarda her zaman Kırım kuvvetlerini yanında bulmuştu. 1584 tarihinde Osmanlı Devleti'nin yardımı ile tahta çıkan II. İslam Giray hutbede Osmanlı padişahının adını da okutmaya başlamıştır. Bu ilişkiler giderek daha kuvvetli ittifak ve birlikteliklere yol açmıştı. Kırım Hanlığı bu ittifak sayesinde kuzeydeki düşmanlarına karşı bir üstünlük sağlamıştı. Osmanlı Devleti'nin savaşlar ve başka sebeplerden dolayı gücünü yitirmesiyle bu sahada bulunan Rusya da birliğini tamamlamış ve etraflarını gözüne kestirmeye başlamıştı.

¹ Recep Çelik, "Millî Mücadele Dönemi Yalova ve Çevresinden Göçler", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, 2009/2, S.50, İstanbul-2010, s.150.

Rus kuvvetleri ilk defa 1736'da Munnich kumandasında Kırım yarımadasını istila etmişti. Bahçesaray zapt edilerek yakılıp yıkılmıştı. Akmescit de aynı akıbete uğramıştı. Belgrat Antlaşması (1739) ile Azak Kalesi'ni Ruslar tekrar ele geçirmişlerdi.

Rusya'nın Kırım'daki bu yayılmacı siyaseti, (1768-1774) döneminde yeni bir Osmanlı-Rus Savaşı'na yol açmıştır. Bu savaş Kırım için bir felaket olmuştur. Rus ordularınca bütün Kırım istila edilmiştir. 1774 tarihinde imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'nın 3. Maddesiyle Kırım, Bucak, Kuban Yedisian, Camboyluk, Yediçkul (Yedicek) Tatar milletleri serbest ve tam müstakil sayılacaktı. Han belirleme ve diğer meselelere ne Rusya ne de Osmanlı karışmayacaktı.

Bu anlaşmayla Kırım Hanlığı, hilafete bağlılığını belirtip hutbeyi de padişah adına okutacaktı. İlk defa bir antlaşmada hilafet kelimesi yer almakta idi.² Aslında iki devlette de hanlığı himaye altına alma çabaları devam etmekte idi. 1776 tarihinde Rusya'nın yardımıyla tahta çıkan Şahin Giray, Hanlığı Osmanlı'nın himayesinden çıkararak Rus örneğine göre bir batılı devlet yapmak için harekete geçmişti. Bölgede açıkça bir Rusya-Osmanlı rekabeti görülmekte idi.

Osmanlı Devleti'nin zayıf düşmesi ve Rusya'nın da giderek güçlenip bölgeye hâkim olma çabası sonucu Rusya desteğiyle tahta çıkan Şahin Giray'ın hareketleri halk tarafından "bir kâfirle müttefik olunamaz" eleştirilerine yol açtı ve halk infiale gelerek birçok Rus'u öldürüp Şahin Giray'ı da yaralamışlardı.

Yaralı halde Bahçesaray'dan kaçan Şahin Giray Ruslara sığınmıştı. Bunun üzerine Ruslar 1777 tarihinde Kefe'yi ve diğer Kırım limanlarını işgal etmişlerdi. Şahin Giray'a karşı Selim Giray'ı destekleyen Osmanlı Devleti bu teşebbüslerinde başarısız olmuştu. Rusların da yardımıyla

² Halil İnalcık, "Kırım" DİA, c.25, Ankara 2002, s.451-454.

Şahin Giray tekrar duruma hâkim olmuştu.

1778 tarihinden itibaren Müslüman Kırım halkı kitleler halinde Osmanlı Devleti'ne kaçmaya başlamışlardı. Ruslar bu kaçanların yerine Ruslaştırma-Slavlaştırma politikası gereği 75.000 kişilik bir muhacir kitlesi getirip yerleştirmişlerdi. Kırım'daki bu durum Osmanlı ve Rusya arasında savaşı kaçınılmaz bir hale getirmişti. İki taraf arasında başlayan müzakereler sonucu 21 Mart 1779 tarihinde imzalanan Aynalıkavak Tenkihnâmesi ile savaş bir müddet ertelenmişti. Bu antlaşmayla Küçük Kaynarca Antlaşması'nın 3. Maddesi yeniden açıklanmış, 4. Maddeyle de Rusların 3 ay yirmi gün içinde Kırım ve Taman'ı boşaltacağı belirtilmişti. İki devletin Kırım'a müdahale etmemesi de karar altına alınmıştı.³

Şahin Giray'ın Rus politikaları üzerine Kuban ve Kırım halkı tekrar ayaklanmıştı. Fakat çok geçmeden Şahin Giray (1783) Rus kuvvetleriyle geri gelmişti. Ayaklanma neticesinde Rus Generali Potemkin çocuk ayırt etmeden 30.000 Kırımlıyı katlettirmiş ve Kırım da Çarlığın bir vilayeti haline getirilmişti.

Yeni bir savaş açacak durumu olmayan Osmanlı Devleti 1784 tarihinde İstanbul'da imzaladığı bir antlaşma ile Kırım, Taman ve Kuban'ın Rusya'ya ilhakını tanımıştı. Kuban Nehri iki taraf arasında hudut sayılmıştı. 1787 tarihinde Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yeni bir savaş başlamıştı. Kırım gibi Müslüman bir memleketin Çar idaresine terkini kimse hazmedemiyor, bütün Karadeniz'in kıyılarında yerleşen Rusların bizzat İstanbul için açık tehditleri tahammül edilmez bir hal olarak görülüyordu. Osmanlılar için yeni savaşın gayesi Kırım'ı kurtarmak olacaktı. Osmanlı Ordusu'nda savaştan Kırım hanlarıyla birlikte Osmanlı Devleti 1792 tarihinde Yaş Antlaşması'nı imzaladı. Bu antlaşma ile Dinyester'e kadar itilafı araziyi Rusya'ya terk etmişti.

³ İnalçık, agm, s.458.

KIRIM'IN RUS İDARESİNE GEÇİŞİ VE GÖÇLER

1783'te Kırım'ı ilhak eden Rusya burada askeri bir idare kurmuştu. Bunun yanında ülkenin iktisadi kaynaklarının, nüfusunun, sosyal yapısının ve ahalisinin hayat tarzının tespiti için eski hanlık yöneticilerinden bazılarının da görevlendirildiği geçici bir Kırım Mahalli Hükümeti tesis edilmişti. Gereken verilerin toplanmasıyla bu geçici idare vazifesini tamamlamış ve 1784 başlarında Kırım'da tam anlamıyla Rus idari yapısı yerleşmişti. Kırım idari bakımdan da yalnız idare halinde bırakılmamış ve Rus nüfusunun yoğun olarak bulunduğu bölgeler bunlarla birleştirilerek 13 Şubat 1784 tarihinde Tavrida Bölgesi oluşturulmuştu. Bu bölge daha sonra daha da genişletilerek Tavrida Eyaleti oluşturulmuştu.

Kırım'ı tam bir Rus-Slav ülkesi haline getirme amacıyla hareket eden Rusya burayı güneye yayılmada bir sıçrama tahtası olarak görmekte ve Müslüman Kırım Tatarlarının varlığını istememekteydi. Öncelikle Kırım'daki uzun yıllara dayanan Türk-İslam izlerinin sistematik bir şekilde silinmesine girişilmişti. Birçok yerin adı bilhassa Yunanca kökten isimlerle değiştirilmişti. Mesela Akmesjid "Simferopol", Gözleve "Kızilev", Kefe "Feodosiya" vb.

Kırım Hanlığı'ndan, Osmanlılardan ve daha eski Türk-İslam devirlerinden kalma tarihi eserler büyük tahribata uğramıştı.

Kırım Tatarları için çok daha büyük bir problem ise ülkeye yoğun bir şekilde Slav ve diğer gayrimüslim unsurların iskânı ve Kırım Tatar köylerinin, topraklarının ellerinden alınması idi. Bütün bu sıkıntılar Kırım Tatarlarının kitleler halinde ülkelerini terk ederek Osmanlı Devleti'ne göç etmelerine yol açmıştı. Kırım'ın Rusya tarafından ilhakıyla başlayıp 150 yıl boyunca hemen hemen kesintisiz olarak devam eden bu göçler özellikle XIX. yüzyılda zirveye ulaşmıştı. XX. yüzyılda Kırım'dan göç edenlerin sayısı Kırım'da kalanların katbekat üzerindeydi.

Rusya idaresi Kırım Tatarlarının Kırım'ı terk etmelerini kendi açılarından fevkalade hayırlı bir gelişme olarak görmüştü.

Kitle göç hareketlerini ateşleyen en önemli faktörlerin başında Rusya İmparatorluğu'nun Kırım Tatarlarını Kırım'dan topyekûn Rusya içlerine sürmek istediği yahut onları cebren Hristiyan yapmak gibi planlarının

olduğu yönünde söylentiler çıkarması gelmekteydi.⁴

Bununla birlikte Kırım'dan çok sayıda insanın göç etmesi kalanlar üzerinde de büyük etki yapmaktaydı. "Herkes göç ediyor, biz de kalamayız artık" algısı toplumun zihnine yerleşerek göçe psikolojik zemin hazırlamıştı.⁵

Kırım'dan Osmanlı Devleti'ne gelen ilk göç dalgası 1792-1293 yılları arasında gerçekleşti. Bunu 1802-1803, 1812-1813, 1828-1829 yıllarındaki dalgalar takip etti. Ancak muazzam göç dalgaları 1853-1856 Kırım Savaşı esnasında ve sonrasında meydana gelmiştir. Özellikle 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası Kafkasya ve Rumeli'den büyük göçler olmuştur.

93 Harbi adı verilen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan önce Kırım'dan gelen muhacirleri Osmanlı Devleti büyük çoğunlukla Balkanlardaki topraklarında iskân etmiştir. 1877-1878 Savaşı'nda Rusların Ayastefanos'a kadar gelmeleri üzerine Balkanlardan İstanbul'a büyük bir göç harekâtı olmuştur. Bu göçlerde Balkan göçmenlerinin yanında daha önce Kırım'dan gelip Balkanlara yerleşen muhacirler de vardır.

Sultan Abdülmecid ve Abdülaziz dönemlerinde Osmanlı topraklarına göç eden Çerkez, Abaza, Dağıstan, Nogay, Kazgan ve Kırım muhacirleri ile 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Bulgaristan ve Bosna'dan göç eden muhacirlerin yerleştirildikleri yerler ile bunlardan açıkta kalanlarını gösteren defterin hazırlanmakta olduğu, ancak İstanbul'da bulunan otuz beş bin iki yüz yirmi dört kişinin bir an evvel taşrada iskân edilerek masraflarının Hazine'ye yük olmaktan kurtarılması gerektiği⁶ bildirilmektedir.

Büyük göç dalgalarının çoğunluğunu Osmanlı-Rus savaşlarının hemen sonrasında gerçekleşmesi tesadüfî değildi. Her Osmanlı-Rus savaşı patlak verdiğinde Osmanlılara yardım edecekleri ve Rusları arkadan vuracakları gerekçesiyle Kırım Tatarları büyük baskılar altına alınmaktaydı.⁷

⁴ Hakan Kırımlı, Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay Köy Yerleşimleri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2012, s.10

⁵ Kırımlı, age, s. 11.

⁶ BOA.Y.PRK.KOM. 3/24.

⁷ Hakan Kırımlı, "Kırım" DİA, c.25, Ankara, 2002, s.458.

OSMANLI BELGELERİNDE GÖÇLERİN TARİHİ SEYRİ

Göçlerin istikameti ve şekli konjonktüre ve göçmenlerin yaşadığı yerlere göre değişiklik arz etmiştir. Osmanlı kara sınırlarının henüz coğrafi olarak Kırım'dan fazla uzak olmadığı XIX. yüzyıl başlarına kadarki dönemde, Kıpçak bozkırlarında yaşayan Nogaylar ve bazı Kırım Tatarları genellikle bir nehir geçerek Osmanlı hâkimiyetinde bulunan Bucak veya Dobruca'ya yahut Kuban'ın güneyine sığınıyorlardı ve böylelikle fiilen göç etmiş oluyorlardı.

Sonraki dönemlerde söz konusu bölgeler Osmanlı hâkimiyetinden çıktıktan sonra Kırım Tatarlarının göç yolları daha uzamış ve zorlaşmıştı. En baştan beri deniz yoluyla Kırım'dan Rumeli ve Anadolu'daki Osmanlı topraklarına göçler de olmaktaydı. Zaman ve şartlara göre muhtelif maceralı göç rotaları olmakla birlikte XIX. ve XX. Yüzyıllar boyunca eski Kırım Hanlığı topraklarından Osmanlı Devleti'ne muhacir taşıyan en yaygın yolun deniz yolu olduğu görülmektedir.

Buharlı gemilerle veya devlete ait deniz vasıtalarıyla Osmanlı Devleti'ne ulaşan muhacirler devlet tarafından önceden belirlenmiş İstanbul'un yahut Karadeniz kıyısındaki liman şehir ve kasabalarına çıkmışlardır. Bazı gemilerin Karadeniz'in dalgalarına dayanamayarak battığı veya karaya oturduğu da olmuştur. Osmanlı Devleti'ne sığınan muhacirler bilhassa Rumeli, Anadolu ve Suriye bölgelerinde iskân edilmiştir.⁸

İstanbul'a gelen göçmelerin bir an evvel iskân bölgelerine sevkleri yapılmakta idi. Yine şehirde yığılmayı önlemek amacıyla bir başka tedbir olarak da İstanbul'a gelen göçmenlerin karaya çıkarılmaksızın kendilerine tahsis edilen vapurlara aktarılarak doğrudan iskân mahallerine sevkine çalışılmıştır.⁹

Öte yandan Rusya, Kuban havalisinden göç edecek olanların Erzurum, Van, Bitlis, Mamuratülaziz, Trabzon, vilayetleriyle Hakkâri, Dersim, Lazistan, ve Diyarbakır gibi sınıra yakın vilayet ve sancak topraklarında iskân edilmemelerini istiyordu.¹⁰

⁸ Abdullah Saydam, Kırım ve Kafkasya Göçleri (1856-1876), Türk Tarih Yayınları, 1997, Ankara, s.86-93, 105-106; Hakan Kırımlı, age, s.11-12, 17.

⁹ Nedim İpek, "Kafkaslardan Anadolu'ya Göçler (1877-1900)" Ondokuzmayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1991, Samsun, s.6 s.113-115.

¹⁰ Boa, İ.MMS. 112/4800., İpek, agm, s.115

Yoğun şekilde gelen muhacirlerin işlerini takip için 1 Ocak 1860 tarihli mazbata ile Muhacirin Komisyonu kurulmuştu. Komisyonun kurulma nedeni olarak “İstanbul’a gelmekte olan Çerkez ve Nogay muhacirlerinin işleri Şehremaneti tarafından görülmekte ise de bunlar için harcanan masrafların tanzimi, gerekli yazışmaların yapılması için bir zat ile memura ihtiyaç duyulduğu” şeklinde belirtilmişti.

Yaptığımız tespitlerde göçlerin belirli dönemlerde çok yoğun olarak yapıldığı görülmektedir. Birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü vb. gibi göç dalgaları uzayıp gitmektedir. Bu göçlerde çeşitli yollarla gelebilen Kırım Tatarları Anadolu, Rumeli ve Suriye bölgelerine yerleştirilmişlerdir.

Anadolu’daki Tatar Yerleşim Yerleri

Adana, Afyonkarahisar, Aksaray, Amasya, Ankara, Gölbaşı, Polatlı, Haymana, Antalya, Artvin, Balıkesir, Manyas, Gönen, Bandırma, Bartın, Bilecik, Bursa (Hüdavendigâr), Kirmasti, Kete, Karacabey, Çanakkale, Gelibolu, Biga, Çorum, Denizli, Edirne, Hasköy, Balabankoru, Büyük Gerdelli, Elazığ, Erzurum, Eskişehir, Mahmudiye, Mesudiye, Alpu, Sivrihisar, Mihaliç, Mecidiye Köprüsü, Çukurhisar, Çifteler Çiftliği, Gaizantep, Giresun, İskenderun, İstanbul, Kaza-i Erbaa’dan Büyükçekmece, Küçükçekmece, Çatalca, Bahsaiş Çiftliği, Sazlıbosna, Silivri, Kılıç Çiftliği, İzmir, Balçova, Karaman, Kastamonu, Kırıkkale, Kırıklareli, Ahmetbey Beldesi (Celaliye), Yuvan Çiftliği, Kırşehir, Kocaeli, Konya, Manisa Muğla, Marmaris, Muş, Nevşehir, Ordu, Rize, Atina (Pazar), Hemşin, Sakarya, Hendek, Samsun, Sinop, Sivas, Tekirdağ (Tekfurdağı), Vize, Çorlu, Mandıra, Hayrabolu, Malkara, Lüleburgaz, İncik, Marmara Ereğlisi, Aziziye Kasabası, Yakuplu Çiftliği, Tokat, Trabzon, Yalova, Yozgat, Boğazlıyan, Zonguldak.

Rumeli’deki Tatar Yerleşim Yerleri

Rumeli’deki göçler yoğun olarak bugünkü Romanya ve Bulgaristan bölgelerine yapılmıştır. Başlıca göç alan bölgeler;

Vidin, Lom, Lofça, Sahra, Silistre, Dobruca Ovası, Eski Karasu Kasabası, Varna, Tırnova, Balçık, İslimye, Mecidiye, Hırsova, Babadağ, Şumnu, Hezargrad, Filibe, Ahyolu Bergos, Hacıoğlu Pazarcığı, Razlık’tır.

Suriye'deki Tatar Yerleşim Yerleri

Suriye, Trablusşam, Cebbul Karyesi, Bisan Çiftliği¹¹

Önceleri muhacirler arazilere iskân edilirken daha sonra bunların yetmemesi üzerine on-on beş yıl müddetle başkasına satılmaması şartıyla mirî çiftlikler ve korular bu işe tahsis edilmiş ayrıca ziraata elverişli olmayan arazilerde ıslah edilerek iskâna açılmıştı.

Göç değerlendirmeleri yapılırken tek belge üzerinden veya sadece alan çalışması yapılarak göçler ortaya konulmamalı ikisi karşılaştırılarak yapılırsa daha sağlıklı olacaktır.

Kırım Nogay muhacirlerinin göçleri esnasında ve daha sonrasında karşılaşılan problemleri arşiv belgeleri ışığında şu başlıklar altında kategorize edebiliriz.¹²

- 1- Muhacirlerin göçtükleri, yerleştirildikleri yerler ve verilen isimler.
- 2- Muhacirlerin talepleri.
- 3- Devletin muhacirlere yardımları.
- 4- Halkın muhacirlere yardımları ve muhacirlerin şikâyetleri ile ilgili belge örnekleri.
- 5- Muhacirler ile yerli halk arasındaki anlaşmazlıklar.
- 6- Gelen muhacirlerin hangi kabile veya takımdan oldukları.

1- Muhacirlerin göçtükleri, yerleştirildikleri yerler ve verilen isimlerle ilgili belge örnekleri:

1859 tarihli bir belgede Varna'da iskân edilen Kırım ve Çerkez muhacirlerinin İzmit'e Kefe ahalisinden ve Çiftçi Şerafettin takımından olanların Bursa'da iskânları istenmekte idi.¹³

Üsküdar Kazası Haydarpaşa Limanı'na gelen muhacirlerin nüfus defterlerinin tutulduğunu görmekteyiz. 1859-60 tarihli nüfus defterlerinde nüfusla ilgili bazı ayrıntılar verilmektedir. 463 Numaralı nüfus defterinde Üsküdar Kazası Haydarpaşa Limanı'na gelen Müslüman muhacirlerinin nüfusu şöyle görülmektedir: ¹⁴

¹¹ BOA, HH.THR, 465/19 Bisan Çiftliği'ne iskân edilen muhacirlerin listesi için bkz. EK-1.

¹² Konuyla alakalı tüm belgeleri vermek makale boyutunu aşacağı için belgelerden seçme örnekler koyuyoruz. Ayrıntılı bilgi için Osmanlı Arşivlerinin Aralık-2012 yılında çıkan Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri I ve yakında çıkacak olan II. cildine bakılabilir. Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri I, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, No:121, İstanbul-2012, 583s.

¹³ BOA, A.AMD, 92/75.

¹⁴ BOA, NFS.d. 464-471.

Hane: 45, Nüfus 183

Defter No:	Hane Adedi	Nüfus Adedi
464	64	302
465	81	269
466	65	373
467	91	699
468	91	426
469	3	9
470	19	84
471	72	94
Toplam	486	2.256

Kırım muhacirlerinden ve Bahçesaray ahalilerinden bir miktar nüfusun İzmit’e yerleştirilmesi.¹⁵

Gelen muhacirler genelde çiftliklerde iskân edilmekte idi. İskân için Silivri’ye gönderilen Bahçesaray muhacirlerinden bir miktar nüfusun Ereğli’deki Emlâk-ı Hümâyûn’daki Yakuplu Çiftliği’nde iskân edilmişti.¹⁶

1861 tarihli belgelerde Kırım muhacirlerinden ve Taman Adası ahalisinden Hezargrad’da iskân olunan kişilerin yevmiyelerinin verilmesi. Manyas’a yerleştirilen muhacirlerin bir kısmının Bandırma İskeleyi’ne nakledilmesi istenmekte idi.¹⁷

Kırım muhacirlerinden ve Bahçesaray ahalisinden iki hanenin Hacıoğlu Pazarcığı’nda (Bulgaristan) iskân etmek üzere gönderildiğinden kendilerine yevmiye veya yiyecek verilmesi, geçici olarak Karesi’ye yerleştirilen Bahçesaray ahalisinden bazı kişilerin yerleşmek istedikleri alan uygunsa oraya yerleştirilmeleri, yevmiyelerinin de verilmesi talep edilmekte idi.

Kırım ve Bahçesaray muhacirleri ağırlıklı olarak Varna ve Lofça kazalarında iskân edilmiştir.¹⁸ Bir diğer belgede Bahçesaray

¹⁵ BOA, A.MKT.NZD, 327/54.

¹⁶ BOA, A.MKT.MHM., 223/32, 225/46; A.MKT.NZD. 357/30.

¹⁷ BOA, MVL, 931/44.

¹⁸ BOA, A.MKT.DV. 200/80; A.MKT.MHM. 231/4, 232/38, 232/55; A.MKT.NZD. 359/89; A.MKT.UM. 486/11, 486/22, 486/27; İ.MVL. 453/20252.

muhacirlerinden Hoca Timur Şah takımından ayrılan hanelerin Tekirdağ'da iskânları, Mihaliç ve Kirmasti kazalarına gönderilen Kırım muhacirlerinin hane masraflarının karşılanması, Bursa'da iskân edilecek Kırım muhacirlerinden 140 hane Sud kabilesinin Mihaliç'te Sakalar Bayırı mevkiinde; 110 hane Kefe ahalisinin Sarıbey karyesindeki mîrî arazide iskân olundukları, haneler inşasına başlanıldığı ve buralara verilecek isimlerin de bildirilmesi¹⁹ istenmekte idi.

1862 tarihinde Kırım Bahçesaray'dan gelip Razlık kazasında iskân edilen muhacirlerin isim ve nüfus miktarıyla nân-ı aziz tayinatı:

Hâne: 24

Nüfus: 24

916 kuruş 20 para nân-ı aziz bedeli²⁰ olarak karşımıza çıkmaktadır.

1863 tarihinde Trabzon'daki boş arsanın Kırım muhacirlerine verildiğinden icap eden muamelenin yapılması²¹ istenmekte idi.

Kırım ve Çerkezistan muhacirlerinden Trablusşam'a gönderilen dört yüz hane ve diğer kazalara da istendikçe muhacir iskân edilmesi isteniyordu.²²

Bursa'nın Mihaliç, Kirmasti ve Kete kazalarının boş vakıf arazilerinin Kırım muhacirlerine verilmesi isteniyordu.²³

Muhacirlerin yerleştirildiği yerlere onlarla ilgili isimler de verilmiştir. Muhacir iskan olunarak Kırımlı adı verilen yerin atsız ve muhacirlerin de Kırımlı olması dolayısıyla bu adın verildiği mahallinden bildirilmişti.²⁴

Yine 1901 tarihinde Talan Uluğ isimli Rus vapuru ile Sirkeci'ye gelen Beşiktaş vapuruna aktarılan Rumeli ve Kırım muhacirleri İzmit ve Bahr-i Cedid vapuru ile Mudanya'ya gönderilmiştir.²⁵

1904 tarihinde Kırım muhacirlerinden 37 haneden fazlasının Adana'ya gönderildiği. İskenderun'da bulunan Kırım Muhacirlerinden bir kısmının Atina'ya Pazar'a gönderildiği.²⁶

Yine 1908 tarihinde muhacirlerden Kırım Gözleve kasabasının Tebin köyünden Veli b. Ali'nin iskan edilmek üzere İzmir'e Ruscuk

19 BOA, A.MKT.MHM. 234/33; İ.DH. 477/32073, MVL. 615/1131.

20 BOA, ML.MFS.d. 15929, 16215.

21 BOA, MV, 648/15.

22 BOA, C.DH. 15/702; MVL. 769/74.

23 BOA, Ev.d. 39076.

24 BOA, DH.MKT, 1406/41.

25 BOA, Y.PRK.AZJ, 42/100; Y.PRK.ZB, 31/53, 31/98.

26 BOA, İ.DH, 1419/4, 1422/8.

kazasının Yeni mahallesinden Şaban bin Topal Demirci oğlu Ahmed'in Alaşehir'e sevk olundukları ve hükümetten herhangi bir yardım talebinde bulunmayacaklarını²⁷ bildirmişlerdir.

Gözleve ve Kırım muhacirlerinden bazı kişilerin Sazlıbosna denilen yere yerleştirilmesi isteniyordu.²⁸

Bazı Kırım muhacirleri de Tekirdağ ve Bursa'ya yerleşme isteklerinde bulunmuşlardır.²⁹

2- Muhacirlerin talepleri ile ilgili belge örnekleri.

1856 tarihli belgede Kırım göçmenleri için yapılacak evlerin ne suretle yapılması gerektiği sorulmakta idi.³⁰

Gelen muhacirlerin en önemli isteklerinden biri de daha önce gelen akrabalarının yanına yerleşme isteği idi. 1859 tarihli bir belgede "Bahçesaray ahalisinden olup bütün aile efradıyla Dersaadet'e hicret eden ve Mecidiye Kazası'nda iskânını isteyen Sefer ve ailesi efradına harcırah ve vapur ücreti verilmesi istenmekte idi."³¹

Bazı muhacirler ise gönderilen yerin havasına uyum sağlayamadığından şikâyet etmektedir. Bunun üzerine yerlerinin değiştirilmesi için dilekçeler de vermişlerdir. Bu durum da Osmanlı Devleti tarafından araştırılarak gerekli işlemler yapılmıştır. Örneğin Manisa'ya yerleştirilen Bahçesaray muhacirlerinden bir grup Varna'ya gitme isteğini bildirmiştir.³²

Bazı muhacirler ise ilk yerleştirildikleri yerde tutunamayıp başka yerlere yerleştirilmelerini devletten talep etmişlerdir. Muhacirlerin her türlü istekleri karşılanmaya çalışılıyordu Kırım muhacirlerinden olup Mecidiye kasabasında yerleşmiş iken Şumnu'ya gelen yedi haneye ait 21 kişinin iskân ettirilmesi talep edilmiş idi.³³

27 BOA, DH.MKT, 1295/4.

28 BOA, A.MKT.NZD, 386/47, A.MKT.DV. 214/44.

29 BOA, MVL, 558/99, 560/71, 1054/5.

30 BOA, A.MKT.MHM., 90/102.

31 BOA, A.MKT.MHM., 161/51, 168/59; A.MKT.DV, 140/31; A.MKT.UM, 377/44.

32 BOA, A.MKT.UM, 504/65.

33 BOA, MVL, 952/79.

Gönen'e yerleştirilen bazı muhacirlerin vergiden muaf tutularak kendilerine arazi ve arsa verilmesi talep edilmekteydi.³⁴

Çatalca kazası dahilindeki Sazlıbosna, İzzeddin ve sair çiftliklerde meskun bulunan Kırım muhacirleri kira şeklinde kullandıkları arazilerin vergilerinin affı ve buradaki çiftliklere olunan müdahalenin önlenmesi talebinde bulunmuşlardır.³⁵

1891 tarihli bir belgede ise Kırım'dan göç ederek gelenlerin güç durumda oldukları ve Okmeydanı civarında terk edilmiş kışlaların kendilerine tahsisinin talep olunduğu ve bunlara bir yer de gösterilmesi gerektiğinden gereğinin yapılmasının Muhacirin Komisyonu'ndan istendiği³⁶ belgelerden anlaşılmaktadır.

1903 tarihinde Kırım'dan gelen muhacirlerin Konya'da iskan etmek istedikleri. Yine Eskişehir'in Mahmudiye karyesinde sakin Kırım muhacirlerine dağıtılacak buğday ve arpa masraflarının ödenmesi istenmekte idi.³⁷

1908 tarihinde Kırım'dan hicretle Büyükçekmece kazasının Papaz Bergos karyesinde iskan edilmelerini isteyen şahıslar hakkında olunacak muamelenin belirtilmesi isteniyordu.³⁸

1910 tarihinde Ereğli kazası dahilinde Kırım muhacirlerinin teşkil ettikleri Osmaniye'nin nahiye merkezi yapılması talebi.³⁹

1916 tarihli bir belgede ise Kafkasya, Prizrin ve Bahçesaray muhacirlerinden olup Suriye ve İstanbul'da ikamet eden bazı şahısların Osmanlı tabiiyetine geçme isteklerini⁴⁰ görmekteyiz.

3- Devletin muhacirlere yardımları ile ilgili belge örnekleri:

Devlet Kırım'dan göçenlere her türlü yardımın yapılmasını istemekte idi. 1857 tarihli bir belgede Kırım ahalisinden Samsun'a hicret edenlere iskân ve çeşitli yardımların yapılmasıyla Rumeli'ye göçmek isteyenlere de yardım edilmesi istenmekte idi.⁴¹

1857 tarihinde Kırım'dan göçenlerin adları yazılı olanlarına maaş ve tayinat verilmesi isteniyordu.⁴²

34 BOA, ŞD. 2852/128.

35 BOA, ŞD. 2445/24, 1279/2.

36 BOA, DH.MKT, 1949/108.

37 BOA, İ.DH, 1410/38; İ.OM, 9/7; Y.MTV, 242/89. 38 BOA, DH.MKT, 1275/62.

39 BOA, ŞD. 1759/2.

40 BOA, DH.İ.UM. EK, 97/24.

41 BOA, A.MKT.MHM, 99/63.

42 BOA, A.MKT.MHM, 113/36.

1858 tarihli Mad. Defteri'nde ise Vidin'in Sahra Kazası merkezine ve Dobruca Kazası'na Gelibolu ve Marmaris'e Kırım ve Çerkez muhacirlerinin ve Bahçesaray'dan hicret eden ahalinin iskânı ve muhacirlere iskân tarihlerine kadar yevmiye on sekiz yaştan büyük olanlara iki ve küçüklere birer kuruş verilerek iskânlarına muktezî arazi, tohumluk zahire tahsis olunacağı bildirilmekte idi.⁴³

Osmanlı Devleti muhacirlerin başına gelen olumsuzluklarla da ilgilenmiştir. Meydana gelen afetlerden dolayı yardım isteyen muhacirlere yardımda da bulunulmuştur, bazen de yerleri değiştirilmiştir. 1862 tarihinde Balıkesir'de iskân olunan Kırım, Bahçesaray ve Akmesicid muhacirlerinin arazilerinde afet olmasıyla yeni mahsule kadar yevmiye taleplerinin incelenerek gereğinin yapılması, Kırım muhacirlerinden otuz hanenin iskânı için Filibe'nin Uğurcular mevkiinde iskân olunması isteniyordu.⁴⁴

Vidin eyaletinin Lom kazasında teşkil olunan Yusuf İzzeddin Kasabası'nda iskân olunan Kırım muhacirleri için bir cami inşası ve yeniden yapılan evlerin masraflarının karşılanması isteniyordu. Kaza-i Erba'a dahilindeki Sazlıbosna Çiftliği'nde iskân olunmaları kararlaştırılan Kırım muhacirlerinin hâne ve cami inşası için gerekli paranın karşılanması.⁴⁵

43 BOA, Mad.d. 8631.

44 BOA, A.MKT.UM, 565/7; MVL. 949/12, 950/35.

45 BOA, İ.MVL, 484/21929; MV, 964/45; MVL, 854/58.

1865 tarihli belgede Tekirdağ sancağının Lüleburgaz, İncecik ve Hayrabolu ve Mandıra'da iskân olunan Kırım ve Çerkez muhacirlerinin Varna kalesinde iskân olunan Kırım muhacirlerinin yerlerine verilen yerlerden fazla kalan miktarının satılarak mescit ve çeşme yapılması. Buralara akâr olarak dükkân ve sair yerler yapılması da istenmekte idi.⁴⁶

Emlâk-ı hümayundan Büyükçekmece'de Kırım muhacirlerine tahsis olunan Bahşayış Çiftliği'ndeki çayır ve tarlaların durumunun açıklığa kavuşturulması istenmekte idi.⁴⁷ 1867 Tarihinde Dersaadet'e gelen Kırım ve Gözleve muhacirlerine yapılan masraflar, Çorlu kazasının Yakuplu ve Şeyh Abbas karyelerinde iskân olunan Kırım muhacirlerinin aşardan istisna tutulduğu belirtilmekte idi.⁴⁸

1880 Tarihinde Kırım Dağıstan ve Çerkezlerden Osmanlı Devleti'ne gelen muhacirlerin bütün ihtiyaçlarının karşılanması istenmekte idi.⁴⁹

1903 tarihinde Sivastopol'dan Rusya Posta vapuruyla İstanbul'a gelip İskenderun'a iskân için sevk olunan Kırım muhacirleri hakkında malumat verilip nakliye ücretlerinin de ödendiği.⁵⁰

1905 tarihinde Konya merkezinde iskan olunacak Kırım muhacirleri için inşa olunacak hanelerin özellikleri de devlet tarafından belirtilmişti.⁵¹

Kırım muhacirlerinin eğitimleri için de masraf edilmiştir.1905 tarihinde Ereğli kazasının Osmaniye karyesinde iskân olunacak Kırım muhacirleri için inşa olunacak mektep masrafının geçmiş senelere ait maarif hissesinden karşılanmıştır.⁵²

1909 tarihinde Çatalca sancağının Sazlıbosna karyesinde olup Dersaadet'e gelen Sarı Habibullah'ın kurbanlık koyun naklederken vefat etmesi üzerine defninin yapılıp eşyalarının da emanet dairesine verildiğinin beyanı.⁵³

46 BOA, MVL, 1071/38.

47 BOA, MVL. 1018/91; İ.MVL, 567/25501.

48 BOA, İ.MVL, 576/25844; MVL. 546/94.

49 BOA, ŞD. 284/24; Y.PRK.MYD 3/11.

50 BOA, İ.DH, 1415/35, 1416/18, 1419/4; İ.HUS, 111/61, 1514/24. 51 BOA, Y.A.HUS, 487/127.

52 BOA, MF.MKT, 1882/24; ŞD, 222/16.

53 BOA, DH.EUM.THR, 19/19.

4- Halkın muhacirlere yardımları ve muhacirlerin şikâyetleri ile ilgili belge örnekleri.

1857 tarihli belgede ise Hezargrad'a yerleştirilen Kırım göçmenlerinin nakli işinde kullanılan araba kiralarını halkın karşıladığı belirtilmekte idi.⁵⁴

Dobruca Ovası'na iskân edilen Kırım muhacirleri için tohumluk tedarik edilmesi, Kırım göçmenleri için Silistre ve Vidin, Tırnova ve İslimye'de evlerin yapımında ahalinin gösterdiği ilgiden memnun olduğu ve masrafların eyalet tarafından karşılandığı belirtilmekte idi.⁵⁵

Bazı muhacirlerin de ilgisizlikten dolayı oturdukları bölgeyi terk etmek zorunda kaldıklarını görmekteyiz. 1900 tarihli bir belgede Ankara'dan iskân için Boğazlıyan'a gönderilip iskân olunan ve alakasızlık yüzünden Samsun'a gitmek isteyen Kırım muhacirlerine yardım edilmesi isteniyordu.⁵⁶

5- Muhacirler ile yerli halk arasındaki anlaşmazlıklar ile ilgili belge örnekleri.

Muhacirlerle yerli halk arasındaki en büyük anlaşmazlık arazi meselesidir. 1858 tarihli bir belgede Babadağ, Silistre Sancağı'nda Ali Fakı Karyesi ahalisi ile civarında bulunan Kırım muhacirleri arasında arazi meselesi çıktığı belirtilmekte idi.⁵⁷

Tekirdağ Sancağı dahilindeki Yakuplu Çiftliği ile Şahbaz karyesine iskân edilmiş olan Kırım muhacirlerinin aralarında arazi anlaşmazlığı olduğu belirtilerek bunun halledilmesi isteniyordu.⁵⁸

1920 tarihli bir belgede ise müvekkilleri Kırım'dan hicretle Eskişehir sancağının Çifteler Çiftliği, Mecidiye Köprüsü, Mahmudiye karyesini ihdas ile iskan edilmiş olup meralarından üç dört bin dönüm miktarında arazi ilhakı hakkında itirazı havi Eskişehir'de mukim dava vekili ve Mecidiye köprüsü ahalisi umum vekili İsmail Sıdkı Efendi'nin arzuhal ve karar sureti.⁵⁹

54 BOA, A.MKT.MHM., 95/72.

55 BOA, A.MKT.UM, 276/35; İ.MVL, 368/16159. 56 BOA, İ.HUS, 84/40; Y.PRK.UM, 51/63.

57 BOA, MVL, 900/55.

58 BOA, İ.MVL, 509/23015; MVL, 976/20.

59 BOA, ŞD. 1633/28

6- Gelen muhacirlerin hangi kabile veya takımdan oldukları.

Gelen muhacirler çeşitli cemaat ve takım olarak anılmakta idi.

Bir belgede Akmescit ahalisinden ve Hacı Hamza takımından bazı muhacirlerin İzmit'e Kefe ahalisinden ve Çiftçi Şerafeddin takımından olanların Bursa'da iskânı istenmekte idi.⁶⁰ İzmit'in Ceyni Köyü civarındaki Aygırderesi ve Kovanlık isimli mahallerin Bahçesaray muhacirlerinin iskânı için alıkonulması, yine Kırım muhacirlerinden ve Bahçesaray ahalisinden bir miktar nüfusun Gelibolu civarında yerleştirilmesi isteniyordu.⁶¹

1860 tarihinde Kırım Muhacirlerinden ve Bahçesaray ahalisinden beş hanenin Hacı Ömer Efendi takımı ile beraber Tekirdağ'a yerleştirilmesi isteniyordu. Ayrıca on iki hanenin de Tekirdağ'a yerleştirilmesi isteniyordu.⁶²

Bahçesaray ahalisinden Hoca Mesud Efendi Takımının Tekirdağ'a, Hoca Murtaza Efendi Takımı'ndan bir miktar nüfusun da Balıkesir'e yerleştirilmesi istenmekte idi.⁶³ 1861 tarihinde ise Kırım muhacirlerinden ve Bahçesaray ahalisinden Silivri'ye giden Ak Molla Takımının Emlâk-ı Hümâyûn'dan Kılıçlı Çiftliğine iskân ettirilmesi talep edilmekte idi.⁶⁴

SONUÇ

Yoğun olarak 1783 tarihinde Rusların Kırım'ı ilhakıyla başlayıp Çarlık idaresinin yıkılışına kadar fasılalarla devam eden Kırım göçlerini ele almaya çalıştık. Her Osmanlı-Rus savaşı sonrası artarak devam eden göçlerde ne kadar kişinin göç ettiğini kesin olarak belirtmek mümkün olamamaktadır. Hakan Kırımlı, Kırım makalesinde 1783-1922 tarihleri arasında 1.800.000 Kırım Tatarının Osmanlı Devleti'nin Rumeli ve Anadolu'daki topraklarına göçtüğünün tahmin edildiğini belirtmektedir. Bu göç rakamlarının net verilememesinde göçenlerin her hangi bir kayıtlarının kesin olarak bilinmediği, göçenlerin vapurla gelişlerinde hastalık ve sair kazalardan dolayı birçok kişinin kayıp verildiği göz önüne alındığında kesin sayı vermek mümkün olamamaktadır.

60 BOA, A.MKT.UM, 422/46.

61 BOA, A.MKT.DV, 168/73; A.MKT.NZD, 327/35.

62 BOA, A.MKT.NZD, 327/30, 327/37, 327/38.

63 BOA, A.MKT.NZD, 335/25, 325/72, 338/50.

64 BOA, A.MKT.MHM. 218/34; MVL. 929/2.

Zor şartlar içinde memleketlerinden göçtürülen ve Osmanlı memleketlerine geçirilen Kırım muhacirleri öncelikle daha önce gelmiş olan akrabalarının geldiği bölgelere gitmek istemiştir. Bu göçmenler için Muhacirîn Komisyonu kuran Osmanlı Devleti gelenleri Anadolu ve Rumeli topraklarında iskân ettirmek için elinden gelen gayreti göstermiştir. Gelen muhacirlerin yerleşim, barınma, giyecek, okul, cami gibi her türlü meseleleriyle ilgilenen Osmanlı Devleti bu meseleleri bir bir çözüme gayreti göstermiştir. Geldikleri bölgelere her türlü adet ve yaşayışlarını da getiren muhacirler geldikleri bölgelerle uyuşmadığı için birçok sağlık ve yerleşme problemleri yaşamışlardır. Geldikleri bölgelerde en fazla karşılaşılan hadiselerden biri de o bölgede oturan yerli halkla yaşanan arazi anlaşmazlıklarıdır. Osmanlı Devleti bu uzun süreçte her türlü sıkıntılara katlanarak gelen muhacirlere kapısını ve gönlünü açıp onların rahat etmeleri için hiçbir fedakârlıktan kaçınmamıştır. Çünkü bir insanın öz memleketinden atılıp muhacir durumuna düşürülmesi en büyük felaketlerden birisidir.

EK 1

SURİYE'DE İSKÂN EDİLEN ÇERKEZ VE TATAR MUHACİRLERİN LİSTESİ⁶⁵

Suriye Vilâyeti'ndeki Bisân Çiftliği'nde iskân edilen Çerkez, Nogay ve Mağribi muhacirlerin hâne sayısını ve kadın-erkek nüfus miktarını gösteren liste

27 Eylül 1887

Suriye Vilâyeti

Arazi-i Seniyye Komisyonu

Aded

102

Hazine-i Hâssa Cenâb-ı Şahane Nezâret-i Celîlesi'ne

Dahil-i vilâyetde bulunan çiftlik-i hümayûn-ı cenâb-ı mülûkânede şimdiye nerelerde ne kadar muhacirin iskân edilmiş ise onlar ile derdest-i

65 Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri I, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, No:121, İstanbul-2012, s.404-409; BOA. HH. THR, 465/19

iskân bulunanların her mevâki' ve mikdâr-ı nüfus ve hanelerini gösterir bir kıt'a istatistikin tanzim ve takdimi lüzumu 9 Mayıs sene 1303 tarih ve elli yedi numara ile şeref-vârid olan tahrirât-ı aliyye-i cenâb-ı nezâret-penâhilerinde emr u iş'âr buyurulmuştur.

1 Haziran sene [1]303 tarihli ve elli altı numaralı takdim olunan mazbata-i cevabîyede arz olunduğu üzere şimdiye kadar dahil-i vilâyetde bulunan arazi-i mahsûsa-i cenâb-ı Padişahide muhacir iskân edilmediği misillü derdest-i iskân bir güne muhacirin dahi bulunmayıp ancak komisyon-ı âcizânemizin teşkili tarihinde Bisân Çiflik-i Hümâyûnunda kâin Cebbûl ve Akka Çiftlik-i Hümâyûnuna merbut Hüseyniye karyesinde mutavattın bir takım Çerkez ve Mağribi muhacirleri bulunduğu cihetle bu kere vâki' olan taleb üzerine karyeteyn-i mezkûreteynde mutavattın ve zükûr ve inâs olarak cem'an üç yüz yedi nüfusdan ve seksen üç haneden ibaret bulunan muhacirlerin hâne ve nüfuslarını gösterir mahallî memurlarından vârid olan defterlere binâen tanzim olunan istatistik cedveli leffen takdim kılınmış olmağın ol bâbda emr u ferman hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fi 10 Muharrem sene 1305 ve fi 15 Eylûl sene [1]303

Vilâyet meclisi azalarının mühürleri

Suriye Vilâyeti dahilinde kâin arazi-i seniyye-i cenâb-ı tacdârîde el-yevm mutavattın Çerkez ve Tatar ve Mağribî muhacirlerinin hâne ve nüfuslarını mübeyyin istatistik cedvelidir.

Bisân Çiftlik-i Hümâyûnu Cebbûl Karyesi:

Bisân Çiftlik-i Hümâyûnu Cebbûl Karyesi:

Yekûn	Zükûr	Înâs	Hâne	Esâmî	Mülâhazat
Aded	Aded	Aded	Aded		
3	1	2		Ahmed Efendi	Çerkez
4	2	2		İsmail bin Halil	Çerkez
3	1	2		Beraita	Çerkez
3	2	1		Kansu	Çerkez
5	4	1		Musa Habîc	Çerkez
3	1	2		Âbîd	Çerkez
4	2	2		Hasan	Çerkez
3	1	2		Elkas	Çerkez
2	1	1		İsmail	Çerkez
4	2	2		Osman	Çerkez
2	1			Haşahozuk	Çerkez
3	2			Mustafa	Çerkez
2	1			İbrahim Güğü	Çerkez
2	1			Yakub	Çerkez
2	1			Bâkîr	Çerkez
3	1	2		Cafer	Çerkez
3	2			Mahmud	Çerkez
3	2			Mehmed Çavuş	Çerkez
2	1			Zekeriya	Tatar
2	1			Yakub Ağa	Tatar
4	2	2		Bilal	Tatar
2	1	1		Said	Tatar
3	1	2		Musa	Tatar
4	2	2		Kutlu Gazi	Tatar
2	1	1		Ali Baba	Tatar
4	3	1		Şeyh Alı	Tatar
4	2	2		Gûş Alı	Tatar
2		1		Molla	Tatar
2		1		Hacı İslâm	Tatar
2		1		Zeynüddin	Tatar
3	2	1		Zîver	Tatar

2		1		Abd	Tatar
3		2		Ahmed	Tatar
4		3		Hacı Bayram	Tatar
2		1		Kurtlu Ali	Tat
3		2		Mahmud	Tatar
4	2	2		Ali Elkas	Tatar
2		1		Tâlib	Tatar
3		2		Bekir	Tatar
4	2	2		Rahmet	Tatar
3	2	1		Bekir	Tatar
2		1		Hacı Bey	Tatar
3		2		İbrahim	Tatar
2		1		Beftalı	Tatar
2		1		İbrahim	Tatar
2		1		Settar	Tatar
131	65	66	46	Yekûn-ı Cebbûl Karyesi	

Suriye Vilâyeti dahilinde kâin emlâk-ı mahsûsa-i cenâb-ı Padişahiden Bisân ve Akka Çiftlikât-ı Hümâyûnu'na tâbi' Cebbûl ve Hüseyniye karyelerinde mutavattın ve isimleri bâlâya terkîm olunan Çerkez ve Tatar ve Mağribî muhacirlerinin umûmu üç yüz yedi nüfusdan ve seksen üç haneden ibaret olduğunu mübeyyin işbu istatistik cedveli bi't-tanzim takdim kılındı.

Ol bâbda emr u ferman hazret-i men lehü'l-emrindir. Fî 15 Eylül sene [1]303 [27Eylül 1887]

Suriye Vilâyeti civarında vâki' Arazi ve Çiftlikât-ı Şâhâne Komisyonu

İNSAN, İNANÇ VE MEDENİYET TEMELLİ BİR KÜLTÜR
OLUŞTURMAK: NEVZAT KÖSOĞLU'NUN KÜLTÜR ANLAYIŞI
ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Prof. Dr. Hamza ATEŞ
İstanbul Medeniyet Üniversitesi
&
Arş. Gör. Okan Ancak
Karabük Üniversitesi

ÖZET

Bu çalışmanın konusu Türk milliyetçiliği ideolojisinin temsilcilerinden biri olan Nevzat Kösoğlu'nun kültür anlayışının ve kültür çözümlemesinin incelenmesidir. Kültür konusunda sistematik ve özgün; ancak bütün bir toplumsal değişimi kültür merkezli, dolayısıyla indirgemeci şekilde değerlendiren bir bakış açısına sahip olan Kösoğlu'nun kültür çözümlemelerinde toplumsal dönüşüm üç dönemde incelenmektedir: Kültürel canlılık devresi, kültürel durgunluk devresi, kültürel soğuma devresi.

Kösoğlu'nun kültür anlayışının, medeniyet ve milliyetçilik gibi alanlarda yapmış olduğu kurgunun en temel altyapılarından birisi olduğu görülmektedir. Kösoğlu'nun kültür anlayışı büyük ölçüde çağdaşı diğer yazarların bir kısmında olduğu gibi Türk milletinin temel değerlerini koruyup geliştirmesi ve onun merkezinde olduğu bir medeniyetin yükseltilmesi gibi görece soyut amaçlarla yola çıkmaktaysa da; insan merkezli olması, İslami mirası kültür anlayışını geliştirirken temel referanslardan birisi olarak kullanması, kültürün medeniyet ile ilişkisini başarılı şekilde kurması ve kültürün gelişimini kendi içinde tutarlı şekilde açıklaması, onu özgün kılan yönleridir.

GİRİŞ

Bu makalede, Türk milliyetçiliği ideolojisinin en önemli temsilcilerinden birisi olarak kabul edilen Nevzat Kösoğlu'nun kültür anlayışının ve kültür çözümlemesi incelenmektedir. Kösoğlu'nun kültür çözümlemelerinde toplumsal dönüşüm üç dönemde incelenmektedir: Kültürel canlılık devresi, kültürel durgunluk devresi, kültürel soğuma devresi.

Bu makale, Türk kimliği ve Türk kültürü bağlamında birtakım fikri tartışmaların sürmekte olduğu bir ortamda, Kösoğlu'nun özgün ve çok yönlü düşüncelerine ve kültür çözümlemelerine dikkat çekmeyi amaç edinmiştir. Kösoğlu'nun bu çalışmada üzerinde durulan ve çeşitli değerlendirmelerde bulunularak işlenen özgün tespitleri, düşünürün kitaplarında, makalelerinde ve vermiş olduğu konferanslarda gözden kaçırılmaması gereken önemli birer başvuru kaynağı olarak durmaktadır. Öte yandan, Kösoğlu'nun kültür çözümlemesini çok yönlü olarak ve kültürün miller, dil, milliyetçilik, asabiyet ve medeniyet gibi kavramlarla ilişkilendirerek yapması, ona büyük ölçüde ilginçlik ve özgünlük katmaktadır.

Örneğin, İbn-i Haldun kabile halinde teşkilatlanmış olan toplulukların dayanışması ve kendilerini yabancı topluluklara karşı savunması anlamında asabiye kavramını kullanmaktadır. Kösoğlu ise İbn-i Haldun'un asabiye kavramını Türkçeleştirerek sosyal gerilim olarak ifade etmektedir. Kösoğlu bu çerçevede günümüzde soy asabiyesinin geçerliliğinin büyük ölçüde aşındığı ve ortak kültür ve ortak inanç temelinde ortaya çıkan sebep asabiyesinin geçerliliğini sürdürdüğü düşüncesini benimsemektedir. Bu yönüyle her milliyetçilik milli bir kültüre dayanmaktadır. Bu anlamda her kültür özgündür ve her kültürün ortaya çıkışı ve tarihsel macerası kendine has bir görünüme sahiptir. Kösoğlu'nun milliyetçilik anlayışının ve özel olarak Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkışını açıklamada benimsemiş olduğu düşüncelerin genel itibarıyla milliyetçilik kuramlarından etno-sembolcü yaklaşım ile uyumlu bir görünüme sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Kösoğlu medeniyetleri kuran ve medeniyetlerin karakterini belirleyen en temel unsurun, inanç ve eylem arasındaki ilişkide aranması gerektiğini vurgulamaktadır. Yaygın inanç sistemine bağlılığı yüksek olan bir toplumun, sosyal gerilimi de yüksek olacaktır. Bu anlamda inançların,

toplumsal zihniyet dünyası ve davranış kalıpları üzerinde doğrudan etkileri söz konusu olmaktadır.

Makale, üç temel bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde kültür kavramının anlamı ve boyutları özetlenerek, dil ile ilişkisi vurgulanmaktadır. İkinci bölümde Türk milliyetçiliği fikrinin 20. Yüzyıldaki en önemli fikir adamlarından olduğu kabul edilen Nevzat Kösoğlu'nun hayatı ve eserleri tanıtılmaktadır. Üçüncü bölümde ise, Kösoğlu'nun kültür anlayışı, değişik boyutları ile tanıtılmakta ve yeri geldikçe derinlemesine analiz edilmektedir. Kösoğlu'nun kültür anlayışının onun milliyetçilik, medeniyet, dil, millet ve aydın gibi diğer sosyal konulardaki görüşleri de dikkate alınarak geniş bir incelemesi yapılarak, zaman zaman diğer yazarların bu alanlardaki görüşleri ile Kösoğlu'nun fikirlerinin mukayesesi de yapılmaktadır. Makale, sonuç başlığı altında genel bir değerlendirme ile son bulmaktadır.

KÜLTÜR KAVRAMI

Kültür kavramı etimolojik açıdan Latince tarım anlamına gelen cultura kelimesinden gelmektedir. Kültür insan topluluklarının duygu, düşünce, davranış ve inanç birlikteliğini sağlayan sosyal değerler bütünüdür. Kültür gelenek, görenek, örf ve adetler ile sanatsal değerlerin tümünü kapsamaktadır. Bir toplumda ortaya çıkan maddi ve manevi bütün değerler ve ürünler toplumun kültürünü meydana getirmektedir (Çeçen, 1996: 11-12). Kültür, toplumda geçerli olan değer yargılarından oluşmaktadır.

Dil, kültürün temelinde yer alan, kültürü şekillendiren unsurların başında gelir; aynı zamanda dil, kültürün taşıyıcısıdır. Milli kültür ve milli dil, yüzyıllar içerisinde gelişerek varlığını sürdürmektedir (Kaplan, 2012: 142-143). Bilimsel anlamıyla kültür, insanların yapıp ettiklerinin tümünü, sanatı, dini, folklorü, davranış örtüntülerini de içeren karmaşık ve çok yönlü bir varlık alanı şeklinde tanımlanmaktadır. Kültürü var eden, kültürü şekillendirip gelişmesine katkıda bulunan her unsur birbirine bağlıdır. Dolayısıyla kültür, insanoğlunun yaşamı boyunca öğrenmiş olduğu ve diğer insanlara da öğrettiği, aktardığı maddi ve manevi unsurlardan oluşan bir olgudur (Güvenç, 2002: 14-15). Dil, kültürün en önemli ögesidir. Toplum yaşamında ve dolayısıyla kültür içerisinde var olan her unsur, dilde varlık bulur. Kültürün temelinde yer alan dilde var olan herşey, kültür içerisinde bir yere sahiptir. Dolayısıyla kültüre odaklanılarak dilin kültür içerisindeki etkisine, dile odaklanılarak da dilin kültür üzerindeki etkisine ulaşılabilir (Güvenç, 2002: 48). Sonuç olarak dil ile kültür arasında karşılıklı ve sürekli bir ilişki söz konusudur.

Kültür, dil aracılığıyla korunan ve gelişen, eğitim yoluyla gelecek kuşaklara aktarılan bütüncül bir sistemdir. Bununla birlikte kültür içgüdüsel veya kalıtsal olmayıp, insanların sosyal yaşam içerisinde öğrendikleri, kazandıkları bilgi, alışkanlıklar ve davranışlar bütünüdür. Toplum içerisinde yaratılan, paylaşılan bütün davranışlar örüntüleri ve alışkanlıklar, toplumun kültürünü meydana getirmektedir (Güvenç, 2002: 55).

Etimolojik köken olarak kırsal emek anlamına gelen kültür, temelde terbiye etme anlamına sahipken, 19. yüzyılda entelektüel, maddi ve manevi ilerleme süreci şeklindeki uygarlık kavramıyla eş anlamlı hale gelmiştir (Güvenç, 2002: 18).

Kültür, insanoğlu tarafından oluşturulan, insanın içerisinde var olduğu gerçekliğin tümüdür. Dolayısıyla kültür kavramı, insan varlığı tarafından etkilenen herşeyi kapsamaktadır. İnsanın düşünme biçimi, duyguları, yapıp ettikleri, istekleri, kendisini algılayış biçimi, değerleri kültürün öğelerini oluşturmaktadır. Ayrıca insanlar arasında çeşitli şekillerdeki karşılıklı etkileşimler ile her çeşit yapıp etme alışkanlıkları, maddi ve manevi yapıt ve yöntemler kültür kavramının içerisinde yer almaktadır. (Uygur, 1996: 17)

NEVZAT KÖSOĞLU VE ESERLERİ

Nevzat Kösoğlu, 7 Ekim 1941 tarihinde Erzurum'un İspir İlçesinde doğmuş, Erzurum'da başladığı ortaöğrenimini Karabük'te tamamlamıştır. Daha sonra İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden ve İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsü'nden mezun olmuştur. Ötüken Neşriyat'ın kurucularından olan Kösoğlu, 1964 yılında gazetecilik mesleğini icra etmeye başlamış ve Sabah Gazetesi'nin Ankara temsilciliği görevini yürütmüştür. Askerlik hizmetini tamamladıktan sonra 1970 yılında Milliyetçi Hareket Partisi Genel Sekreter Yardımcılığı'na seçilen Kösoğlu, 1977 yılı genel seçimlerinde Milliyetçi Hareket Partisi Erzurum Milletvekili olarak meclise girmiştir. 12 Eylül 1980 döneminde bir buçuk yıla yakın tutukluluk döneminin ardından yargılanan ve beraat eden yazar, yayıncılık faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir (Çetinoğlu, 2009: 367). Nevzat Kösoğlu 10 Ekim 2013 tarihinde vefat etmiştir.

Türk milliyetçiliği, Türk devlet geleneği, milli kültür, küreselleşme sürecinde milliyetçilik gibi konularda eserler veren ve Ziya Gökalp, Erol Güngör ve Mümtaz Turhan gibi düşünürlerden sonra Türk milliyetçiliği ideolojisinin ve dolayısıyla modern Türk kimliğinin gelişimine entelektüel katkıları bulunan Nevzat Kösoğlu'nun birçok kitabı bulunmaktadır. 12 ciltlik Büyük Türk Klasikleri isimli eseri yayımlayan ve 24 ciltlik Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Projesini Kültür Bakanlığı adına yürüten ve genel olarak eserlerinde üzerinde durduğu kültür çözümlemelerine İbn-i Haldun'un ümran-asabiye kavramlarına başvuran Kösoğlu'nun yayımlanmış eserlerinden bazıları şunlardır:

Kitap Şuuru (1984), Konuşmalar (1987), Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Konuşmalar (1990), Milli Kültür ve Kimlik (1992), Türk Kimliği ve Türk Dünyası (1996), Hukuka Bağlılık Açısından Eski Türklerde, İslam'da ve Osmanlı'da Devlet (1997), Türk Milliyetçiliği ve Osmanlı (2000), Küreselleşme ve Milli Hayat (2002), Peyami Safa (2003), Galip Erdem (2003), Dündar Taşer (2003), Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Ziya Gökalp (2005), Türk Olmak ya da olmamak (2005), Geçmiş Zaman Peşinde Yahut Vaizin Söyledikleri (2007), Şehit Enver Paşa (2008), Hatıralar Yahut Bir Vatan Kurtarma Hikayesi (2008), Milliyetçilikte Yeni Yönelişler-Yahya Kemal (2009) (Bolay, 2014: 18).

NEVZAT KÖSOĞLU'NUN KÜLTÜR ANLAYIŞI

Türkiye'nin 20. Yüzyıldaki en önemli kültür mütefekkirlerinden birisi olan Kösoğlu'nun kültür tanımı ve çözümlemesi, aşağıda 4 boyut çerçevesinde incelenmektedir. Bunlar insan merkezli kültür tanımı, kültürün inanç ve medeniyet ile kuvvetli ilişkisi, kültürün gelişim evreleri ve kültürün korunması ve geliştirilmesinde aydınların rolü ve sorumluluğu.

3.1.İnsan Merkezli Kültürün Tanımı

Kültürel meselelerde insanı temel alan Kösoğlu insanın yapıp

etmelerinin kültürü oluşturduğunu ve insanı merkeze alan bir kültür anlayışını benimsemek gerektiğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla kültürlerin karşılıklı etkileşimlerinden söz etmek esas olarak belirli bir kültürü kuran, o kültür içerisindeki insanın canlılık ve zayıflığından söz etmek anlamına gelmektedir. Kösoğlu'na göre "kültür, hayatın maddesinden çok üslubudur. Bu da, incelemelerde unsurlardan ziyade bütünü dikkate almayı gerektirir ki, insanın yaratıcı, kültür yapıcı gücü burada ortaya çıkar. Kültürlerin özgünlüğü, kimliği, onlara vücut veren unsurların orijinalliğinden çok, ortaya çıkan bütüne hâkim üslubun özgünlüğünden gelir. Bu bağlamda da insan ve onun yapıp ettiklerine yön veren, biçim kazandıran iman sistemi öne çıkar" (Kösoğlu, 2013a: 66).

Kültür tanımında insanı merkeze alması Kösoğlu'nun idealizminin bir uzantısıdır. Bu anlamıyla yeni bir medeniyetin kurulması ilk olarak insandan, insanın düşüncesinden ilhamını almaktadır. Düşünceler eyleme dönüşmekte, toplumsallaşmakta ve yeni bir medeniyetin doğuşuna katkıda bulunmaktadır. Bu yönüyle insan yönlendirilen ve belirli sınırlar içerisinde düşünülen değil, medeniyetler kuran ve tarihin seyrini değiştirme potansiyeline sahip özü kendisinde barındıran bir varlık olarak kabul edilmektedir.

Kösoğlu'nun tanımı şudur: "Kültür, insanın tabiat karşısındaki başarılarının, tabiata kazandırdığı anlamların toplamıdır. Görüldüğü gibi bir tabiat vardır, bir de insan: ancak, aktif olan, biçimlendiren, anlamlandıran insan olduğuna göre, vurgulanması gereken de odur" (Kösoğlu, 2013a: 67).

3.2. İnanç, Medeniyet ve Kültür İlişkisi

Kösoğlu kültür üzerine düşüncelerini şu şekilde özetler:

- "Bir kültürün inanç yapısı sadece dini inançlardan ibaret değildir; geleneksel birikimden gelen motifler, izler, bakış açıları, değerler ve unsurlar da vardır. Teorik açıdan bunlar dini inançlarla uyumuş olarak varlıklarını sürdürürler.

- Dini kuralların ilgilenmediği sahalarda, toplumun gelenekten gelen yaratılışları devam eder; yahut, durumun gerektirdiği akli düzenlemeler yapılır. Teorik olarak, bu düzenlemeler dini hükümlere aykırı olamaz.

- Dinin -daha geniş olarak inanç sisteminin- kazandırdığı insan ve varlık anlayışı, bakış açıları, tabii olarak toplumun bütün eylem ve

başarılarını etkiler” (Kösoğlu, 2013a: 92).

Bu değerlendirmelerinden Kösoğlu’nun kültür temelinde indirgemeci bir yöntem benimsemiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu anlayışta toplumsal ilişkiler kültür temelinde ele alınmaktadır, dolayısıyla kültür beşeri ilişkileri biçimlendiren en temel unsurdur.

İnsanın inanç dünyası kültürü şekillendirecek; toplumun kültürel seyrini belirleyecektir. Kösoğlu’na göre kültürün yaygınlaşması, süreklilik özelliğini kazanması ve diğer kültürleri etkilemesi gibi hususlar hayatın maddi yönü, toplumda geçerli olan inancın etkisi ve muhtevası gibi niteliklerle birlikte düşünülmelidir (Kösoğlu, 2013a: 67; Kösoğlu, 2012a: 15).

Görüldüğü üzere Kösoğlu’na göre kültürün canlılığından söz etmek insandan söz etmek anlamına gelmektedir. Kültür tanımlarında ve değerlendirmelerinde vurgulanması gereken en temel anlamda insan unsurudur. Millet ve kültür gibi sosyal gerçeklikler dinamik bir süreçte çeşitli etkileşimler dolayımıyla ortaya çıkan ve gelişen olgular olarak değerlendirilmelidir. Dolayısıyla kültür bütün olarak toplum hayatının çeşitli yönlerinin belirli bir inanç temelinde ortaya çıkması ve sürdürülmesi olarak tanımlanabilir. Bütün insan topluluklarında belirli bir inanç sistemi temelinde ortaya çıkan kültür, maddesi ve üslubu ile toplum hayatını şekillendiren en önemli unsurdur (Kösoğlu, 2012a: 16).

Kösoğlu’na göre “insan açısından iman, tam bir bağlanış, teslimiyet, güven ve sonuçta, ruhun iman edilen şeylerle motivasyonu olayıdır. İmanla, cemiyette bilkuvve mevcut olan güç, sosyal bir gerilim, bir hayat hamlesi olarak tezahür etmeye başlar. Cemiyet bu güçle hayat meselelerini çözmeye, dünyayı yeniden tanzim etmeye yani kendi kültürünü inşa etmeye başlar” (Kösoğlu, 2013a: 75).

Bu değerlendirmelerinden Kösoğlu’nun inanç ve eylem arasında karşılıklı bir ilişkinin varlığına işaret ettiği anlaşılmaktadır. Bu anlayışta inanç-eylem ilişkisinin medeniyetin seyrini belirlediği düşüncesi geçerlidir. Kültürü kuran en temel unsur eylemdir ve hayat inançtan kaynaklanan eylemlerden oluşur. Bütün medeniyetler bir dünya görüşü temelinde üslup kazanmış eylemler düzenidir ve bunu dini yaşamdan sanattaki üsluba kadar birçok alanda görmek mümkündür (Kösoğlu, 1998a: 144-145).

Kösoğlu kültür ve medeniyet üzerine değerlendirmelerinde insanı temel alan bir bakış açısına sahiptir. Dolayısıyla kültürler içerisinde

geliştikleri toplumun maddi şartlarından, inanç sisteminden doğrudan etkilenmekte ve bu inanç sistemi temelinde şekillenmektedir. Belirli bir üslup farklılaşmasına ulaşmış her toplum hayat şartları ve iman sistemi açısından bir diğerinden belirli ölçülerde farklı olduğundan, her milli kültür büyük ölçüde kendine özgüdür. Dolayısıyla Kösoğlu milli kültürlerin kaçınılmaz olarak özgün olduklarını kabul etmektedir (Kösoğlu, 2013b: 113-114).

Süleyman Hayri Bolay'a göre Kösoğlu'nun bu değerlendirmeleri büyük ölçüde doğru olmakla birlikte, bu değerlendirmelerde Rönesans döneminden itibaren var olan sömürgeci girişimlerin sömürülen toplumlar üzerindeki etkilerini de dikkate almak gerekmektedir. Bunun nedeni ise sömürgeci devletlerin sömürgeleri üzerinde kendi kültürlerini ve Batı değerlerini yerli halka empoze etmesi ve yerli topluluklarda tamamen yabancı ve taklide dayalı bir kültürün hakim olmasıdır (Bolay, 2014: 20-21). Bu durumda kültür kendi mecrasında doğal gelişimini sürdüremeyecek, milli kültür beşeri müdahalelerle özgünlüğünü kaybedecektir.

Kösoğlu'na göre inanç-eylem ilişkisi medeniyetleri kuran ve medeniyetlerin gelişim seyrine yön veren en önemli nedendir. İnanç sistemine bağlı olan toplumun sosyal gerilimi de yüksek olacaktır. Kösoğlu'na göre inançların toplumun zihniyet oluşumu ve davranış kalıpları üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Kuvvetli bir inanç davranışların bu inanca uygun olarak şekillenmesini beraberinde getirecektir. Yeni bir medeniyet kurma aşamasında olan ve kültürel canlılığın yaşandığı toplumlar inanç bağları yoluyla ortak bir üsluba erişecek ve bu inanç sisteminin etkisiyle beşeri ilişkilerde gözlenen tutum, anlayış ve eylemlerin ortak bir üsluba kavuşması kaçınılmaz olacaktır. Dolayısıyla toplum hayatı, bu ortak imana uygun değer ve ilkelere göre şekillenecektir (Kösoğlu, 2013b: 98-99). Böylece toplum, hayatın çeşitli alanlarında karşılaştığı meseleleri çözerek kendi üslubuna katmakta, millileştirmektedir. Kösoğlu bu durumu kültürün fetihçi tavrı olarak nitelendirmektedir. Kültürün fetihçi niteliği ile toplum hayatında ortaya çıkabilecek çeşitli sorunlar milli kültürün kendi ölçüleri içerisinde ve milli kültürün kendine özgü üslubuna uygun olarak çözüme kavuşturulabilecektir (Kösoğlu, 2012a: 17).

Kösoğlu inanç kavramından bahsederken hak-batıl, doğru-yanlış, iyi-kötü ayrımlarını dikkate almaz. Kösoğlu'nun kültür çözümlemelerinde

inanç insan davranışlarını yönlendiren, insan eylemlerine motivasyon sağlayan yönü ile ele alınmaktadır. Önemli olan inancın insan davranışlarını ne yönde ve ne derecede etkilediğidir; inanç-eylem ilişkisinde dikkate alınması gereken esas budur. Dolayısıyla inançlar sayısız şekilde veya derecelerde ortaya çıkabilir. Kösoğlu'nun kültür çözümlemelerinde entelektüel bilgi birikimi olarak var olan bir inanç da dinsel bir inanç da bu şekilde değerlendirilmekte, bu niteliği ile düşünülmektedir. Belirli bir inanç çerçevesinde ortaya çıkan ve gelişen kültür açısından önemli olan bu inancın kültürün çeşitli tezahürlerinde ne oranda ve ne şekilde karşılığını bulacağıdır. İnanç temelinde şekillenen hayatın maddesi ve üslubu, toplumun kültürünü meydana getirmektedir (Kösoğlu, 2013b: 114).

Kösoğlu'na göre insan açısından inanç bağlantı, teslimiyet ve ruhun iman edilen şeylerle motivasyonu sürecidir. Bu inanç ile toplum hayatında mevcut olan güç, sosyal gerilim ve bir hayat hamlesi olarak ortaya çıkar. Toplum bu dinamizm ile hayat meselelerine, karşılaştığı sorunlara çözümler getirmeye ve kendi özgün kültürünü oluşturmaya başlar. Bu inanç toplumsal ilişkileri şekillendirme gücüne ulaştığında aynı bakış açısı ve aynı ölçüler içerisinde sürdürülen hayat müşterek bir üsluba kavuşmuş olacaktır. Dolayısıyla Kösoğlu'na göre kültürün temelinde motive edilmiş bir ruh gücü bulunmaktadır. Medeniyetleri kuran, yapan güç inanç temelinde ortaya çıkan ve inanca göre şekillenen eylemlerden kaynaklanmaktadır. Bu inanç motivasyonu iki şekilde gerçekleşmektedir. İlkinde geleneksel düşünceler ve anlayışlar yeni nesillere aktarılır; burada mevcut iman (inanç) sisteminin yaygın bir biçimde tazelenmesi söz konusudur. Diğer durumda ise yeni bir iman (inanç) sisteminin benimsenmesi ile gerekli olan sosyal gerilim ortaya çıkacaktır. Toplum hayatı bu inanç sisteminin sunduğu anlayışa göre biçimlenir ve beşeri ilişkiler bu inanç sistemine göre sürdürülür. Bütün bunların neticesinde toplumda aynı bakış açıları ve ölçüler içerisinde yaşanan müşterek bir yaşam tarzına ulaşılmış olur. İnançla açığa çıkan ve toplumsal motivasyonu sağlayan bu gücün toplumun içerisinde olduğu maddi şartları yönlendirecek, toplumun karşı karşıya kaldığı değişimleri kavrayarak kendi üslubuna katmasını sağlayacak bir nitelikte olması gerekmektedir. Bu durumda özgün bir kültür ortaya çıkacak, kendi doğal ve özgün tarihsel gelişimini sürdürecektir (Kösoğlu, 2013a: 75-76; Kösoğlu, 2012c: 72).

Kösoğlu'na göre “her medeniyetin temelinde bir iman parlaması vardır. Ve, her medeniyetin kuruluş dönemleri, ameller açısından en canlı ve yaratıcı devresidir. Bu dönemde insan ateşli bir bağlanış içindedir. Kültür kendi dünya görüşünden, ölçülerinden, değerlerinden kesinlikle emindir. Bu yüzden bütün eylemlerinde rahat ve atılgandır. Yabancı kültür karşılaşmalarından çekinmez ve onlardan, gerekli gördüğü kültür unsurlarını alır, kendi üslubuna mal eder” (Kösoğlu, 2013a: 77).

3.3.Kültürün Gelişim Evreleri

Kösoğlu kültürlerin gelişim seyrini üç döneme ayırmaktadır. Bunlar sırasıyla inancın ateşli olduğu kurucu devre, gelenekselleşmenin başladığı ve müesses nizamın kurulduğu kültürel durgunluk devresi ve son olarak kültürel soğuma devresidir (Kösoğlu, 2012a: 16).

Kültürün kuruluş dönemlerinde kültür canlı ve yaratıcıdır. Kültürün bu ilk devresinde hayatın her alanında karşılaşılan sorunlara çözümler getirilir, insani ilişkiler yeniden düzenlenir ve yeni davranış biçimleri ortaya çıkmaya başlar. Kültürün bu ilk devresinde değerlerin beşeri ilişkilerdeki yeri belirlenir ve yeni bir toplumsal düzen oluşmaya başlar. Kültürün canlı olduğu devrede bütün yeni müesseselerin veya birtakım unsurların yabancı kültürlerden alınıp alınmadığının pek bir önemi yoktur. Bu durum kültürün canlı devresinde kültürel unsurların aynı bakış açısına, aynı ölçülere göre yorumlanması ve yabancı kültürden

alınan unsurların yerli kültür içerisindeki özgün yerine ve işlevine kavuşturulmasından kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda kültürün canlı olduğu bu dönemde beşeri ilişkilerde hoşgörü hakimdir. Dolayısıyla yabancı kültüre mensup olanlara karşı sert tavır alışlara rastlanmaz. Kültürel canlılık döneminde beşeri ilişkilerde samimiyet, sevgi ve hoşgörü geçerliliğini sürdürmektedir (Kösoğlu, 2013a: 77; Kösoğlu, 2012a: 17).

Kültürün kuruluş dönemlerinde hayat meseleleri oldukça fazladır; değişimler oldukça hızlı ve çeşitlidir. Kuruluş dönemi insanı ise canlı, atak ve kendine güvenen bir karaktere sahip olduğundan karşılaşılan sorunların çözümünde ortaya çıkabilecek güçlükler bu dinamizm ile aşılabilmektedir. Aynı zamanda bu dönem, birtakım ilkelerin ve geleneklerin kurumsallaşmaya başladığı bir dönemdir. Bu aşamada hayat meselelerine getirilen geniş kapsamlı çözümler ile özgün bir milli kültür ortaya çıkacak ve yeni bir sosyal düzen tesis edilecektir (Kösoğlu, 1998b: 143; Kösoğlu, 2012b: 70-71).

Kuruluş ve yükseliş dönemlerinde kültürün kutsallarına olan inanç ve kendine güven duygusu güçlüdür. Bu dönemde ortaya çıkan özgün milli kültürün en doğru, en üstün olduğuna olan inanç tamdır. Kuruluş ve yükseliş devirlerinde kültür, kendine güvenli bir şekilde diğer kültürlerle etkileşim halindedir. Diğer kültürlerden alınan unsurlar, milli kültürün özgün üslubuna kazandırılarak alıcı kültür içerisinde işlevsel hale getirilmektedir. Kültürün canlılık döneminde adalet, merhamet ve kahramanlık duyguları en üstün değerler olarak beşeri ilişkilerde geçerliliğini sürdürmektedir (Kösoğlu, 1998b: 225; Kösoğlu, 2012b: 9).

Kültürün canlı olduğu dönemde toplumda katı muhafazakar tavır ve tepkilere rastlamak mümkün değildir. Bununla birlikte kültür taşıyıcı birimlerin kültürün özgün inanç sistemine sadakat ve bağlılıkları tamdır. Kuruluş devresinde kültür dış dünyaya açıktır ve dış dünyayla sürekli bir etkileşim halindedir. Kültür çevresinde karşılaşılan hayat meseleleri, özgün milli kültürün inanç sistemine sadık kalınarak belirli bir düzene sokulmakta ve çözümlenmektedir. Dolayısıyla kültürel canlılık döneminde inanç duygusu güçlüdür ve bu inanç unsuru hayatın bütün alanlarındaki düşünce ve eylemlerde etkisini göstermektedir (Kösoğlu, 1998a: 130-131; Kösoğlu, 2012b: 72).

Kültürün olgunlaşma devresinde ise kültürel unsurlar çerçevesinde ortaya çıkan geleneklerin kurumsallaşması tamamlanmış olur.

Geleneklerin niteliği yeni sorunlara getirilecek çözüm yöntemlerinin içeriğini belirler; gelenekler bir yönü ile de karşılaşılan hayat meselelerini çözmede rahat ve yoruma dayalı çözümler getirilmesini sınırlar. Bu durum toplumda hoşnutsuzluklara ve bir çeşit durgunluğa neden olur. Bu dönemde hayatın maddi yönü ve problemleri sürekli değişirken hukuki düzenlemeler ve ilkeler bu değişmelerin gerisinde kalacaktır. Bu durumda var olan ilkelerin ve geleneklerin yeniden yorumlanması gerekecektir. Ancak kültürel durgunluk döneminde toplum fertleri belirli kalıplar içerisinde düşünmeye yönelmekte; insanlar atak ve dinamik yapısını kaybetmeye, canlılıklarını yitirmeye başlamaktadır. Dolayısıyla durgunluk döneminde kültür çevresinde ortaya çıkan bütün bu tikanıklıklar, kültürün soğuma sürecine girmesine ve kültürün kendisini kendi dünyası ile sınırlandırmasına neden olmaktadır (Kösoğlu, 1998b: 143-144; Kösoğlu, 2012a: 21).

Kültürel durgunluk dönemlerinde karşı karşıya kalınan çeşitli kültürel ve beşeri problemlere birtakım çözümler getirilmekte, bu durumun neticesinde gelenekselleşme süreci tamamlanmaktadır. Bu dönemde kültürün inanç (iman) sistemine duyulan güven artmakta, kültür taşıyıcıları kendi kültürlerine ait dünya görüşlerinin en üstün değer olduğuna inanmaya devam etmektedir. Bu gelişmeler kültür çevresinde birtakım geleneklerin doğmasına ve gelenekselci bir tutumun güçlenmesine neden olmaktadır (Kösoğlu, 1998a: 130-131). Gelenekselleşme süreci kültürün dinamizminin kaybolmasına neden olacak, kültürel meselelere getirilecek çözümlerin yeni durumlara uyarlanmasını güçleştirecektir.

Kültürel soğuma döneminde ise toplumda var olan inanç sisteminin zayıflaması toplumsal gerilimin düştüğünü göstermektedir. Bu durumda toplum karşı karşıya kalınan hayat meselelerini ve çevresel değişimleri kendi üslubuna katarak çözümleyemez; kültür canlı dönemlerine özgü bu niteliği büyük ölçüde yitirir. Bu doğrultuda toplumdaki kültürel bütünlük kaybolmaya yüz tutar; soğuma sürecine giren kültür özgün üslubunu ve yaratıcılığını yitirmeye başlar. Kösoğlu inanç ile eylem arasında karşılıklı bir ilişki olduğu düşüncesindedir. Bu anlamda inancın güçlü olması eylemin inancın ilke ve ölçülerine göre şekillenmesine neden olmaktadır. İnanç ilkelerine uygun bir eylem de aynı şekilde inancı şekillendirmektedir. Kültürel soğuma dönemlerinde inanç sisteminin eylemleri etkileme ve yönlendirme gücü oldukça zayıftır. Eylemlerde inançtan kopmalar meydana geldiğinde ise bu durum inancın ve

inanç üzerinden kurulacak bağların gücünü ve etkisini zayıflatacaktır. Kösoğlu'na göre beşeri ilişkilerde geçerli olan eylem ve davranışlarla teorik doğrular ve inanç ilkeleri arasındaki ilişkiler kopmaya başladığında, kültürün soğuma sürecine girmiş olduğu anlaşılmalıdır. Soğuma döneminde kültür katılaşmış bir zihniyete dönüşecek, kültür çevresinde sahip olunan değer ve ilkelerle değişen dünyanın gereklerine cevap verilemeyecektir. Bu durum kültürel yaratıcılığın kaybedilmesine neden olacaktır. Kültürel canlılığın ve yaratıcılığın kaybedilmesi ise yenilikler karşısında koruyucu tavırlardaki artışı ve geleneklere bağlılık hassasiyetini ortaya çıkaracaktır (Kösoğlu, 2013b: 100-102; Kösoğlu, 2012a: 23).

Kösoğlu'nun ifadesiyle “kültürel soğuma, toplumun kendi iman sistemine inancının zayıflaması, iman ölçülerinin ve bakış açılarının tutum ve davranışları belirleme gücünü yitirmesi sürecidir” (Kösoğlu, 1998b: 142).

Sonuç olarak Kösoğlu inanç ve eylem arasında karşılıklı bir ilişkinin varlığına ve bu ilişkinin kültürel meselelerdeki belirleyiciliğine işaret etmektedir. İnsan davranışlarının ve beşeri ilişkilerin kültürel dönemlere göre şekilleneceğini kabul etmesi, Kösoğlu'nun kültürel indirgemeci bir anlayışı benimsediğini göstermektedir. Kültürde geçerli olan inanç sistemi eylemleri etkilediği ölçüde güç kazanacak, bu inanç sistemi beşeri ilişkilerde geçerliliğini sürdürdüğü ölçüde de sosyal gerilim yüksek olacaktır. Kösoğlu'na göre kültürel soğuma sürecinde inanç (iman)

ve eylem (amel) bütünlüğünün kopması ile birlikte beşeri ilişkilerin toplumda var olan inanç ilkelerine aykırılık teşkil etmesi sosyal gerilimin düştüğünü, özgün milli kültür açısından kültürel yabancılaşma sorununun ortaya çıktığını göstermektedir (Kösoğlu, 2012b: 226; Kösoğlu, 2012c: 73-74).

3.4. Kültürün Korunması ve Geliştirilmesinde Aydının Sorumluluğu

Kösoğlu, aydın sorunu üzerine yapmış olduğu değerlendirmelerinde de kültür çözümlemesine bağlı kalmaktadır. Kösoğlu'nun aydın tanımı şu şekildedir: “Aydın, yaşadığı kültürün bilgi, idrak ve ahlaki şahsiyette seçkin insanıdır. İmanı kavi olandır; cesur, atak, diğergam, dürüst ve hak bildiğini her türlü şart içinde savunabilen kişidir. Mensup olduğu kültürün değerlerini en iyi bilen ve en güzel gerçekleştirebilendir. O, kültürel sapma ve yozlaşmalara karşı, şahsiyeti ile kültürün hayatîyetini, sözleri ile şuurunu temsil edendir” (Kösoğlu, 1998a: 150).

Kösoğlu aydın olarak kabul edilen kişilerin bütün kültürler açısından birtakım ortak niteliklerinin olabileceğini, ancak esas olarak her kültürün kendine has bir aydın topluluğunun bulunduğunu düşünmektedir. Kösoğlu'na göre aydının en önemli vasfı kendi kültürünün inanç sistemine, dünya görüşüne sahip olmaktır. Kösoğlu'na göre bütün kültürler için geçerli olabilecek bir aydın tipolojisinden söz etmek mümkün değildir. Her kültür çevresinin kendine has aydını bulunmaktadır. Bu ise o topluma özgü bir durumdur. Belirli bir kültürde geçerli olan aydının birtakım vasıfları bir diğer kültür açısından geçerli olmayabilecektir. Kösoğlu'na göre aydın her meslekten ve her sosyal kesimden çıkabilir. Aydının karakterinin temelinde inanç (iman), düşüncelerinde tutarlılık ve dünya görüşünde disiplin ve entelektüel-insani anlamda bir samimiyet en belirleyici nitelikler arasında yer almaktadır. Aydın içerisinde olduğu kültürün inanç sistemi temelinde inanç-eylem bütünlüğünü karakterinin bir parçası haline getirebilmiş, içerisinde olduğu toplumun kültürel hassasiyetlerini içselleştirmiş kişidir. Kösoğlu'na göre aydının inanç sisteminin kaynağında, milli kültürü kuran ve kültüre mukaddeslerini veren inanç sistemi bulunmaktadır. Bu yönüyle kültürü ve medeniyeti kuran unsurların, aydının kişiliğinde somutlaştığı ve canlılığını koruduğu söylenebilir (Kösoğlu, 2012d: 403-405).

Kösoğlu'na göre aydın içinde olduğu kültürün inanç sistemi temelinde

düşünme, değerlendirme ve yorumlama yeteneğine sahip olan kişidir. Dolayısıyla aydın kendi kültürünün seçkin bir bireyidir. Fakat aydın olmak için salt bilgi birikimine sahip olmak yeterli değildir. Aydının seçkinliği aynı zamanda inanç/eylem ve düşünce/davranış bütünlüğünde de geçerli olmalıdır. Kösoğlu aydının yabancı kültürler karşısında zihinsel bağımsızlığını koruması gerektiğini vurgulamaktadır. Aydın olarak görülen kişinin düşüncelerinin ve dünya görüşünün temelinde kendi kültürüne özgü inanç sistemi bulunmalıdır. Kösoğlu'na göre düşünce istiklalini yitiren aydın kendi kültüründen ve bu kültürün inanç sisteminden uzaklaşacak, kültürel bir yabancılaşma sürecine girecektir. Bu durumda aydın olarak görülen kişi kendi toplumunun sorunları üzerinde düşünüp bu sorunlara çözümler üretme yeteneğini kaçınılmaz olarak kaybedecektir. Milli kültürün inanç sisteminden uzaklaşan ve kendi kültürünün dünya görüşünü kaybeden aydın, bilgi düzeyi ne olursa olsun yabancı kültür çevrelerinde geçerli olan dünya görüşünün etkisine girmiş demektir. Bu durumda aydın düşünce istiklalini kaybetmiştir; dolayısıyla ne yabancı kültüre ne de kendi kültürüne aittir. Bununla birlikte Kösoğlu'na göre aydın elbette ki başka kültürleri tanımalı, yabancı kültürlerin dünya görüşleri hakkında bilgi sahibi olmalıdır; ancak başka kültürleri tanımak ve yabancı kültürlerin dünya görüşleri hakkında bilgi sahibi olmak, o kültürlere özgü inanç sistemini ve dünya görüşünü kabullenmek anlamına gelmemelidir. Aydın yabancı kültürü bilir, tanır; ancak yabancı kültürden edindiği yepyeni bilgi ve çözümleri değerlendirirken kendi kültür çevresine özgü bakış açısını kaybetmemelidir. Kendi ölçülerini kaybeden bir düşünür, aydın olma vasfını kaybedecek ve toplumsal işlevini yitirecektir. Bununla birlikte aydın yabancı kültürde gördüklerini, başka kültürden öğrendiklerini özgün bir bakış açısıyla kendi şahsiyet ve zihniyetine sindirebilmişse aydın olmanın gereğini yerine getiriyor olacaktır. Dolayısıyla aydın bu durumda kendi kültürünün aydını olma niteliğini taşımaktadır. Burada vurgulanması gereken bir diğer husus ise aydının kendi toplumunun hayat şartlarından etkilenerek düşüncelerini sınırlandırmaması, toplumsal hayatta ve kültürde yer edinmiş birtakım dogmalara saplanıp düşünce hürriyetini kaybetmemesi gerektiğidir. Çünkü aydın kendini ve içinde yaşadığı toplumun kültürünü yenileyebilme kabiliyet ve niteliğine sahip olması gereken kişidir (Kösoğlu, 1998a: 140-142).

Kösoğlu'nun kültür merkezli değerlendirmelerinde aydının tavrıları

kültürünü içerisinde bulunduğu dönemlere göre değişkenlik göstermektedir. Kuruluş ve yükseliş dönemlerinin aydınlarında özgünlük ve yaratıcı düşünme niteliği yüksektir. Kültürel canlılık dönemlerinde aydın yeni gelişmelere açıktır. Aydın yeni gelişmeleri kendi kültürünün inanç sistemi doğrultusunda değerlendirmekte ve kavramaktadır. Bu dönemde aydın en iyinin, en doğrunun kendi kültür çevresinde var olduğuna inanmaktadır. Kültürel canlılık döneminde aydın kendi toplumuna yol göstermekte ve bu yönüyle öncü olma vasfını kazanmaktadır. Kuruluş ve yükseliş dönemlerinde aydının bilgi dağarcığı zengin, uğraştığı kültürel meseleler oldukça çeşitlidir. Dolayısıyla kültürel canlılık döneminde aydının düşünceleri sınırlandırılmamıştır. Aydın yabancı kültürlerle ilk temas eden, yabancı kültürleri ve bu kültürlerin inanç sistemleri hakkında bilgi sahibi olan ilk kişidir. Kültürün canlı olduğu dönemlerde aydın eleştirel ve dinamik yapısı ile kendine güven duygusuna sahip ve hoşgörülüdür. Böylece kültürün dinamizmini koruduğu canlı dönemlerde aydın, yabancı kültürler karşısında milli kültüre yabancılaşmayacaktır. Kösoğlu'na göre kültürün canlı döneminde sahip olduğu bu vasıflar ile aydın, yabancı kültürleri ve bu kültürlerde geçerli olan unsurları kendi inanç sistemi ile kavrayacak, değerlendirecek ve özgün yorumu ile kendi kültürüne mal edebilecektir (Kösoğlu, 1998a: 146-147).

Kültürün kuruluş döneminde aydının sahip olduğu bu nitelikler kültürün canlılığından ve sahip olduğu dinamizmden kaynaklanmaktadır. Kösoğlu'na göre canlı, dinamik ve dolayısıyla birçok hayat meselesinin çözüme kavuşturulduğu bir kültür çevresi kendine güvenen, kendi kültürüne yabancılaşmayan aydınlar topluluğunun varlığını da beraberinde getirecektir. Böyle bir dönemde aydın hayatın problemleri alanlarında ve kültür çevresinin çözüm bekleyen sorunlarının çözümünde kendisini sorumlu hissedecek, kendi toplumuna yol gösterme ve toplumsal sorunlara çözümler bulma vasıflarına uygun olarak çaba gösterecektir. Kültürel canlılığın geçerli olduğu kuruluş ve yükseliş dönemlerinde aydın ve halk kesimi aynı kültürün dünya görüşüne, ortak inançlarına ve değerlerine bağlıdır. Dolayısıyla kültürel canlılık döneminde aydın geniş bilgi birikimi ve özgün bakış açısıyla topluma yol gösterme işlevini yerine getirecek, toplumsal hassasiyetleri dile getirme işlevini üstlenebilecektir. Bu dönemlerde aydınlar ile halk arasındaki farklılık bilgi seviyesi ve çeşitli zevkler temelinde ortaya çıkmaktadır. Ancak kültürün ortak değerleri, inanç sistemi ve dünya görüşü halk için de

aydın için de geçerliliğini sürdürmeye devam eder. Bu yönüyle aydınlar entelektüel bilgi düzeyleri ve kültürün inanç değerlerine bağlılıkları açısından kendi toplumlarının yol göstericileri olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla Kösoğlu'na göre kuruluş ve yükseliş dönemlerinde aydınlar ile halk kesimi arasında ortaya çıkabilecek herhangi bir karşıtlıktan söz edilemez. Kültürün canlılık dönemi sürdüğü müddetçe bu uyum sürecektir; aydın kesimi halktan kopmayacak, halk da aydınların yol göstericiliğine karşı duyarlılığını sürdürecektir. Kösoğlu'na göre aydın kültürel canlılık döneminde sahip olduğu bu vasıfları ile özgün milli kültürün aydınıdır. Bu bakış açısına göre aydın içinde bulunduğu kültürün milli inanç sistemini içselleştirmiş bir entelektüeldir. Kösoğlu'na göre kültürün canlı döneminde halk ve aydın arasındaki bu uyum sürecektir, dolayısıyla aydın-halk karşıtlığından söz etmek de mümkün olmayacaktır (Kösoğlu, 2013c: 242-244).

Kösoğlu için aydın bir fert olarak içinde olduğu toplumun inanç sistemine ve kutsal değerlerine bağlı olan, milleti ile aynı hedeflere yönelmiş kişi anlamına gelmektedir. Kültür büyük ölçüde bir inanç meselesi olduğundan bu inancı içselleştirmeyen bir aydının mili kültüre olan bağlılığından ve mensubiyetinden söz edilemeyecektir (Kösoğlu, 2012d: 424).

Kültürün kurucu dönemlerinde aydınlar bilgili, öncü, dinamik ve kendine güven duygusuna sahiptir. Bu dönemde aydın hem kültürün gelişim seyrini belirlemekte, kültürel meselelere yön vermekte hem de içinde olduğu toplumu eleştirebilmektedir. Bu vasıfları ile aydın kendi toplumunun öncüsü olmasının yanında aynı zamanda içerisinde olduğu toplumu uyarma ve eleştirme işlevini de yerine getirecektir (Kösoğlu, 1998a: 146-147).

Kültürün gelenekselleşme sürecine girdiği olgunlaşma (kültürel durgunluk) devresinde aydın topluma yol gösterici olma özelliğini sürdürür. Bu dönemde aydın kültürün şekillenmesinde, toplumsal problemlerin ve kültürel meselelerin çözülmesinde önemli işlevini sürdürmeye devam eder. Kösoğlu'na göre kendisi ve içerisinde olduğu kültür üzerine sürekli düşünen ve değerlendirmelerde bulunan aydın kültürün olgunluk döneminde de geleneklerde katılaşmayı önleyecek, kültürel anlayışların canlılığının korunmasına yardımcı olacaktır. Bu yönüyle aydın kültürel durgunluk döneminde idrakini canlı tutmakta, toplumdaki olumsuzluklara karşı eleştirel vasfını korumakta, sosyal

meseler ve bireysel tavır alışları bu anlayışa göre tenkit edebilmektedir (Kösoğlu, 1998a: 147).

İnanç-eylem bütünlüğünün kaybedildiği kültürel soğuma dönemlerinde ise aydın kendi kültürünün dünya görüşüne, inanç sistemine ve en sonunda da kendi toplumuna yabancılaşma sürecine girmektedir. Kösoğlu bu süreci kültürel yabancılaşma olarak isimlendirmektedir. Kültürün soğuma döneminde aydın kesimin kendi kültürünün mukaddeslerine olan bağlılığı zayıflamakta ve aydınlar kendi kültürlerinin en doğru, en üstün olduğuna dair güven duygusunu kaybetmeye başlamaktadır. Aydınların kendi kültürüne bağlılığı, temas halinde olduğu kültürün etkisine girmesiyle kendi kültürüne ait olmayan yabancı bir kültürün üslup ve değerlerine hayranlık duyma şeklini almaktadır. Kösoğlu'na göre kültürel soğuma döneminde aydınların zihniyetindeki değişimin izleri toplumun gündelik yaşamında, mimaride, edebiyatta, sanatsal ve politik alanlarda pek çok şekilde tezahür edebilmektedir. Aydınların kendi kültürünün temelinde yer alan inanç sisteminden kopuşu, milli kültüre özgü değerler hakkındaki hassasiyetlerin de yitirilmesine neden olacaktır. Dolayısıyla Kösoğlu'na göre soğuma döneminde görülen kültürel yabancılaşma aydınların kendi kültürünün inanç ve değerlerinden kopuşu, bir başka kültürün inanç, değer ve ölçülerine bağlanması anlamına gelmektedir (Kösoğlu, 2013c: 247-248).

Kültürel soğuma dönemlerinde değerler zihni planda kalmakta ve eylemleri yönlendirme gücünü yitirmeye başlamaktadır. Kösoğlu'na göre soğuma döneminde düşünce ve eylemler arasında tutarsızlıklar, çelişkiler artmaya; inanç-eylem bütünlüğü kaybolmaya başlayacaktır. Kültürel soğuma döneminde kültürün canlı dönemlerinde var olan inanç ve eylem arasındaki uyum yitirilmiştir. Soğuma döneminde aydınlar ve halk arasında geçerliliğini koruyan birtakım düşünceler kültüre özgü dünya görüşü ile görünüşte uyumlu olmakla birlikte eylemlerde kültürün inanç kalıplarından ve dünya görüşünden sapmalar meydana gelmeye başlayacaktır (Kösoğlu, 1998a: 147).

Kültürün soğuma döneminde halk kesimi kültürün geleneksel değerlerine daha fazla bağlanmakta ve muhafazakar eğilimler göstermekte, geleneksel düşünce kalıplarına yönelmektedir. Dolayısıyla halk bu devrede karşı karşıya olduğu hayat meselelerini kültürün gelenekselleşmiş yöntemlere başvurarak çözme yolunu tercih etmektedir. Kösoğlu'na göre soğuma döneminde halk yabancı kültürel

tesirlere kapanacak, kendi fiili hayat alanındaki sorunların çözümü ile daha çok meşgul olacaktır (Kösoğlu, 2013c: 248). Kültürün canlılığını koruduğu “ateşli dönemlerde yahud ilk kurumlaşma zamanlarında sosyal gerilimi disipline etmesi, hukuka bağlılığı sağlaması bakımlarından hep olumlu etkileri görülebilecek olan gelenek ve göreneklerin, soğumaya girildikçe, soğumayı hızlandırıcı etkileri öne çıkmaya başlar. Gerek zihni ve gerek fiili sahada sürekli yenileşme, yani sürekli amel olmadıkça, kültürde durgunlaşma ve doyum başlar. Daima yeni hayat meseleleri ile karşılaşmayan; kavrayacak, yorumlayıp sıralayacak, çözecek meselesi azalan kültürün, cehdi de” (Kösoğlu, 2012c: 294) azalmaya başlar.

Kültürün soğuma döneminde halkın bu durumuna rağmen aydınların uğraştığı meseleler ve fiili sorumluluklar oldukça fazla ve çok yönlüdür. Yabancı kültürlerle yakın temas halinde olan aydın, yeni kültürel meseleler ile yüz yüze gelmekte ve bu meselelere çözüm üretmek durumunda kalmaktadır. Bu dönemde aydınların aynı zamanda mesleki olarak da sorumluluk gerektiren konularından dolayı fiili hayatta karşılaştıkları problemler artmaya devam edecektir. Bu ortamda aydın kendi kültürünü temel alarak hukuki, askeri, idari ve benzeri alanlarda ortaya çıkabilecek beşeri ve kültürel meselelere çözüm üretmek zorunda kalmaktadır. Ancak soğuma sürecine giren kültür çevresi, bu çözüm yöntemlerinin geliştirilmesine elverişli ortamı ve yaratıcılığı kaybetmeye başlayacaktır. Kösoğlu’na göre kültürel soğuma devresinde inançların etkisinin azalmasıyla anlayış, yorum kabiliyeti ve kültürel yaratıcılık zayıflayacaktır. Bu ortamda toplumsal sorunların yükü aydının omuzlarındadır. Kültürün soğuma devresinde aydın, yaratıcılığını ve dinamizmini kaybeden bir aydındır. Çözümlemeyen problemler toplumsal ve kültürel çevrede sıkıntıların baş göstermesine neden olmaktadır. Kösoğlu’na göre kültürel soğuma dönemleri hem aydın kesimi için hem de halk kesimi için zor dönemlerdir. Bu dönemde toplumsal problemlere çözüm bulamayan aydın kesimi zihinsel anlamda bir çözülme sürecine girecektir. Aydın bu ortamda kendi kültürünün mukaddeslerine olan inanç ve sadakatini yitirmeye ve yabancı kültürler karşısında üstünlük duygusunu kaybetmeye başlayacaktır. Giderek yoğunlaşan ve çözümlemeyen toplumsal meseleler karşısında ezilen ve sorumlulukları artan aydın, ilk olarak kendi kültürünün gelenekselleşmiş müesseselerine şüphe ile yaklaşmakta, onları tartışmaya açmaktadır. Bu ise yerli kültürü yabancı kültürlerle karşılaştırmak anlamına

gelmektedir. Kösoğlu'na göre inanç-eylem ilişkisinin zayıflamasıyla yabancı kültürün etkilerine açık hale gelen aydınlarda, zihni çözülme ve yabancılaşma ortaya çıkacaktır. Bu durumda kendi kültürünü eleştiren aydın yabancı kültürle hayran olma duygusu içinde kendi toplumunun milli kültürüne ve inanç değerlerine yabancılaşacaktır. Kültürel soğuma döneminde inanç-eylem bütünlüğüne sahip oldukları düşünülen birtakım aydınlar ise zihinsel anlamda tutarlı bir bakış açısı yakalamayı ümit ederek kendi kültürlerinin inanç hassasiyetlerini mantıksal bir çerçevede desteklemeye devam edeceklerdir. Bu aydınlar Kösoğlu'na göre ıslahatlara karşı çıkar ve toplumsal problemlere geleneksel kalıplar içinde çözümler getirilmesinden yana tavır alırlar. Fakat bu tepkisel tavır alışlar geleneksel biçimleri aşabilecek niteliğe ulaşamaz. Sonuç olarak da milli kültür soğumaya ve gerilemeye devam eder. Kültürel soğuma dönemlerinde toplumsal problemlere zihinsel temelde çözümler üretilir. Bu durum düşünce hayatında bir canlılık oluşturmaya rağmen, hayat meselelerine getirilen çözümler eyleme dönüşmeyecek, yeni bir sosyal gerilim yaratacak kültür hamlelerini gerçekleştirmeye yetmeyecektir. Dolayısıyla Kösoğlu'na göre kültür çevresinde eyleme dönüşmeyen fikirler ve çözüm önerileri kültürel soğuma devresinin bir göstergesi olarak anlaşılmalıdır (Kösoğlu, 1998a: 147-149).

Kösoğlu'na göre kendi toplumunun sorunları üzerine düşünen,

bu sorunlara çözüm arayan aydının asıl yapması gereken kültürel meselelerin kilit noktası olan inanç-eylem ilişkisini kavramak ve kültürü kuran inanç unsurunu kuvvetlendirmenin yöntemlerini aramak olmalıdır (Kösoğlu, 2012c: 79). Bu ise soğuma sürecinde olan kültürün, eğitime ve eğitim müesseselerine verilecek önem ile yeniden canlılığının sağlanması yoluyla gerçekleştirilebilecektir. Ancak Kösoğlu'na göre kültürel soğuma dönemlerinde eğitim meselesi geleneksel, basmakalıp yöntemlerden kurtulamaz; dolayısıyla soğuma döneminde eğitim birtakım bilgilerin aktarılması süreci olarak algılanmaktadır. Kösoğlu'na göre kültürel soğuma dönemlerinde eğitimi etkili hale getirecek üslup ve yöntemler kullanılmamakta, bununla birlikte sürekli olarak geleneksel ahlaki kayıplardan söz edilmektedir (Kösoğlu, 1998a: 149-150).

Kültürel soğuma dönemlerinde aydın, yüzeysel olarak incelemiş olduğu yabancı kültürün başarıları, ulaşılmış olduğu düzey ve inanç sistemi karşısında kendi kültürüne, kendi kültüründe geçerli olan dünya görüşüne ve kendi toplumuna yabancılaşmaya başlamaktadır. Soğuma döneminde aydınların birçoğu, kendi kültürlerinde geçerli olan inanç sistemini ve dünya görüşünü terk ederek yabancı kültürün değerlerine bağlanabilmektedir.

Aydınların bir kısmı ise kendi kültürleri soğuma süreci içerisinde olmasına rağmen zedelenen milli kültürün inanç sistemine bağlılıklarını sürdürmeye devam eder. Kösoğlu'na göre ilk bakışta savunmacı niteliği ile milli kültürü destekleyeceği düşünülen bu tavır ve tutumlar düşünce hayatının zenginleşmesini sağlayamayacak, kültürün ihtiyaç duyduğu canlılık hamlesine yetecek sosyal gerilimi ortaya çıkarmaya yetmeyecektir (Kösoğlu, 1998b: 181-182). Türk kültür tarihi açısından önem atfedilen medrese geleneğine dikkat çeken Kösoğlu'na göre “medrese, zihni istikametindeki sağlamlıkla, tespitlerini doğru yapmış, ancak, çözüme gidememiştir. Çare aranırken, gerçek sebep üzerine varılamamış, hayat tezahürlerinin ortadan kaldırılması yoluna gidilmiştir” (Kösoğlu, 2012c: 84). Bu durum kültür çevresinde karşılaşılan toplumsal meselelerin yüzeysel bir şekilde ele alınmış olduğunu ve kültürel meselelere somut ve tutarlı çözümlerin getirilemediğini gözler önüne sermektedir.

Kültürel soğuma sürecinde toplumun içerisinde bulunduğu durumu dile getirmek elbette ki önemli bir uğraştır; ancak eyleme dönüşmeyen tavır ve eleştiriler zihinsel planda kalacaktır. Sonuç olarak Kösoğlu kültürün içerisinde olduğu soğuma sürecinden birtakım düşünce

reçeteleri ile çıkabilmenin mümkün olamayacağı düşüncesindedir. Kültürel canlılığı yeniden sağlayacak olan inanç yenilenmesi, inançtan kaynaklanan eylemler ile mümkün olabilecektir.

Kültürel soğuma sürecinde aydın kendi kültürüne şüphe ile yaklaşmaya, toplumun karşı karşıya olduğu sorunların çözümlerini başka kültürlerde aramaya başladığında artık o kültürün aydını olma vasfını yitirecektir. Soğuma sürecinde kendi kültürüne yabancılaşan aydın umutsuzluğa kapılarak hayat meselelerinin çözüm yollarını yabancı kültürlerde aramaktadır. Bir kültür için yenilgi ilk olarak kültürel soğuma döneminde bu şekilde ortaya çıkan bir aydın yabancılaşması ile başlayacaktır.

Kültürün soğuma döneminde aydınların bu durumuna karşın halk, kültürün gelenekler temelinde kurumsallaşmış yapısı içinde koruyucu ve muhafazakar bir tavır geliştirerek savunma durumuna geçecektir. Soğuma devresinde aydınlarda görülen inanç-eylem farklılaşması aynı şekilde halk kesiminde de geçerli olacaktır. Kültürel soğuma devresinde halk, kültürün geleneksel kurum ve tavırlarına yönelerek hayatını sürdürmeye devam eder. Kültürün canlı olduğu dönemde yeni kurum ve tavırların benimsenmesi sürecinde olduğu gibi kültürün inanç dünyası temelinde kendini yenilemesi sürecinde de katılmış gelenekleri aşmak oldukça zordur. Halk kesiminin kendi kültürünün geleneksel kalıplarına yönelerek katılması, bununla birlikte aydının da yabancı kültürlerle yönelmesi ve yabancı kültür kalıplarını benimsemiş olması aydınlar ile halk arasındaki karşıtlıkların büyümesine ve kültürel soğuma sürecinin ilerlemesine neden olacaktır. Kösoğlu'na göre yabancı kültürlerle yönelen, yabancı kültürlerde geçerli olan yaşam biçimlerinin ve inanç sistemlerinin etkisine giren aydın tek medeniyet ve kültürel canlanma yolunun yabancı kültürlerde olduğuna inanmaya başlayacaktır. Kösoğlu kültürel soğumanın tabii tezahürlerinden biri olarak gördüğü bu yönelişlerin her kültürde belirli ölçülerde yaşanabileceğini ifade etmektedir. Kültürler canlı ve sürekli olarak değişme halindedir. Dolayısıyla karşılıklı kültürel etkiler kültürel canlanmaya zemin hazırlayacak yeni bir inanç hamlesine veya kültürel soğumaya neden olabilecek geleneksel katılma ve kültürel yabancılaşma süreçlerine neden olabilecektir (Kösoğlu, 2013c: 249; Kösoğlu, 2012c: 297).

Kösoğlu aydın konusunda şunları ifade etmektedir: “Biz eli kalem tutanlar halkımızın ne dediğini çok iyi anlıyoruz, yürekte de katılıyoruz; ama sorumluluklarımız var; anlatmak, açıklamak, savunmak görevimiz var; başka türlü bu milletin aydını olamayız. Aydın milletin kiblesine

dönük okumuş insan demektir; bu kibleyi yani milletin inandığı mukaddesleri savunmak görevi ona düşer” (Kösoğlu, 2013b: 7).

Kösoğlu’nun aydın tanımı ve aydının sahip olması gereken vasıflar üzerine değerlendirmeleri, Ziya Gökalp’in aydın tanımı ile örtüşmektedir. Kösoğlu’na göre halkçılık Gökalp’in Türk kültürüne kazandırmış olduğu bir kavramdır. Cumhuriyetin temel ilkelerinden biri olan halkçılık anlayışı, kültürel anlamda özgünleşmenin ve kültürel yenilenmenin seyrini belirleyen bir içeriğe sahip olmuştur. Ziya Gökalp’in aydın tanımında halk milli kültürün gerçek sahibidir. Aydınlar ise kültürden yoksundur; ancak aydınlar medeniyet düşüncesine sahiptirler. Dolayısıyla seçkinler milli kültürü öğrenmek, milli kültürü yakından tanıyabilmek için halka doğru gitmelidir. Gökalp düşüncesinde halka doğru gitmek, milli kültürün kaynağına gitmek anlamına gelir. Halk, özgün milli kültürü doğal bir şekilde ortaya çıkarmış ve şekillendirmiştir. Bu anlayışa göre milli kültürün aydınlarda var olan bilgi ve yöntemler ile birleştirilmesinin sağlanması yeni bir kültür ve medeniyet hamlesini doğuracaktır. Çünkü Gökalp’e göre “halk, milli kültürün canlı bir müzesidir” (Aktaran Kösoğlu, 2013d: 195).

Dolayısıyla Kösoğlu’na göre aydınların milli hassasiyetleri içselleştirebilmek için halka yönelmeleri ve halkın hayat anlayışını idrak etmeleri gerekmektedir. Bu düşüncede milli kültürden kopuk olan aydın, özgün milli kültürün üslubunu içselleştiremeyeceğinden aydın olarak kabul edilemez. Aydın üzerine bu değerlendirmeler, Kösoğlu’nun kültür milliyetçiliğinin ve kültürel indirgemeci yaklaşımının bir diğer yönünü oluşturmaktadır. Milli kültür ilhama dayanan ve halk tarafından doğrudan yaratılan bir kültürdür. Bu doğrultuda milli olana ulaşmak isteyen aydın mutlaka halka yönelmek, bu değerleri içselleştirmek durumundadır. Nevzat Kösoğlu’nun kültür temelinde değerlendirdiği Türk milliyetçiliği anlayışı açısından geçerli olan, Türk halk kültürünü bilmek ve tanımak gerektiğidir. Gökalp düşüncesinde aydınlar milli kültürü içselleştirerek ahlak, din, dil, hukuk, eğitim, yönetim ve güzel sanatlar gibi alanlarda kendi kültürlerinin milli değerlerini özümledikten sonra milli terbiye dönemine girecektir. Bu ise Kösoğlu’nun kültürel durgunluk dönemi olarak kavramsallaştırdığı ve gelenekselleşmenin ileri bir safhasında kültürün canlılığının, yaratıcılığının ve toplumsal gerilimin azalmaya başlayacağı bir süreci akla getirmektedir (Kösoğlu, 2013d: 196-197; Kösoğlu, 2012b: 116-117).

SONUÇ

Kültür konusunda sistematik ve özgün; ancak bütün bir toplumsal değişimi kültür merkezli, dolayısıyla indirgemeci şekilde değerlendiren bir bakış açısına sahip olan Kösoğlu kültürel çözümlemelerini genel olarak üç dönem itibarıyla oluşturmaktadır. Bu dönemler şunlardır: Kültürün ilk hali olarak inancın güçlü ve etkili olduğu kurucu devre, ikinci hali geleneklerin kurulduğu ve müesses nizamın tesis edildiği kültürel durgunluk veya kültürel olgunlaşma devresi ve son olarak da kültürel soğuma devresidir.

Kültürün kuruluş devresinde kültürel canlılık ve yaratıcılık yüksektir. Kültürel canlılık döneminde toplum hayatının çeşitli alanlarında tezahür edecek problemlere karşı kalıcı çözümler getirilir; insani ve sosyal ilişkiler yeniden düzenlenir; yeni ve özgün davranış biçimleri ortaya çıkar. Kültürün canlı olduğu bu devrede değerlerin beşeri ilişkilerdeki yeri ve işlevi belirlenmekte ve özgün bir sosyal düzen ortaya çıkmaya başlamaktadır.

Kültürel canlılığın geçerli olduğu bu devrede yabancı kültürler ile sürekli ve karşılıklı bir etkileşim hali söz konusudur. Bu yönüyle yeni müesseselerin veya birtakım kültürel unsurların yabancı kültürlerden alınmasında herhangi bir sakınca görülmez. Bunun nedeni ise kültürel unsurların özgün bir bakış açısı referans alınarak yoruma tabi tutulması ve bu unsurların milli kültür içinde özgün bir yere ve işleve kavuşturulmasındaki başarı düzeyidir.

Kültürün canlı devresinde çözüm bekleyen toplumsal meseleler oldukça fazla olmasına rağmen değişimler hızlı ve çeşitli bir şekilde gerçekleşmektedir. Kuruluş dönemi insanı atak, canlı ve kendine güvenen karakteri ile karşılaşılacak sorunları aşma dinamizmine sahiptir. Bu devrede toplumsal ve politik meseleler karşısında tercih edilen çözüm yolları ile gelenekselleşme eğilimi gösteren kültür temelinde bir sosyal düzen tesis edilecektir.

Kültürel olgunlaşma devresinde ise kurumsallaşma ve gelenekselleşme tamamlanmış olur. Gelenekler sosyal ve politik sorunlara getirilecek çözümlerin niteliğini ve sınırlarını belirler. Bu ise karşı karşıya kalınan meselelere rahat ve yoruma dayalı çözümler getirilmesini sınırlayıcı bir durumdur. Dolayısıyla kültürün bu devresinde toplum hayatında birtakım hoşnutsuzluklar ve durgunluk ortaya çıkmaktadır.

Hayatın maddi yönü ve sosyal problemler artmaya devam ederken hukuki düzenlemeler ve benzeri birtakım mevzuat ilkeleri, bu değişim ve dönüşümlerin gerisinde kalacaktır. Kültürel durgunluk devresinde yapılması gereken, geleneklerin ve kurumsallaşmış birtakım hususların yeniden özgün bir yoruma tabi tutulması olmalıdır. Ancak bu devre toplumsal dinamizmin kaybedilmiş olduğu ve kültürel canlılığın aşınmaya başladığı bir dönemdir. Bu kapsamdaki sosyal tikanıklıklar kültürel durgunluk devresinin belirgin özellikleri arasında yer almaktadır.

Kültürel soğuma devresinde ise toplumda geçerli olan inanç sistemi geçerliliğini yitirmeye başlamakta ve sosyal gerilim azalmaktadır. Kültürel soğuma devresinde toplum sosyal, idari ve benzeri birtakım alanlarda karşı karşıya kalınan problemleri özgün bir üslup çerçevesinde çözümleme gücünü kaybetmektedir.

Kültürel soğuma sürecinde toplumda geçerli olan kültürel bütünlük kaybolmaya, toplumun kendine özgü üslup ve yaratıcılığı yok olmaya başlar. Ayrıca soğuma devresinde inanç ve eylem bütünlüğünde kopmalar meydana gelecek, dolayısıyla kültürün temelinde yer alan inanca dayalı olarak kurulacak bağların gücü ve etkinliği de aşınacaktır.

Bu şekilde ele alınan kültürel meseleler ve kültürel devreler Kösoğlu'nun genel düşünce sistematığının merkezinde yer almaktadır. Kültür temelinde kavramsallaştırdığı bu bakış açısını, Osmanlı-Türk modernleşmesi süreci bağlamında da takip eden Kösoğlu, modernleşme süreci şeklinde ifade edilen Batılılaşma politikalarının birtakım sorunlu alanlarına da değinmekte ve oldukça isabetli tespitlerde bulunmaktadır. Türk kültürünün korunup geliştirilmesinde Kösoğlu'nun büyük önem attığı Türk aydınının sorumlulukları, Osmanlı-Türk modernleşmesi sürecinde aydınlarımızca benimsenmiş olan bilimsel ve düşünsel birtakım hususlardaki problemler de Kösoğlu'nun değerlendirmelerinde dikkat çeken bir diğer husustur.

KAYNAKÇA

Ancak, O. (2015). *Nevzat Kösoğlu'nun Türk Milliyetçiliği Anlayışı*, Yüksek Lisans Tezi,

İstanbul Medeniyet Üniversitesi SBE Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, İstanbul.

Bolay, S. H. (2014). *Nevzat Kösoğlu'nun Tefekkür Dünyası*. Nevzat Kösoğlu'nun Ardından (s. 17-57). içinde İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Çeçen, A. (1996). *Kültür ve Politika*. Ankara: Gündoğan Yayınları.

Güvenç, B. (2002). *Kültürün ABC'si*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kaplan, M. (2012). *Kültür ve Dil*. İstanbul: Dergah Yayınları.

Kösoğlu, N. (1998a). *Kitap Şuuru*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Kösoğlu, N. (1998b). *Türk Kimliği ve Türk Dünyası*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Kösoğlu, N. (2012a). *Türk Dünyası Tarihi ve Medeniyeti Üzerine Düşünceler I. Kültür, Tarih ve Türk Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Kösoğlu, N. (2012b). *Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler II. Tarihin Türk Asırları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Kösoğlu, N. (2012c). *Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler III. Zirvede Yüzyıl ve Gündönümü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Kösoğlu, N. (2012d). *Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler IV. Zor ve Yoğun Bir Yüzyıl*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Kösoğlu, N. (2013a). *Milli Kültür ve Kimlik*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Kösoğlu, N. (2013b). *Türk Dünyasında Yeni Bir Medeniyet Tasarımı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Kösoğlu, N. (2013c). *Türk Milliyetçiliği ve Osmanlı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Kösoğlu, N. (2013d). *Türk Milliyetçiliği'nin Doğuşu ve Ziya Gökalp*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Uygur, N. (1996). *Kültür Kuramı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

KIBRIS MÜZAKERELERİ VE KIBRIS SORUNUNUN ÇÖZÜMLENEMEMESİNİN ARDINDAKİ ETKENLER

Hurşit Furkan Dikmen
İbrahim Çakıcı

ÖZET

Deniz Hâkimiyet Teorisi'nin fikir babası, aynı zamanda “Orta Doğu” kavramının da fikir babası Alfred T. Mahan'ın “Denizlere hâkim olan, dünyaya hâkim olur” tezi ile Kıbrıs adasının önemine yaklaşmak doğru olacaktır. Kıbrıs adası, Akdeniz içerisinde çok önemli bir noktada bulunmaktadır. Akdeniz, Atlas ve Hint Okyanuslarından Avrupa'nın içlerine kadar uzanabilen bir deniz yoludur. Adanın bu denli ekonomik, siyasi ve askeri açıdan stratejik öneme sahip olması, birçok sorunu beraberinde getirmiştir. 1963 yılında cereyan eden Kıbrıs sorunu, adanın İngiltere tarafından ilhak edildikten sonra adayı kontrol etmesi ile başlamıştır. Kıbrıslı Rumlar “enosis” düşüncesi ile adayı Yunanistan'a bağlayarak “megali idea” ülkülerine hizmet etmeyi istemişlerdir. 1960 yılında İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın garantörlüğü ile kurulan iki toplumlu üniter devlet Kıbrıs Cumhuriyeti sadece 3 yılını sorunsuz bir şekilde geçirmiştir. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı III. Makarios tarafından anayasadaki 13 maddenin gayri hukuki şekilde değiştirilmesi ile Kıbrıslı Türkler tepkilerini göstermiş fakat bu tepkiler silah ve şiddet yoluyla bastırılmaya çalışılmıştır. 1967 yılında askeri darbe ile Yunanistan yönetimine geçen Albaylar Cuntası, 1974 yılında Kıbrıs'taki Makarios yönetimine darbe düzenlemiştir. Türkiye Cumhuriyeti garanti ve ittifak antlaşmasının kendisine verdiği yetki ile adaya müdahale etmiştir. 1974'teki Kıbrıs Barış Harekâtından sonra adada şiddet olayları yerini müzakere konuşmalarına bırakmıştır. Birleşmiş Milletler nezdinde hakkında yirmisi Güvenlik Konseyi, üçü Genel Kurul olmak üzere 23 karar çıkmış, Kıbrıs sorunu, Birleşmiş

Milletler tarihinin en uzun soluklu sorunlarından birisi olmuştur. Bu çalışma ile Kıbrıs Sorununu, çözmek için her iki toplumun ne gibi adımlar atması gerektiğini, Mayıs 2015 tarihinde başlayan müzakere sürecinin devam ettirilmesi için her iki toplumun tekrar bir sorunla karşılaşmamak adına edinmesi gereken güvenceleri araştıracağız. Bunun için tarihsel süreç incelenecek, dönemin ve günümüz politikacılarından edinilen bilgiler doğrultusunda tarafların kırmızı çizgileri üzerinden bir okuma yapılacaktır.

ANAHTAR KELİMELER:

Kıbrıs, Kıbrıslı Türkler, Kıbrıslı Rumlar, Müzakere, Kıbrıs Sorunu, Enosis

ABSTRACT

Approaching on the importance of the Island of Cyprus with the master mind of the concept of the “Middle East” and the Sea Power Theory, Alfred Thayer Mahan’s “who dominate the seas, can dominate the world.” thesis. Island of Cyprus is located on the very important point on East Mediterranean Sea. Mediterranean Sea is a sea way which is lying on the Europe from the Atlas Ocean to Indian Ocean. The islands economic, politic and military strategic importance makes it very problematic. The ignition spark of the Cyprus conflict which was started in 1963 was the annexation of the Cyprus by Great Britain. Cypriot Greeks wanted to connect island to the Greece according to their “enosis” idea and serve their irredentist idea of “Megali Idea”. In 1960, bi-community unitary state Republic of the Cyprus founded under the guarantorship of Great Britain, Turkey and Greece. The III. Makarios who was the first president of the Republic of the Cyprus, wanted to change the constitutions 13 articles non-legally, the reaction of the Cypriot Turks has been tried to be suppressed through violence. In 1967, Greek military junta takeover the control of the Greece with a military coup. They made another military coup on the Makarios government in 1974. Republic of Turkey has made a military intervention according to its rights which they were stemming from Guarantee and Alliance Treaties. After the Turkish Armed Forces’s Cyprus Peace Operation in 1974, violence and chaos in the island has left its place for discussion. Twenty-three decisions have been made by the United Nations, including twenty decisions are made by the Security Councils and three are made by the General Assemblies. Cyprus issue has been one of the longest-running problems of the United Nations history. With this study, we research for which steps should take by the two communities to reassure themselves in order not to encounter the Cyprus conflict and in order to continue the negotiation process which started on May 2015. For this, creating a reading article the historical process will be examined, the red lines of the both communities in line with the information obtained from the period and today’s politicians.

KEY WORDS:

Cyprus, Cypriot Turks, Cypriot Greeks, Discussions, Cyprus Conflict, Enosis

GİRİŞ

Adalar ekonomik ve stratejik önemleri açısından farklılık gösterse de devletler için büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda adalar küresel politikada önemli bir yer tutmuştur. Yakın tarihte dünya barışını tahriş eden birçok sorunun temelini de adalar oluşturmuştur. Küba, Hispanyola, Kinmen veya Quemoy ve Matsu adaları bunlara örnektir.¹ Kıbrıs adası da bu adalardan biridir. Uluslararası politikayı 40 yılı aşkın süredir meşgul eden ve adına 23 Birleşmiş Milletler kararı çıkmış olan Kıbrıs adası, BM'nin en uzun soluklu sorununa sahiptir. Bu bağlamda Kıbrıs Adası, Birleşmiş Milletlerin uluslararası bir soruna yaklaşımında, sorunu çözme metotları geliştirmesinde önyak olmuştur. Kıbrıs sorununa yaklaşırken özellikle neo-realizmin ne olduğunu kavramak gerekmektedir. Sorunun başladığı dönemde uluslararası ilişkilerde baskın olan ve uluslararası sisteme yön veren realizm teorisi ve onun fiiliyata dökülüşü zamanla yerini neo-realizme² bırakmıştır. Neo-realizm, uluslararası sistemde devletlerin yanına uluslararası örgütleri ve uluslararası kuruluşları sisteme dâhil etmektedir. Kıbrıs sorununun geldiği noktada bugün biz neo-realizmin etkilerini sorunun içerisinde rahatlıkla görebiliriz. Kıbrıs meselesinde sürece katılan ve arabuluculuk görevi üstlenen Birleşmiş Milletlerin yanında Avrupa Birliği de Kıbrıs sorununa son 15 yıldır dâhil olmak istemektedir. Adanın enerji kaynakları açısından zengin olduğunun keşfedilmesi üzerine Kıbrıs sorunu artık iki milletin sorunu olmaktan çıkmıştır ve başta Avrupa olmak üzere batı dünyasını da ilgilendirmektedir. Enerji kaynaklarının keşfi ve yeni ekonomik planların ve anlaşmaların masalardan eksilmediği Kıbrıs sorununu daha anlaşılabilir kılmak için liberalizmi ve liberal ekonomi politikalarını³

1 Ehrlich Thomas, Cyprus, the "Warlike Isle": Origins and Elements of the Current Crisis, Maurer School of Law: Indiana University Digital Repository @ Maurer Law, 1966, s. 1021

2 Neo-realizm veya yapısal realizm kavramı ilk olarak 1979 yılında Kenneth Waltz tarafından kullanılan bir kavramdır. Güç ve devlet kelimelerini temel edinerek inşa edilen realizm teorisinin devamı olan bu kavram bir uluslararası ilişkiler teorisidir. Realizmden farklı olarak uluslararası sistemde uluslararası kurumlar ve örgütleri de uluslararası aktör olarak kabul etmektedir. Kıbrıs meselesine AB, BM gibi uluslararası örgütlerin dâhil olmasının altında ve ülkelerin çıkarları doğrultusunda her yolu denemesinin altında neo-realizm teorisi yatmaktadır.

3 Liberalizm temelinde bireycilik ve bireysel özgürlüğe dayanan, bireylerin siyasi ve ekonomik,

kavramak gerekmektedir. Uluslararası sistemin geldiği boyutta Kıbrıs sorununu iki milletin sorunu olarak görmek ve devletler açısından görmezden gelmek imkânsız bir hal almıştır. Kıbrıs sorunu artık bir adanın iki millet tarafından paylaşılamaması durumundan çıkmış ve bugün ki hali ile politika kavramını betimleyen “kim ne elde etti” sorusuna devletler tarafından meselenin ekonomik ve stratejik boyutlarıyla cevap aranmaktadır.

KIBRIS SORUNUNUN GEÇMİŞİ VE TEMELİNDEKİ SORUNLAR (1571-1983)

Adanın, bilinen en çetrefilli ve en uzun soluklu sorunu, Osmanlı İmparatorluğu ile Birleşik Krallık tarafından 4 Haziran 1878 tarihinde imzalanan “Kıbrıs Sözleşmesi”⁴ isimli gizli anlaşma ile adanın Birleşik Krallığa kiralanması ile başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu, adayı 1571 yılında Venediklilerden ele geçirerek fethetmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, Kıbrıs üzerindeki hâkimiyeti süresince, adadaki “feodal” yönetim biçimini “millet” yönetim biçimi ile değiştirmiştir. Kıbrıs’taki toprak idaresi, Osmanlı İdaresindeki diğer ülkelerde de olduğu gibi vakıflar kurularak gerçekleştirilmiştir. Osmanlılar, bu dönem içerisinde adayı iskâna açarak, adadaki azalan nüfusun önüne geçmek için Anadolu’daki çeşitli illerden insanlar getirerek Kıbrıs nüfusunun artırılması amaçlanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu’nun, Birleşik Krallık ile yapılan gizli savunma anlaşması uyarınca Kıbrıs adasının mülkiyeti Osmanlı İmparatorluğu’na bağlı kalmak şartı ile yönetimi Birleşik Krallığa geçmiştir. Adanın Rum halkı, İngiltere’nin Kıbrıs Adası’nın idaresini devralmasını sevinçle karşılamıştır. Rumlar, İngiltere’nin Yunanistan’a verdiği desteği ve bağımsızlığındaki rolünü unutmamışlardır. Bu nedenle, İngiltere’nin Yunanistan’a vermiş olduğu desteğin aynısını kendilerine vereceğini umarak bağımsız Kıbrıs hayalleri kurmaya başladılar.⁵

hak ve özgürlüklerini savunan bir siyasi ve ekonomik teoridir. Liberal ekonomi politikalarında devletin ekonomiye fazla karışmaması gerektiği ve içerisinde rekabet barındıran piyasanın kendi kendini yönetmesi gerektiği düşüncesi desteklenir. Bugün Kıbrıs’taki enerji kaynaklarının çıkarılması, işlenmesi ve piyasaya sunulması için bölgesel ve küresel güçlere bağlı şirketlerin birbirleri ile rekabet etmesi ile liberalizmi daha iyi kavrayabiliriz.

4 Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu, Arazi Dağılımı ve Türk Vakıflar), Ankara; T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 2000, s. 21-22

5 Kurat, Yuluğ Tekin, Henry Layard’ın İstanbul Elçiliği 1877-1880, Ankara, 1968. s. 101

Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya'nın yanında I. Dünya Savaşı'na girişi ile Birleşik Krallık 5 Aralık 1914 yılında Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etmiştir. Aynı zamanda bu ilan ile beraberinde, Kıbrıs Sözleşmesi⁶ de hükümsüz kabul edilmiştir. İngiliz Hükümeti aynı gün savaş ilanı kararının yanında Kıbrıs Adası'nı da ilhak ettiğini açıklamıştır.⁷İngilizlerin 1914'te adayı ilhak etmesinden sonra oluşan yeni durum neticesinde çıkartılan beyannamelerle İngiliz vatandaşlığına girmek istemeyen Kıbrıslı Türkler Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmışlardır.⁸

İngiltere'nin bu tek taraflı ilhak kararı devletlerarası hukukta da yeri olmadığı için 1914'ten sonra da Kıbrıs Adası hukuken Osmanlı Devleti'nin toprağı olmaya devam etmiştir.⁹ Kurtuluş Savaşı'ndan sonra kurulan yeni Türk Devleti ile yapılan görüşmelerde, Lozan Barış Antlaşması'nın birinci kısmı olan topraklara ilişkin hükümler kısmında ki 20. madde gereği yeni Türk Devleti'nin Kıbrıs'ın Birleşik Krallık tarafından ilhakını tanıdığı bildirilmiştir.¹⁰ İlk olarak 1791 yılında haritası çizilen Büyük Helen Cumhuriyeti'nin Megali İdeasına bağlı bir kol olan Enosis fikri, Kıbrıs adasının Yunanistan'la birleşmesi anlamına gelmektedir.¹¹Kıbrıs'ta ki Birleşik Krallığın egemenliğinin tanınmasına rağmen Kıbrıs Rumlarının, Rum Ortodoks Kilisesi'nin "enosis" aktivitelerini güçlendirmesi ile adayı Yunanistan'a bağlama hayalleri güçlenmiştir.

Adanın, Birleşik Krallık tarafından ilhakı ile Osmanlı uyruğuna sahip olanlar Birleşik Krallık uyruğuna geçeceklerdir. Geçmek istemeyenler ise, adayı terk ederek Anadolu'ya dönmüşlerdir. Bu nedenden dolayı adadaki Kıbrıs Türkü sayısı zaman içerisinde azalmıştır. Lozan Antlaşması'nın neticesinde adadaki Kıbrıs Türkleri azınlık sayılacak duruma düşmüştür. Bu süreç içerisinde Kıbrıs Rumlarının nüfusu ise giderek artmış vaziyettedir. Kıbrıslı Rumlar bu sayede adadaki Türk

6 T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, s.21-22

7 Sebahattin Özel, " Birinci Dünya ve Milli Kurtuluş Savaşları İle Sonrasında Kıbrıs Türklerinin Genel Durumu", Düünden Bu Güne Kıbrıs Melesi, İstanbul, 2001, 161.

8 Halil, İnalçık, "Kıbrıs Fethinin Tarihi Manası", Kıbrıs ve Türkler, Ankara, 1964, s. 53-54

9 Ahmet Gazioğlu, İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1878-1960), 28-29.

10 Lozan Barış Antlaşması, Temmuz 1923, Madde 20.

11 Yellice, Gürhan, "1878'DEN 1931'E KIBRIS'TA ENOSİS TALEPLERİ VE İNGİLTERE'NİN YAKLAŞIMI", Çağdaş Türkiye Tarihleri Araştırma Dergisi, sayı.12 sayfa.14, 2012, İzmir

nüfusunu kolayca baskı altına alabilmiştir. Kıbrıslı Rumlar, enosis düşüncelerini siyasi hayata da aktarmışlardır. İlk olarak 1926 yılında kurulan Kıbrıs Komünist Partisi, 1933 yılında Kıbrıs adasında ki İngiliz Hükümeti tarafından “Kıbrıs Ortodoks Kilisesi ile komünistler arasında şiddet olayları olacağı” yönündeki rapor sonucunda kapatılmıştır.¹² İngiliz Hükümeti’nin ayaklanmayı önlemeye çalışmasına rağmen, 1931 yılında Kıbrıslı Rumlar, İngiliz Hükümeti’ne karşı bir isyan başlatmışlardır.¹³ İngiliz Hükümeti isyanı bastırmıştır. II. Dünya Savaşı’nın bitmesiyle birlikte, Kıbrıs’ta ki enosis faaliyetleri tansiyonu tekrar yükseltmiştir. 1950 yılının Ocak ayında Kıbrıs Ortodoks Kilisesi, enosis için bir plebisit¹⁴ düzenlemiştir. Bu plebisite sadece Kıbrıs Rumları katılmış ve Kıbrıs Rumlarının %95.71’i kilisenin enosis düşüncesine destek vermiştir.¹⁵ Kıbrıslı Rumlar, plebisit sonuçlarını BM’ye sunarak, halkın kendi kaderini tayin hakkını talep etmiştir. Fakat Birleşmiş Millet bunu reddetmiştir. Birleşmiş Milletler ret sebebi olarak da adada Kıbrıslı Rumlar haricinde Kıbrıslı Türklerin de yaşadığını, iki farklı etnik grubun yaşadığı bu ortamda adanın Yunanistan’a bağlanmasının mümkün olmayacağı sebep olarak gösterilmiştir. Kıbrıslı Rumlar, bu dönemde hem İngiliz Hükümeti’nin hem de Kıbrıslı Türklerin üzerinde şiddeti arttırarak adayı Yunanistan’a bağlamayı hedefleyen bir yol izlemişlerdir. 1950’li yıllarda enosis aktiviteleri, Makarios’un kışkırtmaları ile giderek büyümüştür.¹⁶ 1951 yılında Yunanistan Kıbrıs konusunu ele almaya çalışmış ve 1953 yılında ilhakı konusunda söz etmeye başlayınca; buna karşılık Türk basını, adanın Birleşik Krallık’tan ayrılırsa Türkiye’ye bağlanması konusunda kampanya başlatmıştır.¹⁷ Yine bu dönemde silahlı örgüt olan EOKA kurulmuştur. EOKA’nın siyasi hedefi, Kıbrıs adasının Yunanistan’a bağlanmasıdır. EOKA, İngiliz Hükümeti’ne karşı şiddet ve sabotaj eylemlerini yürütmüştür. Fakat bu eylemler sadece

12 Çakmak, Zafer, Saraç, Deniz, ed (Türkçe). Kıbrıs’ta İsyan (Kıbrıs Rumlarının 1931 Enosis İsyanı ve Kıbrıs Türklerine etkisi), Kilim Matbaası, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, Şubat 2009, s. 143

13 ŞAR Celal, “BRITISH POLICY TOWARDS CYPRUS AND THE CYPRUS QUESTION 1878-2005”, The Institute of Economics and Social Sciences of Bilkent University, A Master’s Thesis, Ankara, 2005, s.9

14 Pilesibit: Bir ulusun hangi devlete bağlanmak istediğini belirtmesi için başvuru oylama.

15 “‘Enosis’ urged”, Reading Eagle, 15 Ocak 1972, s. 15.

16 ŞAR Celal, “BRITISH POLICY TOWARDS CYPRUS AND THE CYPRUS QUESTION 1878-2005”, The Institute of Economics and Social Sciences of Bilkent University, A Master’s Thesis, Ankara, 2005, s. 12

17 Kıbrıs, Meydan Larousse, Basım Tarihi: 1992, 11. cilt; s. 215.

İngiliz Hükümeti'ni değil, doğrudan doğruya Kıbrıslı Türkleri de hedef almıştır. Bunun üzerine Kıbrıslı Türkler, 1957 yılında Türk Mukavemet Teşkilatı'nı kurmuşlardır.¹⁸

1959 yılına gelindiğinde Londra ve Zürih Antlaşmaları kapsamında, Birleşik Krallık, Türkiye ve Yunanistan'ın garantörlüğü kapsamında, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin anayasası onaylanmıştır ve 16 Ağustos 1960 tarihinde Kıbrıs Federe Devleti kurulmuştur.¹⁹ Adada çoğunluktan dolayı cumhurbaşkanı, Rum toplumu tarafından seçilecekti fakat cumhurbaşkanı yardımcısı da Türk tarafından seçilecektir. Bakanlar kurulunda ise 7 Rum ve 3 Türk bakan olacaktı ve tarafların kendi lehine karar almasını engellemek için, önerilen bir kanunun geçmesi için diğer toplumdaki bakanlardan da destek görmesi gerekmiştir. Aynı zamanda cumhurbaşkanı ile birlikte cumhurbaşkanı yardımcısı da veto hakkına sahiptir.²⁰ Kurulan Kıbrıs Federe Devleti ve yeni anayasa, adadaki tansiyonu biraz olsun düşürmüştür. Fakat yeni anayasaya ve Kıbrıslı Türklerle verilen siyasi eşitlik, Kıbrıslı Rumları yeterince rahatsız etmiş olmaktadır.

Londra ve Zürih Antlaşmaları, kurulan yeni devlet ve anayasa adadaki tansiyonu düşürmesine rağmen, Makarios'un bu dönem içerisindeki kışkırtmaları sayesinde, Kıbrıslı Rumlar tansiyonu tekrar artırmışlardır. Rum yetkililer, Kıbrıs Türklerinin haklarını anayasa ihlalleri ile çiğnemişlerdir. Bu durumu gözler önüne seren en uygun örnek, 1962 yılında Türk Cemaat Meclisi, Türk Belediyeler Kanunu'nu çıkarmıştır. Bu kanun ile var olan belediyelerin hukuki dayanağı hazırlanmıştır. Fakat Makarios, Türk Belediyeler Kanunu'nu uygulamaya koymamıştır bunun üzerine Türk tarafı Anayasa mahkemesine başvurmuştur. Türk belediyelerin kurulmasının, adada Türk yönetiminin fiili anlamda kurulmasına sebep olacağı düşüncesiyle Makarios, Anayasa Mahkemesi Türkler lehine karar vereceği takdirde verilen kararı tanımayacağını bildirerek Anayasa Mahkemesine karşı durmuştur ve kendisinin daha

18 YİĞİT YÜKSEL, Dilek, "KIBRIS TÜRK MİLLİ MÜCADELESİ (1914-1958)", ÇTTAD, VIII/18-19, (2009/Bahar-Güz) s.171

19 VATANSEVER Müge, " KIBRIS SORUNUNUN TARİHİ GELİŞİMİ "Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 12, Özel S., 2010, s.1487-1530 (Basım Yılı: 2012) s.1499

20 Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler, Takım: II, Cilt: 2, Çeviren : Seha L. Meray Ankara, 1973, s.8

önce kabul etmediği Bölge Gelişme Komitesi Kanunu’nu uygulamaya koymuştur. Buna rağmen Anayasa Mahkemesi Kıbrıslı Türkler lehine karar vermiştir. Kıbrıslı Rumların, Anayasa Mahkemesinin aleyhine tepkilerini artırması üzerine Anayasa Mahkemesi Başkanı Alman Prof. Dr. E. Forsthoff ve Sekreteri Dr. Heinze istifa etmiştir.²¹ Makarios ve ekibi 1963 yılında anayasada ki 13 madde hakkında değişiklik önerisinde bulunmuş, fakat Kıbrıslı Türkler söz konusu değişikliklerin kendi haklarını kısıtladıklarını belirtmiştir.²² Kıbrıs Türklerinin bu öneriye karşı çıkması sonucunda 1963 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı III. Makarios, Meclis Başkanı Klerides ve Akritas kod adlı Yorgacis tarafından hazırlanan “Akritas Planı”²³na göre, Kıbrıs adasında ki Türkler yok edilerek Kıbrıslı Rumların, enosis düşüncelerinin önü açılacaktır. Akritas Planı devreye sokulduktan sonra “Kanlı Noel” dâhil birçok şiddet olaylarının yaşandığı 1963-1964 Kıbrıs olayları gerçekleşmiştir. Bu olaylar üzerine Kıbrıs Türkleri adanın %3’lük bir kısmına kadar çekilmiş ve burada yaşamlarını sürdürmeye çalışmışlardır. Ayrıca Kıbrıslı Türkler siyasi ve idari yapılanmalardan uzakta kalmış bundan dolayı da devlet yönetimi tamamıyla Kıbrıslı Rumlara kalmıştır.

“Lefkoşa’da güvenliğin sağlanması amacıyla, 30 Aralık 1963 tarihinde “Yeşil Hat” denilen bir sınırla ada ikiye ayrılmıştır. Bu hat, Lefkoşa’nın Türk ve Rum kesimini ayıran, Lefkoşa’yı ikiye bölen, bu ara bölgeyi de İngiliz birliklerinin kontrolü altına sokan ve Rum saldırılarının durdurulduğu hattır. Bu hat, adada fiilen iki ayrı yönetimin kurulmasının başlangıcı olmuştur.”²⁴ 1965 yılında BM Genel Sekreteri’nin atadığı Ekvatorlu Galo Plaza Lasso’nun raporuna göre, Kıbrıs’ta yaşanan şiddet olayları eski duruma dönmenin mümkün olmadığını, Londra ve Zürih Antlaşmalarının ve Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasasının geçersiz olacağını belirtmiştir. Galo Plaza’nın sunduğu bu rapor, Kıbrıslı Türkleri azınlık duruma düşürebilecek niteliktedir.²⁵ Türkiye Cumhuriyeti,

21 Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu, Arazi Dağılımı ve Türk Vakıflar), Ankara; Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2000, s.33.

22 Hasgüler, Mehmet. Kıbrıs’ta Enosis ve Taksim Politikalarının Sonu; Alfa Yayınları, Şubat 2007, s. 244

23 Akritas Planı’nın İngilizce tercümesi T.C. Dışişleri Bakanlığı’nın internet sitesinde bulunabilir. <http://www.mfa.gov.tr/akritas-plan.en.mfa>

24 ALTUNER Gaye, “KIBRIS’TA YENİ BULUNAN ENERJİ KAYNAKLARININ KIBRIS SORUNU ÇÖZÜMÜNE ETKİSİ”, T.C. İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Mayıs, 2015, s. 14

25 Galo Plaza Lasso’nun hazırladığı rapora <http://www.cyprus-conflict.org/materials/galoplaza/>

raporu reddetmiştir. Raporun ret sebebi olarak da Galo Plaza Lasso'nun arabuluculuk yetkilerinin aşıldığını ileri sürmüştür.

“Yunanistan ve Makarios bu raporu doğal olarak olumlu buldular. Kıbrıs Rum yönetimi anılan raporun verdiği güçle, “Kıbrıs Hükümeti” olduğu iddiasıyla, konuyu Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna götürdü. Esasen daha önce, 10 Ekim 1964'te Kahire'de yapılan Bağlantısızlar Konferansının da desteğini sağlamış olduğu için, Genel Kuruldan 18 Aralık 1965'te tamamen kendi görüşlerini yansıtan ve Kıbrıs Türklerine azınlık muamelesi öngören 2077 sayılı kararı çıkartması kolay oldu. Böylece Adanın anayasal iki toplumluluğu ve Türk Toplumunun ortaklık hakları göz ardı edilmiş oluyordu.”²⁶

Böylelikle, BM'nin aldığı kararın oylanması sonrasında, Kıbrıslı Rumlar kendilerini adadaki yegâne hükümet olarak gösterebildiler. Kıbrıs adasının yönetimi tamamıyla Kıbrıslı Rumların eline geçmişti. Türk toplumuna “ateşkes” koşulları bahane edilerek, “stratejik mallar” yasaklanıyor iddiasıyla tam bir ambargo uygulanmaya başladı.²⁷

Yine aynı yıl 1967 yılında, Yunanistan'da zaten huzursuz durumda olan asker, darbe yaparak yönetime el koydu. Yunanistan'da ki Albaylar Cuntası tarafından başbakanlığa getirilen eski Yargıtay başsavcısı Konstantinos Kollias, Kıbrıs sorununu, azınlık haklarını dikkate alarak enosisi sağlayacaklarını belirtmiştir. Darbeci yönetim, 1973 yılındaki seçimlerden sonra tekrar cumhurbaşkanlığına seçilen Makarios'u 1974 yılındaki darbe ile devirdi. Darbe haberini alan Türkiye'de Milli Güvenlik Kurulu toplanmış ve bir açıklama yapmıştır. Açıklamayı Başbakan Bülent Ecevit yaparak TSK'nın adaya bir müdahalede bulunması için hazırlık yapmaları talimatını vermiştir.

20 Temmuz 1974 tarihinde Bülent Ecevit, Türk askerinin Kıbrıs'a çıkartma yaptığını, bu çıkartmanın savaş için değil barış için yapıldığını, her iki topluma da barış götürüldüğünü açıklamıştır.²⁸ Türk Silahlı

index.html internet adresinden ulaşılabilir.

26 ARIK Umut, “Kıbrıs Krizi”, European University of Lefke Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of International Relations, s.9

27 Denktas, Rauf, “The Cyprus Triangle”, K. Rustem & Brother/George Allen & Unwin, London, 1982, s. 46

Kuvvetleri'nin askeri birlikleri çıkartmadan sonra hızla adada ilerlemiştir ve adanın %7'si ele geçirilmiştir.²⁹

"14-16 Ağustos arasında Türk birlikleri, ikinci Cenevre Konferansında Kıbrıs Türk Federe Devleti sınırı olarak Denктаş tarafından önerilen Kokkina-Lefke-Lefkoşa-Mağosa (Yeşil Hat) hattına ulaştılar ve 16 Ağustos 1974 akşamı saat 19.00'da, Türkiye, BM Güvenlik Konseyinin aynı gün aldığı 360 sayılı ateşkes kararına uydu."³⁰

Ayrıca Türkiye'den, adanın kuzey bölgesine giden Türkler de Kıbrıslı Rumlar tarafından boşaltılan hanelere yerleştiler.1975 yılının Şubat ayında Kıbrıs Türk Federe Devleti kurulduğunu ilan etti. Kıbrıs Barış Harekâtının üzerinden uzun yıllar geçmesine ve yapılan müzakerelerde bir sonuç elde edilememesi üzerine,KTFD Başkanı Rauf Denктаş, Ekim 1983'te Kıbrıs'ta yayınlanan Halkın Sesi gazetesine bir demeç vermiştir. "Barış olmasını isteyen her ülke, Kıbrıs Türklerinin kendi kaderini tayin hakkına sahip iki toplumdan biri olduğunu ve Rumların tüm Kıbrıs'ı temsil edemeyeceğini anlamak zorundadır" demiştir.³¹ABD ve Fransa'daki temaslarını tamamlayarak adaya dönen KTFD Başkanı Denктаş, "Artık adımızı duyurmak zamanı gelmiştir. Anavatanın bizi anlayışla karşılamasını istiyoruz." açıklamasını yapmıştır. Yıllardır süre gelen bu meseleyi çözüme kavuşturmak adına diğer ülkelerle temaslarda bulunan Rauf Denктаş, KKTC'nin meşru bir zeminde kurulmasını amaçlamıştır. 6 Kasım 1983'te yapılan Türkiye genel seçimlerinde Anavatan Partisi'nin Genel Başkanı Turgut Özal'ın başbakan olmasıyla, Denктаş gerekli siyasi desteği aldıktan sonra Kıbrıs Türk Federe Devleti Meclisi, 15 Kasım 1983 günü saat 08.30'daki birleşiminde, tarihi bir karar alarak, bağımsız Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti devletinin ilan kararını almış ve bunu deklere etmiştir.³²Denктаş, KKTC'nin bağımsızlığını ilanının akabinde BM Güvenlik Konseyine giderek KKTC'nin ilanının

28 Dönemin Başbakanı Bülent Ecevit'in 20 Temmuz 1974 tarihli konuşmasına "https://www.youtube.com/watch?v=bWdaNDQKdAI" internet sitesinden erişilebilir.

29 ARIK Umut, "Kıbrıs Krizi", EuropeanUniversity of LefkeFaculty of EconomicsandAdministrativeSciencesDepartment of International Relations, s.17

30 ARIK Umut, "Kıbrıs Krizi", EuropeanUniversity of LefkeFaculty of EconomicsandAdministrativeSciencesDepartment of International Relations, s.19

31 Karaca, Erdem, "TÜRK BASININDA KUZAY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞ SÜRECİ ve TÜRKİYE'NİN KIBRIS POLİTİKASI (1975 – 1983)", s.324-328, Ankara, 2010

32 Milliyet, 16 Kasım 1983, s.1

sebeplerini anlatmış ve Kıbrıs Türk halkının yadsınamaz kendi kaderini tayin hakkını kullandığını açıklayarak yeni bir barış paketi önerisinde bulunmuş ve Genel Sekreterin iyi niyet girişimi çerçevesinde yapılacak müzakerelere de hemen başlama isteğinde olduklarını açıklamıştı.³³Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Kipriyanu ve Yunanistan Cumhurbaşkanı Papandreu bunun kabul edilemez olduğunu dile getirmiş ve görüşmeleri baltaladığını öne sürüp derhal BM Güvenlik Konseyi'nin toplanmasını talep etmiştir. İngiltere de bağımsızlık ilanını kınamış, Türkiye'nin KKTC'yi tanınaması konusunda uyarılmıştır fakat Türkiye KKTC'yi tanımıştır. Pakistan ve Bangladeş, KKTC'yi tanımış olsa da Yunanistan ve diğer ülkelerden siyasi ve diplomatik tepkiyle karşılaştıkları için tanımaktan vazgeçmişlerdir. Kıbrıs Türklerinin nüfus olarak adada azınlık durumunda olması ve zaten var olan Kıbrıs Cumhuriyeti Rumlar tarafından ileri sürülerek konfederasyon fikri şiddetle reddediliyor ve kabul edilmiyordu. Denktaş liderliğinde, barış görüşmeleri uzun yıllar sürdü fakat bir sonuç elde edilemedi, BM Genel Sekreterliği'ne Kofi Annan'ın gelmesiyle birlikte çözüm arayışı arttı. Denktaş'ın görüşmelerde KKTC'nin tanınması ve iki devletin görüşme yapması gerektiğine dair tavsiyesi kabul görmedi. Rum yönetimi lideri Klerides ise, Kıbrıs'ın iki toplumlu ve iki bölge olduğunu söyleyerek, yapılacak anlaşmanın ancak federasyon olabileceğini savunmuştur.³⁴ Annan Planı'nın ortaya konulmasından sonra 2002 yılında Türkiye'de genel seçimler olmuş ve iktidara Adalet ve Kalkınma Partisi gelmiştir. Yeni hükümetin Kıbrıs sorununu çözmek istemesi Denktaş'ı Annan Planı'nı kabul etmeye zorlamıştır. AB'ye girmek için Türkiye'nin önünde Kıbrıs sorunu büyük bir engel gibi görünse de Türkiye AB'ye girmek için Kıbrıs'tan vazgeçmeyeceğini de savunmuştur. AB'nin Türkiye üzerindeki baskısını artırması ve Kıbrıs barış görüşmelerinde ilerleme kaydedilmesi beklediğini söylemesi üzerine Kopenhag Zirvesi'ne taraflar ve garantör devletler davet edilmiştir. Kopenhag Zirvesi'ne Denktaş'ın katılmayacağını belirtip yerine temsilcisi Tahsin Ertuğruloğlu'nu göndermesi Türk hükümeti tarafından hoş karşılanmamıştır. Denktaş'a göre toprak, mülkiyet, göçmenlik ve harita gibi konuların Rumlarla müzakere edilmesi gerekmektedir ve bu yüzden imzalanmaya çok

33 Hascan, Tuğba, "KIBRIS SORUNUNDA ÇÖZÜM ÖNERİLERİ DE CUELLAR PLANI (1984-1986) GHALİ FİKİRLER DİZİSİ (1990-1992) ANNAN PLANI (2002-2004)", s.47-48 Ankara, 2016
34 Karaca, Erdem, "TÜRK BASININDA KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞ SÜRECİ ve TÜRKİYE'NİN KIBRIS POLİTİKASI (1975 – 1983)", s.324-328, Ankara, 2010

uzaktır.³⁵ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı'nın yaptığı açıklamalarda Rauf Denktaş'ın Kıbrıs'ı kişiselleştirdiği yönünde açıklamaları, Türkiye'nin Denktaş'a eskisi kadar destek vermediğini gösteriyordu. Çankaya Köşkü'nde yapılan toplantıdan sonra Rauf Denktaş KKTC'ye döndüğünde Annan Planı taraftarı protestolarla karşılaşmıştır.³⁶ Kopenhag Zirvesi kararları gereği Nisan 2004'e kadar bir anlaşma olmaz ise Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin tüm Kıbrıs adına AB'ye üye olacağı anlaşılmıştı. Denktaş Annan planında temel konularda kabul edilemez noktaların olduğunu ve bunların kabul edilemeyeceğini öne sürerek referandumu halka sunmayacaklarını belirtmiştir. 2003 Yılında sürpriz bir şekilde Rauf Denktaş Referandumu kabul edebileceğini açıkladı ve plan üzerine müzakereler başladı, plan revize edildikten sonra 24 Nisan 2004'te oylamaya sunuldu. Referandum sürecinde Kıbrıs Türk halkı birleşim olursa AB'ye girmeleri halinde ekonomik yönden büyük bir rahatlama yaşayacaklarını düşünerek yıllardır süren belirsizlik ortamından kurtulmak için referandumda %64.90 oranında evet oyu vermiştir. Kıbrıs Rum toplumunun ise güvenlik konusunda kaygıları vardı fakat Kopenhag'da anlaşma olmaz iste Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin AB'ye üye olacağı teminatına güvenmesi ve adanın tamamına hâkim olma hayali Rumların %75.83 oranla hayır oyu vermesine sebep olmuştur.³⁷ KKTC ve GKRY'nin arasında barış görüşmeleri halen sürmektedir ve bir sonuç elde edilememiştir.

ÇÖZÜMSÜZLÜĞÜN TEMEL NEDENLERİ

1974 Kıbrıs Barış Harekâtından sonra Kıbrıs'ta Türk ve Rum toplumlarının birbirine bakış açısında büyük farklar ve psikolojik bariyerler oluşmuştur. Yıllarca süren iç savaş insanlarda düşmanlık duygusu oluşturmuş ve bu duyguları çocuklarına aktarımı ile birlikte yaşamama fikri oluşmuştur. Din ve millet farklılığı, problemleri çözmeye konusunda toplumları farklı yöne itmesiyle, çözüm müzakerelerini yıllar boyunca çözümsüzlükle sonuçlandırmıştır.³⁸ 1960 anlaşmasında nüfuslar

35 Hascan, Tuğba, "KIBRIS SORUNUNDA ÇÖZÜM ÖNERİLERİ DE CUELLAR PLANI (1984-1986) GHALİ FİKİRLER DİZİSİ (1990-1992) ANNAN PLANI (2002-2004)", s.112 Ankara, 2016

36 Şimşir, Bilal, AB, AKP ve Kıbrıs, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2003, s. 257-261.

37 Kaya, Ferat, "GÜNEY KIBRIS RUM YÖNETİMİ'NİN AVRUPA BİRLİĞİ'NE ÜYELİĞİ VE KIBRIS SORUNU",s.71, 2012, Ankara

temel alınarak devlet planlaması yapılmıştır. Kıbrıs Cumhuriyetinde %70 oranında Rum memurun görev yapması devlet yönetiminin tamamının Rumlara ait olması gerektiği fikri ile hareket etmelerine imkân sağlamıştır. Fakat Kıbrıs hükümetinin daveti üzerine BM Barış Gücü'nün Kıbrıs'a gelmesi meşru olmayan Kıbrıs hükümetinin meşruluğunu sağlamıştır.³⁹BM bu adımı ile sorunun çözümü yönünde inisiyatif götürmemiş ve uluslararası bir anlaşma ile kurulan devletin meşruluğu ile birlikte Kıbrıs Türklerinin haklarını koruyamamıştır.

Bir anlaşmanın yapılabilmesi için ihtiyaç duyulması gerekmektedir. Çözüme en ihtiyaç duyulan dönem, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Avrupa Birliği'ne girmeden önceki dönemidir. Çünkü AB, sorunun ortadan kalkmasını talep etmiştir. Kıbrıslı Rumların görüşmeler sırasında en iyimser oldukları dönem bu dönemdir. Müzakerelerde istekli görünmeleri, masadan sonuç çıkmaması halinde yine de AB'ye girme arzularıdır ki bu isteklerini Kopenhag Zirvesinde elde etmişlerdir.⁴⁰ Kıbrıs Cumhuriyeti'nin, uluslararası alanda meşru görülmesi, büyükelçilik açabilmeleri, uluslararası yardımların alınması ve hükümetin Kıbrıs Türkleri de dâhil olmak üzere tüm adayı temsil ettiklerini düşünmesi müzakere sonucunda hükümet gücünün Kıbrıslı Türklerle paylaşılması cazip gelmemektedir, yıllar boyunca yönettikleri adayı Helen adası olarak gören Rumların gözünde adadaki Türkler azınlıktır.⁴¹

Müzakere masasına oturulduğunda önce iki toplum lider ve heyetlerinin anlaşması gerekmektedir. Kıbrıslı Türkler, Rumlar tarafından kabul edilemez isteklerle karşılaşmaktadırlar. Kıbrıslı Rumlar müzakere masasında Birleşik Kıbrıs'tan ziyade Türkiye'nin Kıbrıs'ı işgalinden bahsetmekte ve Türkiye'nin ve Türk askerinin Kıbrıs'ı terk etmesi halinde gerekli şartların konuşulabileceği söylenmektedir. İki toplum liderlerinin anlaşamaması üzerine garantör ülkelerin anlaşması bir şey ifade etmemektedir. Rum yönetiminin bu kadar keskin olmasının sebebi ise Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yönetimini ellerinde bulundurmalarından, AB'ye girmiş ve AB'nin siyasi ve ekonomik getirilerinin Kıbrıslı Rumlara yarar sağlamasından kaynaklanmaktadır. Refah düzeyleri ve hayat standartları Kuzey Kıbrıs'a göre daha iyi olması, müzakerelerde istekli olmamaları ve ortaklığa yanaşmamalarına sebep olmaktadır. Uluslararası toplum, Rum yönetimini Kıbrıs Cumhuriyeti'nin meşru

39 Hasgüler, Mehmet 2017 , Röportaj

40 Talat, Mehmet Ali , 2017 , Röportaj

41 Özersay, Kudret , 2017 , Röportaj

hükümeti olarak muhatap almaya devam ettiği sürece Kıbrıs sorununun çözümü de pek mümkün görünmemektedir.⁴²

Kıbrıs sorunu Türk ve Rum toplumlarının sorunu olmaktan çıkmış bölgesel hatta küresel bir sorun haline gelmiştir. İngiltere'nin Rum Yönetiminin hüküm sürdüğü bölgede 2 adet üssü bulunmaktadır. Orta Doğuya yakınlığı sebebiyle operasyonel anlamda Amerika ve İngiltere'nin elini rahatlatmaktadır. Amerikalılar izin aldıktan sonra bu üsleri kullanabilmektedirler.⁴³ Kıbrıs adasından Orta Doğuyu kontrol altında tutabilecek uçuşlar yapabilecek olması küresel güç olarak Amerika'nın bu bölgede bulunan silahlı kuvvetleri için önemli bir noktadır ve Kıbrıs müzakerelerine elinden geldiğince müdahil olmakta ve küresel bir güç olarak taraf tutmaktadır. Kıbrıs adasının etrafında bulunan hidrokarbon gazı, garantör ülkeleri de içine alan bir tartışma oluşturmuş ve zaman zaman ülkeler arasında gerilimler yaşanmasına sebep olmuştur.

MÜZAKERELERDE ATILAN YAPICI ADIMLAR

Kıbrıs müzakerelerinde çözüme ulaşmak için müzakere masasında iki toplumun siyasi, ekonomik, kültürel ve askeri kararlar alarak ortak bir payda da buluşması gerekmektedir. Uzun yıllar yapılan müzakerelerde iki toplum da kendi çözüm tasarısını sunup kabul edilmesini beklemeleri çözüme katkı sağlamadığı gibi, sunulan çözüm tasarısı karşı tarafın çıkarlarına uymadığı için çözümsüzlükle sonuçlanan müzakerelerde taraflar birbirlerini suçlamışlardır. İki toplumun yapıcı adımlar atmasını yıllar boyunca engelleyen faktörlerden biri ise birbirlerine karşı güvenlerinin olmamasından kaynaklanmaktadır. İki toplumun yaşadığı travmalar hayatlarını büyük ölçüde etkilediği için savaş psikolojisi, halkları çözüm dışına itip yapıcı adımların atılmamasına sebebiyet vermektedir. İki toplumun birbirini tanıması ve yakın ilişkide bulunması bu psikolojik bariyerleri aşmalarında çok etkili olmaktadır, KKTC Din İşleri Başkanı Talip Atalay'ın bu yönde yaptığı çalışmalar çok önem taşımaktadır. Rum yönetimi altında bulunan Hala Sultan Türbesi'ne yılda bin Türkiye kökenli Türk'ü götürmesi, Rum halkının Türkiye Türklerini tanımasını sağlamış, Rum ve Türk halklarının bir ilişki içinde

42 Erturuloğlu, Tahsin, 2017, Röportaj

43 Göktepe, Cihat - Bilgiç, Tuğba Ünlü, "İngiliz Güvenlik ve Dış Politikasında Kıbrıs (1945-1974)", Bilig, KİŞ 2014 / SAYI 68 s.144-145

olması Rum Yönetiminde Türk karşıtlığı algısında değişime olanak sağlamıştır.⁴⁴

Ocak 2017’de başlayan Cenevre görüşmelerinde KKTC Cumhurbaşkanı Akıncı’nın ve Rum Lideri Anastasiadis’in katılımıyla yeni bir süreç başlamıştır. Bu süreç içerisinde Akıncı’nın müzakerelerde kullandığı dil yapıcılık adına önemlidir, Akıncı’nın garanti anlaşmalarının 1960 anlaşması ile bire bir olmak zorunda olmadığını söylemesi ve Anastasiadis’in dönüşümlü başkanlığı müzakere edilebilir olarak kabul etmesi iki tarafında samimi bir yapıcılık içerisinde olduğunu göstermektedir. İki kesiminde siyasi liderlerinin daha önce alınması zor kararları alması halkları tarafından tepkiyle karşılanabiliyor ve krizler ortaya çıkabiliyor. Özellikle Rum kesiminde milliyetçi düşüncenin ağırlıkta olması, Rum kesimi liderinin büyük bir tepkiyle karşılaşması, baskı ve tepkiyi çözüm için göğüsleyebilmesi büyük bir samimiyet göstergesidir.⁴⁵ Siyasi liderlerin yapıcı adım atması anlaşma için yeterli değildir, iki liderin de halkını anlaşma için hazırlaması ve çözüm konusunda istekli hale getirmesi gerekmektedir, tek taraflı bir barış isteğinin gerçekleştirilmesi olanaksızdır. AB üyesi olan GKRY hükümeti, KKTC hükümetinin garantileri iptal etmesi gerektiğini, adada Türk askerinin bulunmaması gerektiği gibi tezlerini sunabiliyordu. 2012 yılında Rum yönetimi büyük bir ekonomik kriz yaşadı, Rum yönetimi, iki toplumun liderlerinin müzakere masasına oturup yapıcı kararlar alması gerektiğini hissetti. Çünkü Kıbrıs’ın kuzeyi uluslararası arenada kontrol

44 Atalay, Talip, 2017, Röportaj

45 Erhurman, Tufan , 2017, Röportaj

altında tutulamayan bölge olarak tanımlanıyordu. Rum yönetiminin amacı, Kıbrıs'ı bu izlenimden kurtarıp adaya yatırım yapılması yolunun açılmasıyla, Kıbrıs'ın ekonomik gelişimini sağlayarak, ekonomik krizden bir an önce kurtulmak istemeleriydi.⁴⁶

TARAFLARIN KIRMIZI ÇİZGİLERİ

1974 Kıbrıs Barış Harekatı'ndan sonra yapılan müzakerelerde Kıbrıslı Türklerin en önemli kırmızı çizgilerinden birisi siyasi eşitliktir. Günümüzde yapılan müzakerelerde oluşturulacak federal meclisin 36 kişilik meclis üyelerinin 12 üyesinin Kıbrıs Türk'ü olması gerektiğini ve sayı üstünlüğünün Rumlarda olmasına rağmen meclisten geçecek bir kararda Türklerin de katılımı olması gerektiği vurgulanıyor.⁴⁷ Kıbrıslı Rumların adadaki Türkleri azınlık olarak görmesi sorunu çözmeyeceğinden Rumlarında kabul ettiği bu madde 1960 anlaşmasında benzer bir şekilde bulunuyordu, fakat 4 özgürlüğün uygulanması halinde ada üzerinde yaşayan Rumların adanın kuzeyine göç etmesiyle birlikte oy kullanma hakkı doğacaktır. Rumlar kendi adaylarını çıkartıp, Türk bölgesinden bir Rum belediye başkanı ve milletvekili seçebilir. Müzakerelerde, KKTC'de Türk demografik yapısını korumak adına sınırlı sayıda Rum'un yerleşmesi ve iki kurucu devletin oluşturduğu bir konfederasyon oluşturma'nın siyasi eşitliği sağlayacağı düşünülüyor.

“Egemen eşitlik olması lazım, egemen eşitlikte adada iki ayrı egemen devlet var biri Kıbrıs Türklerinin biri Rumların iki ayrı hukuk var, iki ayrı demokrasi var, iki ayrı halk var. Bunların dinleri farklı tarihçeleri milli duyguları ayrı, tek bir ortak noktası var aynı adada yaşıyor olmamız ve belli ölçüde bir kültürel etkileşme olmuştur. Bu iki ortak egemen eşitlik temelinde belirli unsurlardan bir araya getirip uluslararası kimlik oluşturabilir. O tek uluslararası kimliğin dünya tarafından tanınan egemenliği de tanıma bilir. Ama o tek uluslararası kimliğe devredilmeyen egemenlik hakları kurucu devlet olan devletlerde kalır.”⁴⁸

Adada siyasi eşitliğin sağlanması iki toplumu da güvende hissettirecek bir unsurdur, 1963'te yaşanan gerilim ve savaş, siyasi eşitsizliğin

46 Talat, Mehmet Ali, 2017, Röportaj

47 Özyiğit, Cemal, 2017, Röportaj

48 Ertuğruloğlu, Tahsin, 2017, Röportaj

oluşmasıyla başlamıştır. Toplumlar kendi haklarını, ifade özgürlükleri ve temsiliyet haklarını kullanamadıkları anda kendilerini güvensiz ve baskı altında hissederler. Kıbrıs Türk halkının geçmişte yaşadığı travmadan dolayı müzakerelerde Türkiye garantörlüğünü istemesinin tek sebebi budur, adada tekrar oluşabilecek siyasi eşitsizlik durumunda Türkiye'nin tek taraflı müdahale edebilme hakkı, Kıbrıs Türklerinin güvende hissetmelerini sağlamaktadır.

Kıbrıs Rum ve Türk tarafının ikinci kırmızı çizgisi ise garantörlük anlaşmasıdır, Şubat 2017'de süren müzakereler dâhil olmak üzere Türkiye'nin garantörlüğü büyük bir tartışma konusu olmuştur. Rum yönetimi Türkiye'nin adanın kuzeyini işgal eden bir ülke olduğunu, adadan askeriyle birlikte çekilmesi gerektiğini düşünmekte ve oluşturulacak Federal Kıbrıs'ta Türkiye'nin garantörlüğünü kabul etmemektedir. 1959 Londra ve Zürih anlaşmalarında elde edilen Türkiye'nin tek taraflı adaya müdahale hakkına sahip olması, 1974'teki gibi Kıbrıs'ta Türk ve Rumların güvenliğini sağlamıştır. Kıbrıs Türk toplumu kendilerini güvende hissetmediklerinden dolayı Türkiye'nin garantörlüğünü tartışmaya kapalı bir kırmızıçizgi olarak görmektedir. Kıbrıslı Türklerin, Türkiye'nin garantisini istemesi Kıbrıslı Rumlar tarafından tehdit olarak algılanmakta ve TSK'nın adada bulunmasından dolayı kendilerini güvende hissetmemektedirler, 1974'te yapılan harekâta Rumlar büyük bir korku içine girmiş ve bu travmadan dolayı hala kendilerini güvende hissetmemektedirler. Kıbrıslı Rumlar, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'nın Kıbrıs Cumhuriyeti'ne yapılan Yunanistan kökenli askeri darbeden dolayı yapıldığını ve adada bulunan Türk ve Rum halkının güvenliğini sağlamak adına yapıldığını unutmaktadırlar.⁴⁹

Kıbrıs Türklerinin diğer bir kırmızı çizgisi ise yapılacak anlaşmanın birincil hukuka uygun olması gerektiğidir. Birincil hukuk nedir? “Demokratik rejimlerde yapılan tüm yasa ve tüzükler Anayasaya uygun olmak mecburiyetindedir. İki norm arasında bir çelişki söz konusu olduğunda, altta olan yasa iptal edilerek, üstte olan yasa geçerli olur. Anayasa Mahkemeleri, Anayasaya aykırı yasalar söz konusu olduğunda ilgili yasaları iptal etmektedir.”⁵⁰ Kıbrıs Türk kesimi kendini güvence altında tutmak istiyor ve anlaşma sonrasında AİHM'ye açılan davalar ile anlaşmanın bozulmasını önleyerek kendilerini güvence altına almayı

49 Talat, Mehmet Ali, 2017, Röportaj
50 Güler, Gökhan, Milliyet, 8 Kasım 2016

hedefliyor. KKTC Cumhurbaşkanı Mustafa Akıncı'nın, anlaşmanın 'AB Birincil Hukuku' olması yönündeki savunusu bunun göstergesidir.⁵¹

Müzakere masasında hala çözülemeyen ve iki taraf için de kırmızıçizgi olarak görülen bir konu ise garantör ülkelerin 4 özgürlüğü konusudur. Yunanistan'ın AB üyesi olmasının getirdiği avantajlar vardır, AB üyesi olan Yunanistan vatandaşları oluşturulacak Federal Kıbrıs'ta 4 özgürlüğe sahip olacaktır ve AB üyesi olmayan Türkiye vatandaşları 4 özgürlüğe sahip olmadığından birçok engelle karşılaşacaktır. Yunan vatandaşları ada içinde serbest dolaşım, serbest yerleşim, serbest mülk edinme ve serbest iş kurma hakkı gibi hakları sayesinde gerek ekonomik gerek sosyo-kültürel anlamda adada bulunan Türk kesiminin demografik ve ekonomik gücünü yıpratır.⁵² Kıbrıs Türk tarafının böyle demografik ve ekonomik yıpratmaya maruz kalmamak için 4 özgürlük konusu, müzakere masasında taviz vermek istemedikleri kırmızı çizgilerden biridir. Adada, Yunan ve Türk halkının sosyal ve ekonomik açıdan eşit koşullarda bulunması adadaki düzenin korunmasında büyük etkindir. Yunanistan vatandaşlarına verilecek her hakkın Türk vatandaşlarına da verilmesi eşitliği sağlayacak en önemli koşuldur.⁵³

1974 yılında ki iki başarılı harekâtın sonra Kıbrıs Türk Barış Kuvvetleri adaya konuşlandırılmıştır. 1963 yılından 1974 yılına kadar Kıbrıslı Türkler adada büyük sarsıntılar yaşamıştır. Halk garanti antlaşmalarının müzakere masasında pazarlık malzemesi yapılmasından yeterince rahatsızlık duymaktadır. Adada ki halkın bir bölümü Türk askerinin yeterince durduğunu ve artık adayı terk etmesi gerektiğini düşünmesine rağmen toplumun büyük çoğunluğu, olası bir çözümden sonra güvenlik konusunda endişelerinin devam edeceğini bundan dolayı da garanti ve ittifak antlaşmalarının devam etmesi gerektiğini belirtiyor. Garanti ve ittifak antlaşmaları, her iki taraf içinde caydırıcılık içermektedir. Centre for Sustainable Peace and Democratic Development (SeeD) yayınladığı son ankete göre adadaki Kıbrıslı Rumların % 84'ü Türkiye'nin garantörlüğünü kabul edilemez bulurken, Kıbrıslı Türklerin % 69'u Türkiye'nin garantör olması istiyor.⁵⁴Fakat 1974 yılında dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Bülent Ecevit'in yaptığı konuşma adaya yapılan çıkartmanın ne denli önemli olduğunu belirtmektedir.

51 Özdağ, Ümit, Yeniçağ, 16 Ağustos 2015

52 Erhurman, Tufan, 2017, Röportaj

53 Erhurman, Tufan, 2017, Röportaj

54 YENİDÜZEN, SeeD Kıbrıs Anketi, YENİDÜZEN, 12 Ocak 2017, <http://www.yeniduzen.com/seed-kibris-anketi-85278h.htm>

Bülent Ecevit'in yaptığı konuşmada adaya yapılan çıkartmanın sadece barış için yapıldığını ve sadece Kıbrıs Türklerine değil aynı zamanda Kıbrıs Rumlarına da barış götürüldüğünü dile getirmiştir. Bu demeç tarih içerisinde kendisini doğrulamıştır. Zira Türkiye'nin meşru garantör devlet olarak müdahalesi olmasaydı, Makarios yanlısı Rumlarla, Yunanistan yanlısı Rumlar birbirlerini katletmeye devam edeceklerdi. Bu bağlamda Birleşmiş Milletler Barış Gücü'nde 1974'ten bu yana Birleşmiş Milletler tarihinin en rahat görevini gerçekleştirmektedir. 1974 yılından bu yana Kıbrıs'ta iki toplum arasında herhangi bir çatışma olmamıştır. Garanti ve ittifak antlaşması bu nedenle önemlidir.⁵⁵

KKTC 3. Cumhurbaşkanı Derviş Eroğlu ise Türk askerinin adada kalması ile ilgili farklı bir öneride bulunmuştur.

“Bir basamak modeli oluşturulmalıdır ve zaman içerisinde adadaki Türk askerinin sayısı azaltılabilir fakat son basamakta dahi adada Türk askeri bulunmalıdır. Kıbrıs Rum nüfusu ortadadır. Her Rum evinin bir hücre haline getirildiği açıktır. İngiltere'nin adada büyük bir askeri varlığı söz konusudur. Ortadoğu'da yaşanan doğal gaz ve petrol savaşlarının Türkiye'yi ve Kıbrıs'ı da etkileyebileceği açıktır. Böylesi bir durumda Türkiye'ye “ sen Kıbrıs'taki askeri varlığını ve etkinliğini sıfırla” demek kimsenin haddine değildir, olmamalıdır, Türkiye asla böylesi tekliflere, istemlere, önerilere prim vermemelidir.”⁵⁶

KIBRIS TÜRKLERİNİN MÜZAKERELERE BAKIŞ AÇISI

KKTC halkı, KKTC'nin kuruluşundan bugüne gelen süreç içerisinde farklı konularda ambargo ve izolasyona maruz kalmıştır. Bir toplumun dış dünya tarafından izole edilmesi, o toplumun hayatın her alanında hareket kabiliyetini sınırlar. Kıbrıslı Türkler de bu sınırlı hareket kabiliyetleri ile 1983 yılından beridir adada hayatlarını idame ettirmeye çalışıyorlar. Ekonomik, sosyal, eğitim ve kültürel kısıtlamalar, Kıbrıslı Türklerin elinin kolunun bağlamasına sebebiyet veriyor. Bir takım spor ve eğitim alanındaki izolasyonların kaldırılmasıyla KKTC biraz nefes alabilmiştir. “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde ekonomik, sosyal, sportif, kültürel ve bilimsel bir tecrit var. Kıbrıs sorunu çözülürse, Kıbrıslı Türkler, tecrit olmaktan kurtulacaklar.”⁵⁷Bu izolasyonlar Kıbrıs'ta

55 Doçent. Dr. Keser, Ulvi, Röportaj, Ocak, 2017

56 KKTC 3. Cumhurbaşkanı Eroğlu, Derviş, Röportaj, Ocak, 2017

57 YÖDAK üyesi, yazar Hasgüler, Mehmet, Röportaj, Ocak, 2017

geleceğini göremeyen bir halk yaratmış durumdadır. Halk, bir eve veya bir iş koluna yatırım yapmak istediğinde, edindiği gayrimenkulün çözüm sonucunda Kıbrıs Rum tarafında kalmasından korkmaktadır. KKTC halkı, yarın ne olacağını tam anlamıyla kestiremeyecek vaziyettedir.⁵⁸

Halk çeşitli yollarla bu durumu ortadan kaldırmaya çalıştıysa da başarılı olamamıştır. Bu nedenle müzakerelerin önemi halkın büyük çoğunluğunun gözündeki daha da artmıştır ve adeta tek çıkış kapısı olarak görülmektedir. Hal böyle olunca, Kıbrıslı Türkler, müzakerelerin olumlu sonuçlanmasını istiyor. Halkın büyük bir kısmına göre müzakereler olumlu sonuçlandığı takdirde, Kıbrıslı Türkler şuan var olan belirsizlikten ve çözümsüzlükten kurtulacaklar. Müzakereler sonucunda, artık geleceğini tasarlayabilen bir halk olacaktır.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti siyasetinin önde gelen isimlerinin görüşlerinin sentezlenmesiyle çıkan sonuca göre, halk müzakereler konusunda tedirgin olmasına rağmen aynı zamanda içinde bulundukları belirsizlikten çıkmanın tek çözüm yolu olarak da müzakereleri işaret ediyor. Mayıs, 2015 tarihinde başlayan Mustafa Akıncı-Nikos Anastasiadis görüşmelerine ilişkin, Kıbrıslı Türklere yoğun bir umut pompalanmıştı. Halka, 2016 yılının sonunda bitmesinin planlandığı söylenen müzakereler uzadıkça, halkın müzakere sürecine olan güveninin erozyona uğradığı görünüyor.⁵⁹ Kıbrıslı Türkler, müzakerelere yeteri kadar güvenmiyor. Bunun sebebi ise, halk bir çözüm olacağına inanmıyor. KKTC 2. Cumhurbaşkanı Mehmet Ali Talat'a göre antlaşma metni ortaya çıkarsa, halkın müzakerelere desteği büyüyecektir.⁶⁰

Siyasilerin genel kanıları ise halk müzakereler konusunda yeteri kadar bilgilendirilmiyor. Müzakere şartları, müzakere masasında nelerin konuşulduğuna dair bilgi alamayan halk müzakereye olan desteğini de geride bırakıyor. Eski müzakereci Osman Ertuğ'a göre ise halk yeteri kadar bilgilendirilmiyor, hatta bir takım konularda karartma dahi uygulanıyor. Ayrıca Osman Ertuğ, halkın bilgilendirilmemesinin yanı sıra, KKTC'nin hükümeti de müzakerelerde ne olup bittiğine dair bir bilgi sahibi değil.⁶¹ KKTC Cumhurbaşkanı Mustafa Akıncı'nın müzakerelerde sunduğu harita adada büyük yankı uyandırmıştır. Halk, hükümet ve hükümeti destekleyen aydınlar, Mustafa Akıncı'nın müzakerelerde sunduğu harita

59 Eski Müzakereci, Halkın Partisi Genel Başkanı Özersay, Kudret, Röportaj, Ocak, 2017

60 KKTC 2. Cumhurbaşkanı Talat, Mehmet Ali, Röportaj, Ocak, 2017

61 Eski Müzakereci Ertuğ, Osman, Röportaj, Ocak, 2017

nedeniyle oldukça rahatsız olduğunu belirtmektedir. Eski müzakereci Osman Ertuğ bu durumu “stratejik bir hata”⁶² olarak nitelendirirken, KKTC Dışışleri Bakanı Tahsin Ertuğruloğlu ise Cenevre’de sunulan haritada ne olduğunu hükümetin bilmediğini ve hükümet yetkilileri Cenevre’deyken de haritayı sunmamasına dair iki farklı yazı gönderdiklerini belirtmiştir.⁶³ Halk içerisinde bu durum şüphesiz bir endişe oluşması için yeterlidir. Zira halk, hükümeti de müzakerelerin mutfağında görmeyi talep etmektedir. Siyasi ve akademisyenlerin görüşlerini incelediğimizde ve aynı potada erittiğimizde, Kıbrıslı Türklerin müzakereler konusunda bilgilendirilmemesi, halkın desteğini çekmesine sebep olmaktadır. Kıbrıs Türkünün en hassas noktası olan garanti anlaşmasının, müzakereye açılması Kıbrıs Türklerinin desteklerini yeterince etkileyecektir.

Kıbrıs Türkleri, müzakereleri bir çıkış kapısı olarak görmekte, çözüme ulaşıldığında adadaki belirsizlik bulutunun dağılacığını düşünmektedir. Nihai çözümden sonra Kıbrıs Türkü ekonomik anlamda refaha ereceğine, sosyal ve kültürel izolasyonların kalkmasıyla huzura kavuşacağını düşünmektedir. Halk müzakerelere olumlu yaklaşmaktadır fakat müzakerelerde ne olup bittiğine dair bilgilerin olağanca şeffaflığıyla kendileriyle paylaşılmasını istemektedir. Kıbrıslı Türkler, müzakere konusunda yeterince bilgilendirilmediğinde de müzakere sürecini destekleyip desteklememe konusunda endişe yaşamaktadır.

KKTC’de yurtiçi ve yurtdışı kaynaklı birçok kurum ve örgütler tarafından çeşitli alanlarda anketler ve akademik çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalar, müzakere heyetleri için bir referans olarak kullanılmaktadır. Müzakerelerde taraflar açısından önemli bir rol oynayan bu çalışmalar taraflara referans vermektedir, bu yolu özellikle Rum lider Anastasiadis kullanmakta, GKRY’de yapılan akademik çalışmalar ve kamuoyu yoklamaları sonucu ile müzakere masasında Türk liderin isteklerini kabul edemeyeceğini belirtmektedir.⁶⁴

“Pek çok kez kamuoyu yoklamaları ortaya konulmuştur. Bunları sizin de bulmanız incelemeniz mümkündür. Bunların tümünün ortak noktası hemen hemen daha önce belirttiğim kırmızı çizgilerimizdir ve tabii ki görüşme süreçlerinde dikkate alınmıştır, alınmalıdır.”⁶⁵

62 Eski Müzakereci Ertuğ, Osman, Röportaj, Ocak, 2017

63 KKTC Dış İşleri Bakanı Ertuğruloğlu, Tahsin, Röportaj, Ocak, 2017

64 Ertuğ, Osman, 2017, Röportaj

65 Eroğlu, Derviş, 2017, Röportaj

Örneğin Kıbrıs Türk kesiminde özellikle siyasi partilerin politika geliştirmesinde ve müzakerelerde kullanacağı yolun çiziminde kullanılan bu araştırmalar, adada büyük ölçüde önemlidir. KKTC vatandaşlarının %69'u yapılacak anlaşmada Türkiye'nin garantisini istemektedir. KKTC siyasi partilerinin geneli Türkiye'nin garantisini kırmızıçizgi olarak görmektedir. Bunun sebebi yapılan anketlerde halkın Türkiye garantörlüğünü istemesidir.⁶⁶

SİYASİ ÇÖZÜMÜN KIBRIS TÜRK HALKINA ETKİSİ

Kıbrıs adasında müzakerelerde olumlu bir çözüm olması halinde iki kesime de sosyal ve ekonomik olarak olumlu etkileri olacaktır. Kıbrıs adasında meşru hükümet Kıbrıs Cumhuriyeti hükümeti olarak görülmekte ve tüm uluslararası ticari faaliyetler adada Kıbrıs Cumhuriyeti ekseriyetinde devam etmektedir. KKTC'nin şuan uluslararası arenada tanınmaması ve de facto olarak tanımlanması ticari anlaşmalar yapamaması ve ticari ilişkiler yürütememesine sebep olmaktadır. İthalat ve ihracat gibi ekonomik ve ticari münasebetler sadece Türkiye üzerinden yürütülebilmektedir. Üretim yapan şirketler ve tarım ürünlerinin sertifikaları hala uluslararası arenada geçerlilik görmemektedir.⁶⁷ Çözümle birlikte KKTC vatandaşı tüccarlar istediği ülkeye ihracat yapabilecektir. Çünkü meşru ve uluslararası arenada tanınan bir devlete sahip olacak, Kuzey Kıbrıs'ın ekonomik ambargodan kurtulmasıyla devlet ve halk olarak kalkınma başlamış olacaktır. 20 Temmuz 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı öncesi adanın en büyük turistik bölgesi olan şuan "Kapalı Maraş" olarak tanımlanan bölge harekât sonrası TSK denetimine geçmiş ve şuan BM yeşil bölge içerisinde bulunmaktadır. Kapalı Maraş tüm dünyanın tatil merkezlerinden birisini oluşturmaktaydı ve çözümle birlikte bu bölgenin turizme açılması halinde adanın turizm gelirleri Kıbrıs Türk ve Rum halkına, oluşturulacak Federe Kıbrıs Devleti ekonomisine büyük katkı sağlayacaktır.

KKTC'nin tanınmaması, ülkeye turist girişini büyük ölçüde zora sokmaktadır. Uluslararası arenada KKTC adına bir devletin tanınmaması ve de facto olarak gösterilmesi, uluslararası uçuşlara izin verilmemesine

66 YENİDÜZEN, SeeD Kıbrıs Anketi, YENİDÜZEN, 12 Ocak 2017, <http://www.yeniduzen.com/seed-kibris-anketi-85278h.htm>

67 Özersay, Kudret, 2017, Röpörtaj

sebeptir. Yabancı bir ülkeden bir kişinin KKTC'ye gelebilmesi için önce Türkiye'ye daha sonra KKTC'ye gelmesi gerekiyor.⁶⁸ KKTC'nin tanınmamasından dolayı KKTC vatandaşlarının pasaportları da sadece bir takım ülkelerde geçerlilik görmekte, Kıbrıs Türkleri genellikle Türkiye pasaportu kullanmaktadır, GKRY, AB'ye girmesiyle 2004 yılından beri Kıbrıs Türk'ü olduğunu beyan eden kişilere dünyanın birçok ülkesine vizesiz serbest dolaşım hakkına sahip Kıbrıs Cumhuriyeti Pasaportu vermektedir.⁶⁹

Birleşik Federal Kıbrıs oluşturulduğunda Kıbrıs Türkleri milliyetlerini saklayıp başka bir ülkenin pasaportunu kullanmak zorunda kalmadan seyahat edebilecekleri ve istedikleri gibi ticaret yapabilecekleri bir ülke ön görmektedir, de facto ortadan kalktığı için gelecek planlarını iyi yapıp, ekonomik kalkınmasını sağlayabilecek, Kıbrıs Türk ve Rum halkı ülke olarak geleceklerini öngörebilir hale geleceklerdir.⁷⁰

YENİ KRİZLERE KARŞI ALINACAK ÖNLEMLER

Kıbrıs Türkü siyasetler ve akademisyenler edinilecek güvenceler konusunda orta yolu bulmuşlardır. Toplumcu Demokrasi Partisi Genel Başkanı Cemal Özyiğit, her şeyden önce bu meselenin bir niyet meselesi olduğu ve sürdürme niyeti olması, çözümü istemek ve çözümü yaşatma azmini ortaya koymak gerektiğini belirtmiştir.⁷¹

Eski müzakereci ve Halkın Partisi Genel Başkanı Kudret Özersay'a göre 1960 Cumhuriyeti'nin çökmesinin en önemli sebebi işlevsel bir mekanizmanın kurulamamış olmasıydı. Çalışabilir bir mekanizma değildi ve hızlı karar alamıyordu. Bunun değişmesi gerekiyordu fakat Kıbrıslı Türklerin rızasının da alınması gerekiyordu.⁷² 1963 yılında Makarios'un 13 maddeyi değiştirmeye çalışması, anayasayı ihlal etmesi ve gayri hukuki yoldan bu 13 maddeyi değiştirmesiyle, gerilim tırmanmıştı.

Çözümün oluşması halinde bu ve buna benzer olayların yaşanmaması için siyasetler ve akademisyenlerin birleştiği bir diğer nokta ise, anayasal güvencelerin sağlam olması gerektiğidir. Bu anayasal güvenceler arasında en önemlileri ise siyasi eşitlik, etkin katılım ve güç paylaşımında eşit olmaktadır. Bunlara ek olarak YÖDAK üyesi Prof. Dr. Mehmet Hasgüler,

68 Özyiğit, Cemal, 2017, Röportaj

69 Özersay, Kudret, 2017, Röportaj

70 Erhurman, Tufan, 2017 Röportaj

71 Toplumcu Demokrasi Partisi Genel Başkanı Özyiğit, Cemal, Röportaj, Ocak, 2017

72 Eski Müzakereci, Halkın Partisi Genel Başkanı Özersay, Kudret, Röportaj, Ocak, 2017

“1963’te ki olayların benzerinin yaşanması durumunda mağdur taraf kendi kaderini tayin hakkını kullanır. Kendi kaderini tayin hakkının hazırlanacak anayasaya koyulması en büyük güvencedir.”⁷³ önerisinde bulunmuştur. Ayrıca olası bir antlaşmanın birincil hukuka bağlı olması gerekmektedir. Antlaşmanın birincil hukuka bağlı olması çok önemli bir güvence olmakla birlikte antlaşmanın kalıcılığını sağlamak adına bireysel hukuk davaları ile antlaşmanın anlamsızlaştırılmaması için bir kalkan görevi görmektedir.⁷⁴

Siyasi eşitliğin yanında iki kesimliliğin anayasaya ve yapılan antlaşmaya yerleştirilmesi gerekmektedir. Kıbrıslı Rumların, güneyden kuzeye gidip Kıbrıslı Türklerden nüfus olarak çoğunluk olmasını engelleyecek bir düzenleme gelirse, Kıbrıslı Türkler kendini güvende hissedebilir. Özellikle dört özgürlük ile birlikte Kıbrıslı Rumlar, kuzey tarafında sermaye gücü ile kısa zaman içerisinde Kıbrıslı Türkleri kendi egemenliği altına alabilir. Bunun önüne geçmek, dört özgürlüğün Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına da tanınması ile mümkün olabilir. Bu sayede Kıbrıs’a gelen Türkiye’nin ekonomik gücü ile adadaki ekonomik güç dengelenebilir.⁷⁵

Ayrıca, 1960 yılında kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti bir üniter devletti. Bundan dolayı, problemlerin oluşması kaçınılmazdı. Fakat içinde bulunduğumuz müzakere sürecinde bahsedilen devlet bir federe devlettir. Bu federe devletin içinde iki topluma ait olan iki kurucu devlet mevcuttur. Her kurucu devletin kendi hükümeti ve meclisi olacaktır. Federe devlet sadece dış işleri, telekomünikasyon, merkezi ekonomi ve savunma konularında yetkili olacaktır.

Kıbrıs Türkleri, müzakerelerde garanti ve ittifak antlaşmalarının yanında iki kesimlilik, siyasi eşitlik, güç paylaşımında ki eşitlik ve etkin katılım gibi konuları güvence olarak görmektedir. Aynı zamanda Avrupa Birliği Müktesebatı ve özellikle de dört özgürlük ile ilgili konuların gözden geçirilmesini, dört özgürlük uygulanacaksa da Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının da diğer AB ülkeleri gibi dört özgürlükten faydalanmaları gerektiğini talep etmektedirler. Kıbrıs Türkleri, iki toplumlu federe devletin olması gerektiğini düşünmektedirler ve Kıbrıs Rum halkının talep ettiği gibi bir üniter devletin kurulması durumunda

73 YÖDAK üyesi, yazar Hasgüler, Mehmet, Röportaj, Ocak, 2017

74 KKTC Dış İşleri Bakanı Ertuğruloğlu, Tahsin, Röportaj, Ocak, 2017

75 Eski Müzakereci Olgun, Ergün, Röportaj, Ocak, 2017

1963 yılında başlayan ve devam eden olaylarda edindikleri acı tecrübeden dolayı, üniter devlet düşüncesine sıcak bakmamaktadırlar.

ULUSLARARASI ÖRGÜTLER VE SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN KIBRIS MÜZAKERELERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

“Şu veya bu niyetle olsun bazı uluslararası sivil toplum kuruluşları ile uluslararası örgütler müzakerelerde etkili olmaya çalışmaktadırlar. Bunların bizim içimize de uzanarak şu veya bu kisve altında bizim aleyhimize olan bazı faaliyetler yürüttükleri geçmişte resmen görevlerdeyken bilgimize gelmiştir. Bugün de bu yönde bilgiler bizlere kadar ulaşmaktadır. Ortadoğu ajan kaynakları, birçok ülke bölgede etkin olmak için her kılığa girer, her yolu denerken KKTC’de bu gibi faaliyetlerin olmadığını söylemek mümkün mü?”⁷⁶

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde birçok sivil toplum örgütleri faaliyet göstermektedir. Bu sivil toplum örgütlerinin pek çoğu Avrupa Birliği ve/veya Birleşmiş Milletler’den çeşitli projeler kapsamında destek görmektedir. Adanın kuzeyinde ki STÖ’ler bu iki büyük uluslararası örgüt tarafından etkilenmektedir. Bir takım STÖ’ler BM’nin ofislerini ve terminolojisini kullanmaktadır.⁷⁷ Fakat STÖ’ler Birleşmiş Milletler veya Avrupa Birliği’nin sunduğu imkânlardan dolayı bu kuruluşların sunduğu yol haritası üzerinden müzakerelere yaklaşmaktadırlar. Bu yol üzerinden müzakerelere yaklaşmak ise çözümü kolaylaştırmamaktadır. Zira STÖ’ler, BM ofislerinde yapılan toplantılarda, ev sahibi tarafın istediği şekilde, müzakereler konusunda sadece adanın kuzeyini eleştirmektedir. Fakat bu yöntem ile Kıbrıs sorununun çözümüne katkıda bulunmak zordur.

Ayrıca bugün Kıbrıs sorunun çözilememesinin başta gelen nedenlerinden biri de uluslararası örgütlerin oynadığı roldür.⁷⁸ Mart 1964 tarihinde Birleşmiş Milletler aldığı 353 sayılı karar ile Kıbrıs Hükümeti’ne atıfta bulunmuştur. Rauf Denktaş’ın ve Kıbrıs Türklerinin tepkilerine rağmen, bu atıftan sonra Kıbrıslı Rumlar hukuk dışı yollar ile

76 KKTC 3. Cumhurbaşkanı Eroğlu, Derviş, Röportaj, Ocak, 2017

77 YÖDAK üyesi, yazar Hasgüler, Mehmet, Röportaj, Ocak, 2017

78 Eski Müzakereci Ertuğ, Osman, Röportaj, Ocak, 2017

ele geçirdikleri hükümet sandalyesine oturmuşlardır. Bu durum Kıbrıs meselesinin çözülmemesinin esas nedeni olan yetki gaspıdır. 1954 yılında BM, Yunanistan'ın self determinasyon talebini, Kıbrıs meselesi diye bir mesele olmadığını özellikle de uluslararası bir sorun olmadığını gerekçe göstererek reddetmiştir. İçinde bulunduğumuz süreç içerisinde ise Birleşmiş Milletler, Cenevre'de müzakere masasına oturmuştur. Bir başka uluslararası örgüt olan AB'de 2004 yılında ki Annan Planı'na evet diyen Türk tarafını bir kenarda bırakarak, hayır diyen Rum tarafını AB üyesi yapmıştır. Avrupa Birliği de içinde bulunduğumuz müzakere sürecinde Cenevre'de masaya oturmak istiyor. Bu iki büyük örgütün müzakerelerde masaya oturmak istemelerinin sebepleri yazının sonuç kısmında aktarılacaktır. Fakat bilinmelidir ki bu iki uluslararası örgütün müzakere masasına oturmak istemesi, Kıbrıs Türklerinin ve Türkiye'nin müzakerelerde elini zayıflatmayı hedefleyen gelişmelerdir.

DOĞU AKDENİZ'DE BULUNAN ENERJİ KAYNAKLARININ KIBRIS SORUNUNA ETKİSİ

Akdeniz'de yapılan keşif çalışmaları 1970'li yıllara dayanmaktadır. Adanın derinliklerinde bulunan hidrokarbon yatakları ile Kıbrıs meselesi zaman geçtikçe siyasileşmeye devam edecektir. Bugün geldiğimiz noktada Kıbrıs sorununun çözüm sürecinde hidrokarbon gazının masaya yatırılmaması imkânsız bir hal almıştır. Hidrokarbon gazı ile Kıbrıs adası kendi enerji sorununu çözmesinin yanı sıra, bir doğal gaz ihracatçısı konumuna erişebilecektir.⁷⁹ Bu noktada Avrupa ülkeleri enerji konusunda Rusya'ya karşı bağımlılığını azaltmayı istemektedir. Zira AB'nin kendisine yeterli gelecek miktarda petrol veya doğalgaz rezervleri bulunmamaktadır. Enerjide Rusya'ya bağımlılık ise Rusya'ya küresel diplomaside üstünlük tanımaktadır. Ayrıca AB'nin enerjide dışa bağımlı olması AB ekonomisine zarar vermekte ve ekonominin daha hassas bir oluşum içerisinde olmasını sağlamaktadır. Bu nedenden dolayı AB, Rus enerjisine alternatif olarak Kıbrıs adası dâhil olmak üzere Doğu Akdeniz'in hidrokarbon yataklarına odaklanmıştır.

Kıbrıs Rum kesimin tek yanlı parsellediği "12. ve 3. Parsel deki yataklar çok büyük ve bu iki Kıbrıs parselinde bulunan yataklar Avrupa'nın önümüzdeki 100 yıllık enerji ihtiyacını karşılayabilecek ölçüdedir"

⁷⁹ Altuner, Gaye, "Kıbrıs'ta Yeni Bulunan Enerji Kaynaklarının Kıbrıs Sorunu Çözümüne Etkisi", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, 2015, s.42

demıştır.⁸⁰ Kıbrıs Rum kesiminin ihaleye sunduğu parsellerde, 2011 yılından beri Amerika menşeli Noble Energy firması ve İsrail menşeli Delek Energy firmalarının ortaklığı ile araştırmalar sürdürülmektedir. Doğu Akdeniz bir enerji üssüne dönüşmüş durumdadır. Ayrıca Ortadoğu'ya yakınlığı hasebiyle stratejik manada önem kazanmıştır. Ortadoğu'da etkin olmak isteyen küresel güçler gerek enerji konusundaki gereksinimleri, gerekse de Ortadoğu'ya temas etme gereksiniminden dolayı Doğu Akdeniz'in göbeğinde bulunan Kıbrıs adasında aktif rol oynamayı istemektedir.

Kıbrıs adasında bulunan enerji kaynakları sorunun çözümü için tetikleyici bir etken olabilir. Enerji kaynaklarının çıkarılması, işlenmesi ve dünya pazarına sunulması aşamasında bölgesel ve küresel güçler uluslararası politikanın her aşamasında çetin bir mücadele vermektedir. Bugün ki küresel sistemde, enerji konusunda en ufak bir gelişmenin dahi çok büyük önem taşıdığı iktisadi ve dolayısıyla politik konjonktürün varlığı söz konusudur. Bölgede yaşanan bu çetin mücadele bize tam anlamıyla neo-realizm teorisinin temel düşüncesini tasvir etmektedir. Bu çetin mücadele Kıbrıs'taki enerjiye sahip olmak isteyen küresel güçler yeri geldiğinde bölgesel güçleri zor durumda bırakabilecek politikalar uygulayabilmektedirler. AB, BM ve diğer garantör ülkeler Kıbrıs'taki enerjiden faydalanmak için Rum kesiminin taviz vermez tavrına rağmen Kıbrıs sorununun bir an önce çözülmesi için girişimlerde bulunmaktadır. Sorunun çözülmesi için Rum kesiminin taviz vermez tavrına karşı uyarıda bulunmadan yapılan bu aceleci yaklaşımlar, sorunun çözümünü geciktirmektedir.

AVRUPA BİRLİĞİ MÜKTESEBATI VE DÖRT ÖZGÜRLÜĞÜN MÜZAKERELERE DÂHİL EDİLMESİ

Müzakere masasında konuşulan bir diğer konu ise olası bir çözüm halinde, Avrupa Birliği Müktesebatı ve dört özgürlüğün uygulanmasıdır. Kıbrıs Türkü siyasetçileri ve akademisyenleri bu konu hakkında ikiye ayrılmıştır. Bir taraf dört özgürlüğün çözümle birlikte uygulanmasını, Avrupa Birliği'ne uyum çerçevesinde önemli bir adım olarak görmektedir. Diğer taraf ise dört özgürlüğün yanında getirdiği bir takım sıkıntıların, Kıbrıs Türkünü ve adaya gelecek olan Türkiye Cumhuriyeti

80 Altuner, Gaye, "Kıbrıs'ta Yeni Bulunan Enerji Kaynaklarının Kıbrıs Sorunu Çözümüne Etkisi", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, 2015, s.43

vatandaşlarını zora sokacağını belirtmektedir.

“4 özgürlüğün GKRY tarafından uygulanması, iki kesimliliği başta sulandıracak ve zaman içinde ortadan kaldıracaktır. Sınırsız olarak Kıbrıslı Rumların gelip kuzeye yerleşmesi, mülk edinmesi bunlar iki kesimliliğe ters hususlardır. Tabii ki bir miktar gelecektir ama bunun kuralları bellidir ve BM, bunu tanımamıştır. Ne demiştir? Kuzeyde sarıh mülkiyet ve nüfus çoğunluğu Kıbrıslı Türklerde olmalıdır. Yani %80’ler gibi... Güneyde ise sarıh mülkiyet ve nüfus çoğunluğu Kıbrıslı Rumlarda olacak demiştir. 4 özgürlük uygulandığında bu, slogan altında görülecek ki, iki taraf arasındaki denge ve barış açısından çok kıymetli olan iki kesimlilik ilkesi, önce sulandırılacak sonra ortadan kaldıracaktır.”⁸¹

Avrupa Birliği Müktesebatı, toplumsal yaşamı ilgilendiren tüm alanlarda AB’nin yürürlükte olan hukuk sistemi ve kurallar bütünüdür.⁸² Dört özgürlük de bu müktesabat ile ilintilidir. Dört özgürlük sırasıyla; Serbest Dolaşım, Serbest Mülk Edinme, Serbest Yerleşim, Serbest İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu olarak bilinmektedir. Dört özgürlüklerden serbest dolaşım ve serbest çalışma hakkı zaten hali hazırda ada üzerinde uygulanmaktadır. Fakat serbest mülk edinme ve serbest yerleşim, Kıbrıs Türkleri tarafından sıkıntılı maddeler olarak değerlendirilmektedir.

Kıbrıs Müzakerelerinde taraflar iki kesimlilik üzerinde anlaşmaya yakınlardır. Fakat adada iki kesimlilik esas alınarak bir çözüme gidilecekse, dört özgürlüğe bir takım kısıtlanmalar getirilmesi gerekmektedir. KKTC 2. Cumhurbaşkanı Mehmet Ali Talat ise, dört özgürlüğü zedelemeyecek ve AİHM’ye yapılacak olası “insan haklarının ihlali” başvurularını engelleyecek ve insan haklarını ihlal etmeyecek düzenlemeler yapılması gerektiğinden bahsetmiştir.⁸³ Zira dört özgürlük kısıtlanmalar getirilmeden uygulandığı takdir de adada ki iki kesimlilik sulandırılarak, ortadan kalkabilir.

81 Eski Müzakereci Ertuğ, Osman, Röportaj, Ocak, 2017

82 Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı, Müzakere Sürecine İlişkin Sıkça Sorulan Sorular, <http://www.ab.gov.tr/?p=44460&l=1>, Son Güncelleme Tarihi: 22.04.2016, Erişim Tarihi: 02.03.2017

83 KKTC 2. Cumhurbaşkanı Talat, Mehmet Ali, Röportaj, Ocak, 2017

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1992 yılında aldığı 750 sayılı karar, BM Genel Sekreteri'nin hazırladığı raporun bazı paragraflarını onaylamaktadır.⁸⁴ BM Genel Sekreteri'nin hazırladığı rapora göre iki kesimlilik, sarıh mal ve sarıh nüfus çoğunluğuna dayanmaktadır.⁸⁵ Fakat dört özgürlük kısıtlanmaz ise serbest yerleşim hakkı ile beraber adanın güneyinden kuzeyine yerleşen Kıbrıslı Rumlarla beraber sarıh çoğunluğun ortadan kalkacağına dair bir olasılık mevcuttur. Zira Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nde, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin nüfusunun neredeyse 4 katına yakın bir nüfus çoğunluğu bulunmaktadır.

Halkın Partisi Genel Başkanı Kudret Özersay'a göre 4 özgürlük ile ilgili kısıtlamalar yapıldıktan sonra, muhakkak AİHM'ye rezerv düşmek gereklidir. Öte yandan AİHM'ye yapılan bireysel bir başvuru ve akabinde Kıbrıslı Türkler aleyhine çıkan bir karar yapılan antlaşmayı boşa çıkarabilir. Antlaşma boşa çıktığı takdir de Kıbrıslı Türklerin içine sinmeyecek ve ileride başka uyuşmazlıklara ve tansiyonlara neden olacaktır.⁸⁶ Kıbrıs Türkü akademisyenler ayrıca gerekli düzenlemeler dâhilinde yapılan antlaşmanın AB'nin birincil hukuk statüsünde olması gerektiğinin altını çizen akademisyenler bu sayede her iki toplumun hak ve çıkarlarının güvence altına alınabileceğinden bahsetmektedirler.⁸⁷

“Eğer varılacak antlaşma AB müktesebatının bir parçası haline gelmez, birincil hukuk olmazsa Rum tarafı mülkiyet, vatandaşlık, oy hakkı gibi konuları mahkemeye götürerek bizi istemediğimiz durumlarla karşı karşıya bırakabilir. Dört özgürlüğe belirli sınırlamalar getirilmez, bu AB hukuku olmazsa, kalıcı derogasyonlara bağlanmazsa ileride Kıbrıs Türk Kurucu Devleti'nde de nüfus çoğunluğu, mülk çoğunluğu Rumlara geçebilir. Nitekim BM Genel Sekreteri'nin Kıbrıs Özel Danışmanı Espen Bart Eide'nin de bu yönde ifadeleri vardır. Dolayısı ile her şey iyi düşünülmelidir. Eğer varılacak antlaşmalar sağlam olmaz, AB hukuku haline gelmezse sizin Türk tarafı adına yaptığınız tüm düzenlemeler boşluğa düşebilir. Yani, özet olarak; Varılacak antlaşma AB birincil hukuku olacak ve kalıcı derogasyonlar mutlaka bulunacak.

84 United Nations Security Council, “The Situation in Cyprus”, April, 1992, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/750\(1992\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/750(1992))

85 Eski Müzakereci, Halkın Partisi Genel Başkanı Özersay, Kudret, Röportaj, Ocak, 2017

86 Eski Müzakereci, Halkın Partisi Genel Başkanı Özersay, Kudret, Röportaj, Ocak, 2017

87 YÖDAK üyesi, yazar Hasgüler, Mehmet, Röportaj, 2017

Bunlar olmazsa olmazımız olarak masada ve her platformda mutlaka savunulmalıdır.”⁸⁸

Türk tarafı müzakere masasında ayrıca dört özgürlüğün uygulanması halinde Yunanistan’ın da bu haklardan yararlanmasına karşın, Türkiye Cumhuriyeti’nin de bu haklardan yararlanmasını istemektedir. Dört özgürlüğün sadece AB üyesi ülkelere uygulanması, Kıbrıs Türk tarafında hoş karşılanmamaktadır. Eğer Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları dört özgürlüklerden yararlanamazlarsa, Yunanistan adadaki Türk-Yunan dengesini, hem ekonomik hem nüfus bakımından kendi lehine arttırarak bozacaktır. Kıbrıslı Türkler, 1960 yılında adada Türk-Yunan dengesi olduğunu ve yeni antlaşmada da Türk-Yunan dengesinin korunması gerektiğini düşünmektedir.

SONUÇ

Kıbrıs sorunu bir tane temeli olan fakat üç farklı düzeyde yaşanan bir sorundur. Birbirine bağlı olan bu düzeylerden sadece bir tanesini göz ardı etmek bütün sorunu anlamamayı ve sorunun çözümsüzlüğünü beraberinde getirmektedir.

Birinci düzey, Türk ve Yunan toplumlarının tarihi ve güncel ilişkilerini göz önünde bulundurmak ve sorunun nereden kaynaklandığını irdelemektir. Kıbrıs adasının gerçek sahiplerini iki toplum olarak göstermek yanlış olmaz. Sorunun başlangıcından bugüne kadar yapılan görüşmelerin olumlu sonuçlanmamasının en temel sebeplerinden bir tanesi, her iki tarafın, çeşitli ideolojiler, savaş psikolojisi ve yaşadıkları travmalar nedeniyle karşı taraf hakkında oluşan ön yargılar ve güvensizliklerinin bütünüdür. Kıbrıs sorunun aşılması için öncelikle her iki toplumunda samimi bir şekilde, birbirini anlamaya, tanımaya ve güvenmeye çalışması gerekmektedir. Mayıs 2015 tarihinde başlayan ve Şubat 2017 tarihinde belirsizleşen görüşmelerin sekteye uğramasında, Kıbrıs Rum tarafında 1950 yılında yapılan Enosis plebisitinin okullarda kutlanması etkili olmuştur. Müzakere süreci boyunca, hiçbir konuda mutabık kalamayan Kıbrıslı Rumlar, gerçekten çözüm istediklerine dair somut bir adım atmamakla beraber, adadaki iki toplumun sürece olan güvenini de zedelemiştir.

Sorunun ikinci düzeyi ise, bölgedeki Türk-Yunan dengesinin

88 KKTC 3. Cumhurbaşkanı Eroğlu, Derviş, Röportaj, Ocak, 2017

sağlanmasıdır. Bölgede ki Türk-Yunan dengesi ne demektir? Bölgede ki Türk-Yunandengesi, iki ülkenin Ege ve Akdeniz’de çıkarları doğrultusunda varoluşlarını sürdürmeye dayalı politikalarıdır. Türkiye’nin Lozan Antlaşması’ndan sonra Ege’de ki 12 adaya odaklanamamasından dolayı, 1947 yılında İtalya 12 adayı Yunanistan’a bırakmıştır. Türkiye, kıta sahanlığı ve karasu sınırlarının hala belirlenmemesi, Yunanistan’ın sahip olduğu adaları karasu sınırı olarak gösterme kozunu elinde bulundurması Ege Denizi’nde Türkiye’nin başarıya ulaşamamasına sebep olmuştur. 12 adayı kaybettiği gibi Ege denizinde ki varlığını hissettirme konusunda büyük sorunlar yaşamıştır. İlerleyen dönemde Kıbrıs adasında yaşanan sorunlardan sonra Türkiye, garantörlük antlaşmasının kendisine sağladığı hakkını kullanarak, adaya müdahale etmiştir. Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında, sorunun devam etmesi hasebiyle Kıbrıs Türk Barış Kuvvetleri kurulmuş ve adanın stratejik noktalarında, Kıbrıs Türklerinin güvenliğini sağlamak amacıyla konuşlandırılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti bu sayede Akdeniz’de, Ege’de elde edemediği başarıyı edinmiştir. Yakın dönemde ise adanın etrafındaki Leviathan havzalarında bulunan hidrokarbon ve doğalgaz rezervlerinin bulunması ile Kıbrıs yeni bir mücadele sahasına evirilmiştir. 2011 yılında Rum tarafının tek taraflı ilan ettiği Münhasır Ekonomik Bölge dâhilinde sondaj çalışmalarına başlaması, Türkiye ve KKTC’nin doğalgaz ve hidrokarbon konusunda bir araya gelmesine ve Kıta Sahanlığını Sınırlandırma Antlaşması’nın imzalamasına sebebiyet vermiştir. Rum tarafı, Yunanistan ve Mısır ile ittifak kurarak Türkiye’nin olmadığı güzergâhlar ile Kıbrıs’ta ki enerjiyi Avrupa’ya taşımanın hesaplarını yapmaktadır. Türkiye ve Yunanistan’ın bölgede ki çıkarları ve varoluş meseleleri denizin derinliklerinde hidrokarbon ve doğalgaz bulunmasıyla enerjiye bağlanmaktadır.

Üçüncü düzey ise, her iki toplumun etnik ve dini dokularından kaynaklanan doğu batı uzlaşmazlığıdır. Müslüman ve Hristiyan toplumların birbirlerine karşı çekincesi ve geçmişte yaşadıkları problemler her müzakere sürecinde sürekli olarak müzakerecilerin karşısına çıkmaktadır. Dünyanın çözüm istediği bir Kıbrıs’ta büyük güçler bu uzlaşmazlığı, uzlaşmaya çevirdiği takdir de, Kıbrıs sorunun temelindeki çatlaklar büyük oranda kapatılacaktır.

40 yılı aşkın süredir devam eden ve hakkında yirmisi Güvenlik Konseyi, üçü Genel Kurul kararı olmak üzere toplamda yirmi üç Birleşmiş Milletler kararı çıkarılan Kıbrıs Sorunu, Kıbrıs içinde ve dışında güç

sahibi olan odakların çıkarlarının bir noktada toplanamamasından dolayı çözülememiştir. Kıbrıs Müzakereleri'ne Avrupa Birliği müdahil olmaya çalışmaktadır. Ada civarında hidrokarbon ve doğalgaz bulunması itibarı ile Amerika Birleşik Devletleri de Kıbrıs adasına elçileri vasıtasıyla, siyasi parti ve sivil toplum kuruluşlarına düzenledikleri mekik diplomasisi ile kendi çıkarları doğrultusunda müzakerelerde taraf olmaktadır. Büyük güçlerin devreye girmesiyle müzakerelerin bir an önce bitirilmesi ve çözüme ulaşılması hedeflenmektedir. Fakat acele ile varılan çözüm, yeni bir çözümsüzlüğü de beraberinde getirebilme potansiyeline sahiptir. Kıbrıs Rum yönetiminin garantörlükler ve güvenceler kapsamında ki isteksiz tutumu, birincil hukuka sıcak bakmaması, AB Müktesebatı ve dört özgürlüğü herhangi bir düzenleme olmaksızın geçirmek istemesi çözüm sürecini baltalamaktadır.

Adada bir çözüm olması gerekiyorsa, AB Müktesebatı ve dört özgürlüğün dikkatlice incelenmesi ve gerekli okumaların yapılması gerekir. Zira hazırlanan antlaşma metinleri ne kadar kusursuz olsa da, sorun AB Müktesebatı ve dört özgürlükler de tıkanmakta ve bir adım atılamamaktadır. AB Müktesebatı ve dört özgürlük, müzakerelerde ki kırmızı çizgiler olan ve büyük ölçüde anlaşılan siyasi eşitlik ve iki kesimliliğe ters düşmekte ve zaman içinde bu kırmızı çizgiler pembeleşerek beyazlaşmaktadır.

Sonuç olarak, Kıbrıs Sorununun çözülebilmesi için Türkiye'nin garantörlük hakkı saklı kalmak kaydıyla meselenin yönetimi iki topluma bırakılmalıdır. Tarafların birbirine şeffaf olmaları, birbirine karşı sahip olunan ön yargı ve güvensizlikleri ortadan kaldırmaları gerekmektedir. Bu güvensizliklerin derinleşmesini önleyebilmek için özellikle konuya doğrudan taraf olmayan başta AB olmak üzere diğer ülke ve egemen güçlerin çeşitli yöntemlerle soruna müdahaleleri önlenmelidir.

Bu zemin sağlandıktan sonra adadaki taraflar, birbirine karşı üstünlük emellerini bir tarafa bırakıp, her iki tarafın çıkarlarını gözetken, birbirine tolerans gösteren bir müzakere süreci yönetilmelidir. Kâğıt üzerinde yapılacak antlaşmanın birincil hukuka uygun olması hem anlaşmanın sürekliliğini sağlayacaktır, hem de ada üzerinde yaşayan iki halkın birbirine karşı güven eksikliğini ortadan kaldıracaktır.

OSMANLI'DAN MODERN TÜRKİYE'YE ULAŞTIRMA

Ahmet İncekara¹, Ayşen Bakkaloğlu²

Özet

Osmanlı'dan Modern Türkiye'ye kadar ulaşım ve ulaştırmanın önemi, coğrafi avantajlar, tarihsel süreçte yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmelerin incelenmesi zorunluluğu ve ülkemizin bu gelişmeleri kendi varlığını güçlendirmek adına pozitif yönde değiştirmiş olması çalışma konumuzu oluşturmıştır.

Büyük güçlerin Ortadoğu ve Asya'ya farklı zenginlikleri eline geçirme hedefi ile ulaşabileceği en ucuz ve kolay yol olması nedeni ile ülkemizin üzerinde bulunduğu coğrafya ya göz diktiği, çalışmanın içerdiği zaman aralığına da dikkat çekerek, global anlamda yaşanan ekonomik ve siyasi gelişmelerin, kaynak arayış ve transferlerinin sebep ve sonuçları dönemsel olarak incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: *Osmanlı, Modern Türkiye, Ulaşım, Ulaştırma, Demiryolları, Karayolları, Denizyolları, Havayolları*

¹ Prof.Dr. Ahmet İncekara, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi öğretim üyesi

² Yrd. Doç. Dr. Ayşen Bakkaloğlu, Nişantaşı Üniversitesi

Abstract

Transportation from Ottoman Period to Modern Turkey

Our study is made up of the importance of transport and transportation starting from the Ottoman Period till the Modern Turkey resulting from the geographical advantages, the investigation of political and economic progress experienced throughout the history of our country, owing to the fact that Turkey has made use of this development in order to amplify its existence greatly.

Knowing that Turkey is the best place for the easiest and cheapest access to their own goal in the Middle East and Asia, Great Powers have coveted the advantageous lands of our country by remarking that Turkey is a great global source for them both economically and politically, the causes and effects of these facts have been analysed in this study.

Keywords: Ottoman, Modern Turkey, Transportation, Railway, Sealine, Highways, Aviation

Giriş

Genel anlamı ile Ulaşım ve Ulaştırma kavramlarını birinci bölümde açıkladıktan sonra kavramların önemine ikinci bölümünde değinilmiştir.

Üçüncü bölümde, Osmanlı Dönemi incelenmiş, dünya devletlerinin de yakından ilgilendiği Ticaret ve Ulaşım Sisteminin ardından Demiryolları Politikası üzerinde durulmuştur. Aynı zamanda, hem dönem hem de ülkeler arasında siyasi ve ticari iktidarı elinde tutma çabası ile Osmanlı'nın sahip olduğu coğrafya üzerinde planlanan hareketlerin altı çizilmiştir.

Cumhuriyet Dönemi'ne dördüncü bölümde erişilmiş, 2000'li yıllara kadar Demiryolu, Karayolu, Denizyolu ve Havayolu politikaları, yatırım ve gösterdikleri gelişim incelenmiş, beşinci bölümde ise Modern Türkiye, 2000'li yıllar ve Cumhuriyet'in 100. Yılı , 2023 hedefleri çalışılmıştır.

Yapılan bu çalışmanın, amaç ve çıktılarının incelendiği altıncı bölümde Ulaştırma'nın Modern Türkiye Ekonomisindeki Önemi, ekonomik gelişme, büyüme ve refahın artırılmasındaki etken rolü , diğer faktörler üzerindeki itici gücü oluşturan veri analizleri değerlendirilmiş ve Türkiye'nin, kaynaklarını doğru yönetme, üzerinde bulunduğu coğrafi konumu rasyonel değerlendirme yönünde başlattığı ulaştırma yatırımları konusundaki süreklilik arz eden çalışma çıktılarından sonuç bölümünde bahsedilmiştir.

1.ULAŞIM VE ULAŞTIRMA NEDİR?

Canlı ya da cansız, herhangi bir varlığın bulunduğu yerden hedeflenen noktaya nakledilmesi, yer değiştirmesi ve koordinasyon işine ulaştırma, yer değişimi sağlanan varlığın gerçekleştirdiği fiile de ulaşım denir. Yer değiştirme ihtiyaçtan doğduğu için ulaşım, insanların ve toplumların ayakta kalıp gelişebilmesi için gereklidir.³ Hareketin başladığı yer ile hedeflenen son yer arasındaki mesafe, mesafeyi kat etmek için gereken süre ve mal oluş fiyatı hesaplanarak ta ulaşım şekli seçilir. Bu yer değişimi yeryüzünde (kara, hava ve su yüzeylerinde), yer altında (tünel, metro, iletim hatları) veya dünya sınırları dışında (uzay yolculuğu) olabilir.⁴

Ulaşımın amaç, mesafeyi kısaltarak gerekli süreyi azaltırken aynı zamanda maliyeti de düşürmektir. Ulaşımın en güvenli ve konforlu şekilde sağlanması da dikkate alınması gereken unsurlardandır.

Coğrafi koşulların en iyi şekilde değerlendirilmesi ile genellikle ulaşım yollarının düz hatlar halinde çizildiğini; tercihen, su yolu ya da dağlık alanlar gibi hattı uzatacak ve/veya dolandıracak engelleri olmayan

³ Herbert Heaton, "Avrupa İktisat Tarihi", C.II,(Çev:M.A.Kılıçbay,Osman Aydoğuş),Teori Yayınları, Ankara,1985,s.133

⁴ http://web.shgm.gov.tr/documents/sivilhavacilik/files/pdf/kurumsal/yayinlar/SHGM_Havayolu_Ta-simaciligi_Kitabi.pdf,s.2 Erişim Tarihi: 17 Aralık 2016

en kısa yoldan geçirilmek istenmektedir. Günümüz koşullarında, ulaşım araçları arasında yapılan karşılaştırmada en modern hava taşımacılığıdır ve yeryüzü şekilleri ve topoğrafyadan en az etkilendiği için en kısa yolla yapılan ulaşım bu yolla gerçekleşir.

2.ULAŞIM- ULAŞTIRMA’NIN ÖNEMİ

Geçmişten günümüze, ulaşım ve ulaştırmanın gelişmesinde coğrafya, ekonomi, politika ve sosyal faktörlerin rol oynadığı görülmektedir.

Çalışmamızda, incelediğimiz zaman aralığında, 624 yıllık Osmanlı’nın neredeyse son döneminden başlayarak, üzerinde yaşadığımız coğrafyanın Modern Türkiye’ye erişiminde ulaşım ve ulaştırma hizmetlerinin iktisadi gelişim ve büyüme üzerinde yarattığı etkiler açısından oldukça önemlidir.

2.1.Ulaştırmanın Fonksiyonları

Ulaştırma; öncelikle ekonomik, askeri, siyasi, sosyal ve ekolojik boyutlara sahip, endüstri ve sanayileşme için destekleyici, hızlandırıcı olmasının yanı sıra, sürdürülebilirlik taşıması nedeni ile de ülke ekonomisinde geliştirici bir araç özelliği taşımaktadır.⁵

Ulaştırma tanımı, ekonomik ve sosyal fonksiyonları açısından değerlendirildiğinde; ülkelerin iktisadi faaliyet ve sürekliliğinde baş at rol oynamaktadır.

2.1.1. Ulaştırmanın Ekonomik Fonksiyonu

Ulaştırma alt yapı yatırımları; kara, demir, deniz, hava ve su yolları, boru hattı, haberleşme ile kent içi, kentler arasından ülke içi, ülkeler arası olmak üzere ulaştırma için sektörü yarattığı gibi, ekonomik değer taşıyan tüm malların üretimden tüketime taşınması, değer bulması ve yaygınlaştırılması ve devamlılığı açısından önemlidir.

⁵ Yrd.Doç.Dr.Beyhan İncekara, Türkiye’de Ulaştırma Sektörünün Ekonomik Analizi, LAP Lambert Academic Publishing, 2016, s.16

Ulaştırmanın en önemli özelliği olarak üretici ve tüketicisi arasında mesafe bulunan, üretimi yapılmış malların arz ve talebinin bulunduğu piyasalara taşınmasıdır.⁶

2.1.2. Ulaştırmanın Sosyal Fonksiyonu

Ulaştırma, kırsaldaki halkın ekonomiye katkısını arttırdığı gibi ulaşımın sağlandığı yerleşim noktalarında yaşamın siyasal, ekonomik ve kültürel gelişim ve değişiminde de etkilidir.

2.1.3. Ulaştırmanın Siyasal Fonksiyonu

Ulaştırma, merkezi otorite ile yerel otorite arasındaki ilişkinin kurulması, korunması, bilgi ve hizmet aktarımının yanı sıra devamlılığı açısından da önemlidir.

3. OSMANLI DÖNEMİ

3.1.Ticaret ve Ulaşım Sistemi

Osmanlı Devleti için ticaret ve ulaşım konusu incelenirken dünya tarihi ve ticarete gelişimi gösteren büyük pencereden baktığımızda; Osmanlı Devleti Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nde Kırım'ın fethi (1475) ile İpek Ticaret Yolu, Yavuz Dönemi'nde Mısır'ın fethi (1512) ile Baharat Ticaret Yolu'nu denetimine alarak İmparatorluğuna önemli ölçüde ticari canlılık kazandırmıştır.

⁶ Prof Dr.Cem Saatçioğlu, Ulaştırma Ekonomisi,Sistemler-Politikalar-Uygulamalar, I. Baskı,Sümer Kitabevi, İstanbul, Ekim 2016, s.22

⁷ Meydan Larousse, C:IV, s.902, Türk Ansiklopedisi,C:XXI,s.232.

Sınırları oldukça geniş bir coğrafyayı kapsadığı dönemlerde, Osmanlı Devleti ticareti geliştirmek ve mal sıkıntısını yaşamamak için (1479) Venedik, (1535) Fransa daha sonraki yıllarda ise İngiltere ve Hollanda'ya (Sokullu Paşa Dönemi) kapitülasyonlar⁷ (*Fransızca'dan dilimize geçmiş olan bu tabirin aslı "Capitūlati- on" olup İngilizce'de de aynen geçerken, İtalyanca'da "Capitolazio- ne" şeklinde kullanılmakta ve andlaşmalar geçici veya sürekli olarak bir memlekette yaşayan yabancı uyruklu kişilere tek taraflı olarak tanınmış hak ve imtiyazları manalarına gelmektedir*) vermiştir. Ticaret ve dolayısı ile ulaşımı gündeminde tuttuğu zamanlarda, Osmanlı Devleti'nin esas amacı Atlas Okyanusu'na doğru kaymakta olan Avrupa transit ticaretini Akdeniz'e çekmektir. Aynı zamanda, deniz ve kara ticaretinde daha da güçlenmek adına önlemler almış ve (Süveyş, Don Volga vb.)⁸ projeler üretmiş ve üzerinde çalışmıştır. Kara ticareti için ulaşım güvenliği sağlamak amacıyla da memurlar ve tüccarların rahat edebileceği han ve kervansaraylar inşa etmiştir.

3.2. Demiryolu Politikası

Osmanlı Devleti, demiryolu ile ilgili ilk kapsamlı proje çalışmasını, 1860 yılında, Abdülmecit döneminde, yapmıştır. Proje, Ali ve Fuat Paşa'ya ait olup, Balkan yarımadasını kapsayacak şekilde İstanbul

ile Tuna arasında ulaşımı sağlamak, İstanbul'u Viyana ve Paris'e bağlamayı hedeflemektedir. Aynı proje içinde ikinci adım olarak, İstanbul ile Bağdat arasında da bir hat döşenecektir. Ancak, proje için gerekli teknik ve mali kaynak Osmanlı Devletinde yoktur.⁹

Sadrazam Ali Paşa, Abdülaziz'in demiryolları ile beklentilerini, Osmanlı ile Avrupa ülkeleri arasında demiryolu bağlantısını sağlamayı hedefleyen çalışmaların üzerinde titizlikle durmuş, mali destek sağlamak

⁸ Halil İnalcık, (1948), "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü (1569)", Belleten, C:12, s.349-402.

⁹ Paul İmbert, Osmanlı _İmparatorluğu'nda Yenileşme Hareketleri, İstanbul, 1981, s.68.

için görevlendirdiği Nafia Nazırı Davut Paşa'nın görüşmeleri sonucunda da Belçika bankerlerinden Baron de Hirsch'e 2000 kilometre demiryolu yapması koşulu ile 99 yıl sürecek imtiyaz sağlanmıştır. Ancak, 1274 kilometre olarak gerçekleşen demiryolu İstanbul'u Viyana ve Paris'e 1888'de bağlayabilmiştir.¹⁰

Sultan Abdülaziz, diğer taraftan, devlet tarafından gerçekleştirilecek, İstanbul-Bağdat arasında da bir ana hat demiryolu bağlantısı istemektedir ve yan hatlarla Karadeniz -Akdeniz - Basra Körfezi bağlantısı sağlanacaktır. Abdülaziz 1872 yılında Alman mühendis Wilhelm Von Pressel'i ,“Asya Osmanlı Demiryolları” Genel Müdürlüğüne getirmiş, başlangıç İstanbul-Haydarpaşa, Ankara-Sivas-Musul-Bağdat üzerinden Basra'ya ulaşması hedeflenen bir proje başlatılmıştır. Ancak, Osmanlı maliyesi 1875'de iflas ettiği için proje rafa kaldırılmıştır.¹¹

Ulaştırma hatları konusundaki hassasiyet II. Abdülhamit döneminde de önemini korumaktadır. Demiryolu politikası kapsamında, 1881 yılında, Düyun-u Umumiye İdaresi (Genel Borçlar) kurularak, Anadolu demiryolları (1888), Bağdat demiryolu (1889)¹², Yafa-Kudüs demiryolu (1889), Selanik-Manastır demiryolu (1890), Beyrut-Şam demiryolu (1890), Selanik-İstanbul demiryolu (1892) yabancılara sağlanacak imtiyazlarla savunma politikalarını da dahil edecek şekilde düşünölmeye başlanmıştır.

Demiryolu projelerinden en önlü ve yarattığı etkileri nedeni ile en önemli olanı, Alman sermaye girişimi ile gerçekleşen Bağdat demiryolu hattıdır. Aynı zamanda, Avrupa denge politikaları çerçevesinde Türk-Alman yakınlığını sağlayan en önemli iktisadi girişimdir.¹³

Bu proje diğer Avrupa ölkelerini iktisadi ve siyasi anlamda tehdit eder olmuştur. Aslında XIX.yy'dan bugüne ne kadar önemli bir coğrafya üzerinde olduğumuzu kanıtlar şekilde; II.Abdülhamit, Arap kalkışmalarını bastırmak, İslam ölkeleriyle ulaşımı daha kolay hale getirmek istemesinin yanında İngiltere'nin Mısır'dan Suriye ve Irak tarafına genişlemesini önlemeyi amaçladığı için demiryolunun Basra'ya kadar uzatılmasında fayda görmektedir.

¹⁰ a.e., s. 69-70

¹¹ Murat Özyüksel, Anadolu ve Bağdat Demiryolları, İstanbul, 1988,s.15-17.

¹² Bağdat demiryolu ile ilgili kesin imtiyaz sözleşmesi 21 Ocak 1902'de imzalanmıştır. Bkz., Lot-hard Rathman, Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi, İstanbul, 1982, s. 75-76.

¹³ E. Ziya Karal, Osmanlı _Tarihi, VIII, Ankara, 1962, s. 176

Osmanlı ile başlattığı bu işbirliği sayesinde Almanlar Basra Körfezi'ne inecekler, İngiltere'de her anlamda darbe alacaktır.¹⁴ Bağdat demiryolunun imtiyazı Almanlar'ın elinde olması İngiltere için Almanya'nın Yakındoğu'da üstünlük sağlaması ve beraberinde Hindistan yolunu tehdit altına alması demek olacaktır. Sonuç; İngiltere Bağdat demiryoluna karşı güçlü bir itiraz içine girmiştir.¹⁵

Diğer taraftan Rusya, Osmanlı Anadolu demiryolları ile gelişirse savunma gücü ve iktisadi kalkınması sonucunda kendi elinde tuttuğu Avrupa pazarlarında da rekabet gücünü arttıracığından korkmaktadır. Bağdat demiryolu, Osmanlı-Alman ilişki sınırlarının dışına çıkmış uluslararası diplomatik bir sorun haline gelmiştir. Son olarak Fransa da kendi çıkarları açısından Alman nüfusunun Yakındoğu'ya yerleşmesinin zararlı olacağını fark etmiştir.¹⁶

Osmanlı Devletinde ulaşım sistemi ve politikasını ağırlıklandırmak gerekirse sırasıyla siyasi, askeri ve stratejik unsurların öncelik taşıdığı söylenmelidir.¹⁷

Dönem itibarıyla, Osmanlı yöneticilerinin öncelik verdiği konu, devlet otoritesinin devamlılığı olduğu için en konforlu ve zamandan tasarruf sağlayan, hızlı ulaştırma bileşenlerini bir araya getirmek zorunluluk taşımaktadır ve demiryolları ivedilikle çözüme ulaştırılması gereken konudur. Zira, ordunun Anadolu içinde olduğu gibi, Asya ve Avrupa'ya da hızlı bir şekilde, gerek devlet otoritesini hissettirmek gerek se de çıkan isyanları zaman kaybetmeden bastırabilmek, stratejileri eksiksiz uygulayabilmek için hızlıca ulaşması gerekmektedir.

II. Abdülhamit, demiryollarının ülke refahını arttıracığı gibi emniyeti tehdit eden faktörleri karşılamak ve önlemek,¹⁸ aynı zamanda da, ekonomik öğelerin, yani tarım ürünlerinin dünya pazarlarına ulaştırılmasıyla, zenginliğin de artacağını,¹⁹ ithalat ve ihracattan alınan

¹⁴ Murat Sarıca, Siyasal Tarih, İstanbul, 1983, s.221.

¹⁵ Gündüz Ökçün, "Osmanlı Meclis-i Mebusanında Bağdat Demiryolu İmtiyazı Üzerine Yapılan Tartışmalar", Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, XXV, No: 2, Haziran 1970, Ankara, s. 27 (s. 15-56).

¹⁶ Rifat Önsoy, Osmanlı Alman Ticari Münasebetleri, (1871-1914) Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, Ankara,1979 s.53

¹⁷ Orhan Kurmuş, Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi, Ankara, 1982, s. 48-49

¹⁸ A. Du Velay, Türkiye Maliye Tarihi, Ankara, 1978, s.154.

¹⁹ E. Ziya Karal, Osmanlı _Tarihi, VII, Ankara, 1962, s. 175.

gümrük vergilerinin hazineye katkıda bulunacağını, demiryolu hattı üzerinde bulunan muhtemel zengin maden yataklarının işletmeye açılacağını, maden üretimi ve dolayısıyla bundan alınacak vergilerin de artacağını düşünmektedir.

Göçmenlerin yerleştirilmesi konusu da Osmanlı Devleti'nin demiryolu politikasını bir başka maddesidir.²⁰

Osmanlı, demiryolu yapımında milli faktörler etrafında strateji geliştirirken, Avrupalı ülkeler, bugün bile değişiklik göstermeyen beklentilerle Osmanlı'nın coğrafi konumunu ve ekonomik potansiyelini kullanmayı arzulamaktadır.

İngilizler ve Fransızlar daha çok iktisadi düşüncelerle demiryollarını devletin zengin bölgelerinde (İngiltere; Romanya, Batı Anadolu, Irak ve Basra Körfezinde, Fransa; Kuzey Yunanistan, Batı ve Güney Anadolu ile Suriye'de)²¹, Almanlar ise daha çok askeri ve stratejik kaygılarla (Trakya, İç Anadolu ve Mezopotamya'da) demiryolu inşa etmişlerdir.

Osmanlı Devleti, siyasî açıdan, kısmen bağımsız bir durumda bulunduğundan diğer sömürgelerde olduğu gibi tek bir ülkenin egemenliği altına olmayıp ve aynı anda birçok farklı ülkeye ait yönetim bölgelerinden oluşmaktadır. Demiryolu hatlarında, bu bölgelerde egemenliği elinde tutan devletler tarafından inşaa edilmiş ve imtiyaz hakkına sahip olunmuştur.²²

- 1851- 1869 Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk demiryolu hattı İngilizler tarafından, 1851 yılında Mısır'da gerçekleştirilmiş ve bu hat geliştirilerek 1869 yılında 1300 km., 1905 yılında 4400 km uzunluğa erişmiştir.

- 1856-1866 Anadolu'da İlk Demiryolu İzmir-Aydın Hattıdır. (Anadolu'da yapılan ilk demiryolu hatlarını ise İzmir-Aydın ve İzmir-Turgutlu arasında 1866'da İngilizler inşa etmişlerdir. XIX. yüzyılda, Osmanlı İmparatorluğu'nun liman kenti ve Anadolu'nun batıya açılan önemli merkezi olan İzmir, Anadolu'da yapılan ilk demiryolu hattının başlangıç noktasıdır. İzmir, doğal bir liman olması ve zengin bir arka çevreye sahip olması sebebi ile ithalat- ihracat merkezidir).

- 1856-1860 Köstence-Çernevo'da demiryolu hattının yapımı,

²⁰ E. Z. Karal, a.e., VII, s. 176.

²¹ Naim Ürkmez, II. Abdülhamit'in Modernleşme Anlayışı, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2006, s. 99

²² Muhteşem Kaynak, "Osmanlı Ekonomisinin Dünya Ekonomisine Eklemlenme Sürecinde Demiryollarına Bir Bakış", Yapıt, Sayı: V., s. 72., Ankara 1984

- 1861-1866 Rusçuk – Varna demiryolu hattının yapımı,
- 1880 Yafa-Kudüs demiryolu hattının tamamlanması,
- 1883-1886 Adana-Mersin demiryolu hattı,

(Adana-Mersin arasındaki 67 km. uzunluğundaki demiryolunun yapım ve işletme imtiyazı 1883 yılında İngilizlere verilmiş ve hattın yapımı 1886'da tamamlanarak işletmeye açılmıştır. Bu hattın yapılış amacı Çukurova'nın, başta pamuk olmak üzere, tarım ürünlerini Mersin limanına taşımaktır).

- 1888 yılında tamamlanan Viyana-İstanbul demiryolu hattının bağlantısı,

- 1888 Haydarpaşa-İzmir-Ankara demiryolu imtiyazının Almanlar'a verilmesi,

- 1892 Haydarpaşa-İzmit demiryolu hattının işletmeye açılması,
- 1893-1896 İstanbul-Selanik demiryolu hattının yapımı,
- 1894 Selanik-Manastır demiryolu hattının tamamlanması,
- 1896 Eskişehir-Konya demiryolu hattının tamamlanması,
- 1899 Bağdat demiryolu imtiyazının Almanlar'a verilmesi,
- 1899 Arifiye-Adapazarı demiryolu hattının açılması,
- 1900 -1908 Hicaz demiryolunun inşasına girişilmesi,

(Hicaz Demiryolu, II. Abdülhamit tarafından 1900-1908 yıllarında Şam ile Medine arasında inşa ettirilen, demiryollarının bir bölümüdür. Hicaz Demiryolu özellikle İstanbul ile Kutsal Topraklar arasındaki ulaşımı güçlendirmek için yapılmıştır, bu bölgelere taşınacak askerlerin ulaşımının kolaylaşması, hacıların daha güvenli bir şekilde hacca gidip gelmesi ve Arap ülkelerinin ekonomik gücünü yükseltmek öncelikli hedeflerdir).

- 1903 yılında İstanbul-Bağdat demiryolunun yapımı,

(İstanbul-Bağdat demiryolunun yapım ve işletme hakkının Almanlara verilmesinden kısa bir süre sonra, ilerde bu hattın bir parçası olacak Adana-Mersin demiryolu da Almanlar tarafından satın alınmıştır).

- 1911 yılında Adana-Mersin hattının Bağdat hattı ile birleşmesiyle Alman demiryolu da Akdeniz'de bir limana, Mersin'e ulaşmıştır.

(Adana-Mersin hattı en çok gelir sağlayan hat durumuna gelmiştir ve istasyon 1912 yılında tamamlanmıştır).²³

²³ <http://www.dunyabulteni.net/haber/284821/osmanlidan-gunumuze-demiryollari> Erişim Tarihi: 7 Temmuz, 2016

Tablo1. Osmanlı Devleti (1856-1922) döneminde inşa edilen başlıca demiryolu hatları

Demiryolları Hattı	Hat Uzunluğu (km)
Rumeli	2383
Anadolu	2424
İzmir -Kasaba	695
İzmir -Aydın	610
Şam-Hama	498
Yafa-Kudüs	86
Bursa-Mudanya	42
Ankara-Yahşihan	80
Hicaz	1801
Toplam	8619

Kaynak: <http://www.dunyabulteni.net/haber/284821/osmanlidan-gunumuze-demiryollari> sitesinden derlenmiştir.

4.CUMHURİYET DÖNEMİ

4.1. Demiryolu Politikası

Osmanlı döneminde gerçekleştirilen projeler ve yapılan anlaşmalarla verilen imtiyazlar sonucu Cumhuriyet döneminde demiryolu hatları yabancılar ve devletin elindedir.

Tablo 2. Yabancı şirketlerin elinde bulunan bazı hatlar;²⁴

Demiryolları Hattı	Hat Uzunluğu (km)
İzmir-Kasaba	730
İzmir-Aydın	610
Yenice- Nusaybin	632
Sirkeci- Edirne	337
Bursa-Mudanya	41
İyice-Palamut	29
Toplam	2379*

Kaynak: <http://www.dunyabulteni.net/haber/284821/osmanlidan-gunumuze-demiryollari> sitesinden derlenmiştir.

*Bazı kaynaklarda yabancıların elinde bulunan demiryolu hat uzunluğu, 2182 ve 3387 km olarak da verilmektedir.

Diğer taraftan, devletin sahip olduğu hatlar ise; Anadolu hattı (1032 km), Bağdat hattının Yeniceye kadar olan bölümü (346 km) ve Erzurum-Sarıkaş hattıdır.²⁵ Demiryolu hatlarının Anadolu’da yer almasına bakıldığında, Batı Anadolu ve İç Batı Anadolu’da görünen yoğunluğa karşılık, Karadeniz’in tamamı, Akdeniz’nin batısı ve Ankara’nın doğusunda, her ne kadar Osmanlı son döneminde projelendirilmiş dahi olsa demiryolu bulunmamaktadır.²⁶

Tablo 3. Osmanlı devletinden Cumhuriyet dönemine kalan Türkiye sınırlarındaki demiryolu hatları

Hat Adı	Genişliği (m)	Uzunluğu (km)
Anadolu Hattı	Normal ,1.435	1032
Bağdat Hattı	Normal, 1.435	966
Adana-Mersin Hattı	Normal ,1.435	68
İzmir-Kasaba Hattı	Normal ,1.435	703
İzmir-Aydın Hattı	Normal ,1.435	609
Şark Demiryolları	Normal ,1.435	337
Mudanya-Bursa Hattı	Dar,1.050	41
Erzurum-Sarıkaş Hattı	Dar,0.750	124
Toplam		3880

Kaynak: <http://www.dunyabulteni.net/haber/284821/osmanlidan-gunumuze-demiryollari> sitesinden derlenmiştir.

Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti’nin kalkınma politikasının en temel

²⁴ M.F. Demirel, “XII.inci Cumhuriyet Yılı Dönümünde Demiryollarımıza Genel Bir Bakış”, Demiryollar Dergisi, 29 İlkteşrin 1935, S. 128-129, 1935, s. 392- 436.

²⁵ M.F. Demirel, a.g.e, s. 392- 436

²⁶ Gölpinar Akbulut, “Türkiye’de Demiryolu Ulaşımının Jeopolitik Önemi” Uluslararası Demiryolu Sempozyumu (14–15–16 Aralık 2006), 2006, s. 26–31

ihtiyacı olarak, yol ve demiryolu olduğunun altını çizmek için, 1924 yılında Büyük Millet Meclisi'nde, ülkenin refaha kavuşmak için demiryolları ile yeniden imar edilmesi zorunluluğundan “Demiryolu refah ve ümran tevlit eder”²⁷ sözü ile bahsetmiştir.

Anayurdu demirağlarla örmeyi hedefleyen demiryolu politikası, ulusal pazar yaratma sürecinin en önemli basamağı olmuştur. Savaşlar sırasında tahrip edilen yol ve demiryolları onarılarak, düşük kapasiteyle de olsa demiryollarının yeniden işletmeye alınması ile çalışmalar başlatılmıştır. Projede amaç; öncelikle önemli yerleşim, üretim-tüketim merkezlerini birbirine bağlamak ve etkin bir ağı oluşturulmasıdır.

Osmanlı Devleti döneminde sermaye sahiplerinin yönetimine yapı-işlet modeli ile bırakılan demiryollarının devletleştirme adımları 1924 yılında 506 sayılı kanun ile atılmış ve Anadolu-Bağdat Demiryolları Müdüriyet-i Umumiyesi kurulmuştur. 1927 yılında, 1042 Sayılı Kanun’la kapsam genişletilmek amacıyla yeni bir düzenleme yapılarak Devlet Demiryolları ve Limanları İdare-i Umumiyesi adını altında faaliyetler sürdürülmüştür.

1953 yılına kadar katma bütçe ile devlet tarafından idare edilen kuruluş, 6186 Sayılı Kanun’la “Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları İşletmesi (TCDD)” adını alarak Kamu İktisadî Devlet Teşekkülü haline getirilmiş olup, 233 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile “KİK” yani “Kamu İktisadi Kuruluşu” adını almıştır.²⁸

Maddi ve manevi tüm imkansızlıklara rağmen demiryolu yapımı İkinci Dünya Savaşı’na kadar büyük bir hızla sürdürülür, savaş nedeniyle 1940’tan sonra çalışmalar yavaşlar. 1923-1950 yılları arasında yapılan 3.578 kilometrelik demiryolunun 3.208 kilometresi, 1940 yılına kadar tamamlanır. (Yeni demiryolu hatlarının inşası ile 1923 yılında 4112 km olan demiryolu hattına 1938 tarihi itibarıyla 2815 km demiryolu eklenmiştir.) Böylece, 341.599.424 Lira harcanarak toplam demiryolu uzunluğu 6927 km’ye ulaşır. Bu dönemde en önemli hamle, yabancı şirketlerin elindeki demiryolu hatlarının satın alınarak devletleştirilmesidir. Bu satınalmanın bedeli ise 42.515.486 Liradır.²⁹

²⁷ Demiryollar Dergisi, 1938, s.973

²⁸ <http://www.tcdd.gov.tr>, Erişim Tarihi: 10.09.2016

²⁹ <http://www.dunyabulteni.net/haber/289910/ataturk-doneminde-ne-kadar-demiryolu-yapildi-> Erişim Tarihi: 10.12.2016

Mevcut demiryolu hatlarının büyük bölümü ülkenin Batı bölgesinde yoğunlaştığından, Orta ve Doğu bölgelerinin merkez ve sahil ile bağlantısının sağlanması amaçlanır, ana hatlarla bağlanarak verimlilik kazandırılır.

Bu dönemde yapılan ana hatlar şunlardır: Ankara- Kayseri-Sivas, Sivas-Erzurum, Samsun- Kalın (Sivas), Irmak-Filyos (Zonguldak kömür hattı), Adana-Fev-zipaşa-Diyarbakır (Bakır hattı), Sivas-Çetinkaya (Demir hattı).

Cumhuriyet'in başlangıcındaki ağ tipi demiryolları, 1935'te Manisa-Balıkesir- Kütahya-Afyon ve Eskişehir-Ankara-Kayseri- Kardeşgediği-Afyon olmak üzere iki adet döngüye sahip hale getirilir. Ayrıca, İzmir-Denizli-Karakuyu-Afyon-Manisa ve Kayseri-Kardeşgediği-Adana-Narlı-Malatya-Çetinkaya döngüleri elde edilir. Birleştirilen hatlar ile gerçekleştirilen döngülerle uzaklıkların azaltılması amaçlanır.

1960 sonrası planlı kalkınma dönemlerinde de, demiryolları için öngörülen hedeflere hiçbir zaman ulaşılamaz. 1950-1980 yılları arasında yılda sadece ortalama 30 kilometre yeni hat yapılabilir.³⁰

Planlama dönemine rağmen demiryolları güç kaybetmeye devam etmiş, TCDD işletmesi sürekli zarar kaydetmiştir. Planlama dönemlerinde demiryollarını kalkındırmak adına yapılan iyileştirme çalışmalarından başarılı sonuç elde edilmemiştir.

4.2.Karayolları Politikası

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden itibaren demiryolu, ülkenin iç ve kıyı kesimleri arasında bağlantının kurulmasında kullanılan en önemli ulaşım sistemini oluşturmaktadır. Karayolu ise demiryolu ile ulaşılamayan noktalar ile bağlantı oluşturabilmek adına üzerinde çalışılmış, bir başka manada yatırım yapmaya değer görmemiş çalışmalar olarak kalmıştır. Aynı zamanda, ülkede motorlu kara araç sayısının azlığı da bu duruma neden olarak gösterilir. Teknik bilgisizlik, mali sıkıntılar ve yaşanan savaşlar da aynı zamanda bu durumun sebepleri arasında sayılır.

³⁰ TMH - Türkiye Mühendislik Haberleri, "Programlı Kalkınma Projeleri ", Sayı 442-443 ,2006/2-3 s.25

1923 yılı itibarıyla, Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları içinde kalan alanda Osmanlı Devleti'nden sadece, 4000 km'si iyi durumda, 13900 km stabilize ve 4450 km toprak yol olmak üzere toplam 18350 km'lik bir karayolu kalmıştır ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında bu karayolu ağına kayda değer bir ekleme yapılmamıştır³¹ ancak II.Dünya Savaşı sonrası tüm dünyada olduğu gibi Türkiye de bu konuda gelişim göstermiştir. Diğer taraftan da savaş her manada tüm dünyaya yatırım harcamaları konusunda sınırlama getirmiştir.

Tablo 4. 1923-1938 Döneminde Karayolları (km)

Yıllar	Devlet Yolları	İl Yolları	Toplam	Otoyollar	Genel Toplam
1923	18 335	-	18 335	-	18 335
1930	29 636	-	29 636	-	29 636
1935	39 583	-	39 583	-	39 583
1938	40 235	-	40 235	-	40 235
1940	41 582	-	41 582	-	41 582

Kaynak: (KGM, 2009:2)

Karayollarının Türkiye'nin her tarafına verimli şekilde yayılmasına öncü mali destek Marshall yardımları sayesinde sağlanmıştır. Sonrasında kurulan Karayolları Genel Müdürlüğü (KGM) ve devletin hazırladığı kalkınma politalarının kapsadığı şekilde bütçeden ayrılan pay ile desteklenmiştir.

Marshall yardımlarının koşulu olarak bilinen ve demiryolu yatırımları ve demiryolu ile yapılacak taşımacılığın atıl bırakılması önemlidir. Savaştan galip ayrılan ABD'nin, petrol ve motorlu kara taşıtlarına yapmış olduğu yatırımlara pazar oluşturması gerekmektedir ve kendisi için seçtiği pazarlardan biri de Türkiye'dir. Her ne kadar demiryolları için yapılmış ciddi plan ve projeler bulunsa bile karayolu yatırımlarından dolayı maalesef sıra bulamamıştır.

³¹ <http://iibfdergi.karatekin.edu.tr/Makaleler/152046497> "Türkiye'de Karayollarının Gelişimine Tarih-
sel Bir Bakış".pdf/ s:126 Erişim Tarihi: 20 Kasım 2016

Tablo 5. 1950-1960 Döneminde Karayolları (km)

Yıl ar	Devlet Yolları	İl Yolları	Topla m	Otoyoll ar	Genel Toplam
1950	24 306	22 774	47 080	-	47 080
1955	24 553	30 455	55 008	-	55 008
1960	26 711	34 831	61 542	-	61 542

Kaynak: (KGM, 2009: 2).

Tablo 5. 1950-1960 Döneminde Karayolları (km)

1960-1980 dönemi, ulaştırma politikaları Türkiye Cumhuriyeti'nde artık karayolu ağırlıklı olarak hazırlanmakta ve uygulanmaktadır. Uygulama, beraberinde otomotiv sektörüne yapılan yatırım ve gelişmeleri destekler hal almıştır. Karayolu yolcu ve yük taşımacılığında önem kazanmıştır.

İkinci Beş Yıllık Plan içerisinde yer alan üç önemli atılım vardır. İstanbul Çevre Yolu-Boğaziçi Köprüsü'nün yapımı, ekspres yollar ve Güneybatı Anadolu Turistik Yollardır.

Devam eden yıllarda, hem otomotiv sektörünün gelişmesi, hem karayolu taşımacılığına yapılan yatırımların artması beraberinde trafik sıkışıklığını getirdiği gibi artık her noktaya konforlu bir ulaşım ve daha az maliyetli ticari ulaştırma hedeflenmiştir. Dolayısı ile yol yapım çalışmaları hızlandırılmış, büyüme ve kalkınma yapılan karayolları nitelik ve nicelikleri ile tarif edilerek değerlendirilmiştir.

Tablo 6. 1960-1980 Döneminde Karayolları (km)**Tablo 6. 1960-1980 Döneminde Karayolları (km)**

Yıl ar	Devlet Yolları	İl Yolları	Topla m	Otoyollar	Genel Toplam
1960	26 711	34 831	61 542	-	61 542
1965	34 502	24 290	58 792	-	58 792
1970	35 016	24 437	59 453	-	59 453
1975	33 762	25 307	59 069	24	59 093
1980	31 976	28 785	60 761	24	60 785

Kaynak: (KGM, 2009: 2)**Tablo 7. 1960-1980 Döneminde Ulaşım Sektöründe Yurtiçi Taşımlar****Tablo 7. 1960-1980 Döneminde Ulaşım Sektöründe Yurtiçi Taşımlar**

		Kara- yolu	%	Demir- yolu	%	Deniz- yolu	%	Hava- yolu	%	TOP.
1960	ton-km	3 678	38	-		-		12	0	
	yolcu-km	10 880	73	3 633	24	-		115	1	14 628
1970	ton-km	17 447	61	6 092	21	-		25	0	23 564
	yolcu-km	41 311	91	3 444	8	-		308	1	45 063
1980	ton-km	37 507	88	5 029	12	-		32	0	42 568
	yolcu-km	73 127	92	6 011	7	-		395	0	79 533

Kaynak: (KGM, 2009: 7)

Tablo 7’de görüldüğü üzere, dikkat çekici şekilde karayollarındaki taşıma kapasitesi artışı beraberinde diğer sektörler için gerilemeyi ya da

geliştirme sıkıntısını beraberinde getirmiştir. Bu dönem aynı zamanda, karayolları kullanımının ücretlendirilmesi ile ilgili politikalarında ilk adımlarını başlatmıştır.

Türkiye’de ilk otoyol 1973’de hizmete açılmış ve uzunluğu 24 km’dir. 1981’de 14 km’lik ikinci bir otoyolu, 1984 Gebze-İzmit ve Tarsus-Pozant, 1987 Kapkule-Edirne otoyolları takip etmiştir. Tablo 8 de görüldüğü üzere, 1980 yılında sadece 24 km olan otoyol uzunluğu, 1990 yılında 241 km’ye ve 2000’de de 1674 km’ye erişmiştir. 1980’li yıllara kadar devlet il yolları yapımına önem verirken 80 sonrasında otoyol yapımına yoğunlaşmıştır.

Tablo 8. 1980-2000 Döneminde Karayolları (km)

Yıllar	Devlet Yolları	İl Yolları	Toplam	Otoyollar	Genel Toplam
1980	31 976	28 785	60 761	24	60 785
1985	30 997	28 305	59 302	77	59 379
1990	31 149	27 979	59 128	241	59 369
1995	31 422	28 577	59 999	1 243	61 242
2000	31 397	29 693	61 090	1 674	62 764

Kaynak: (KGM, 2009: 2)

4.3. Deniz Yolları ve Hava Yolları Politikası

Planlama dönemlerinde denizyolu ve havayolu taşımacılığını geliştirmek içinde bir takım çalışmalar yapılmış ve plan hedefleri içine alınmıştır. Havayolu ulaşımındaki gelişme denizyoluna göre daha yüksek verimlilik göstermiştir. Bununda nedeni Türk deniz ticaret filosunu oluşturan gemilerin ekonomik ömürlerini doldurmuş olmalarından kaynaklanmaktadır. Tablo 9’da yapılan çalışmaların çıktıları incelendiğinde, planlı dönemlerde de ulaştırma sistemleri için yapılan yatırımlar arasında bir denge sağlanamamış ve yatırımların yaklaşık dörtte üçü karayoluna yapılmış olduğu görülmektedir.

Karayolu ile yapılan taşımacılığın demiryolu ve denizyoluna

kaydırılması ve boru hatlarının da daha da geliştirip yaygınlaştırılması kısacası daha ekonomik, güvenli, hızlı ve etkin bir taşıma sisteminin gerçekleştirilebilmesi için “1983-1993 Ulaştırma Ana Planı” hazırlanmıştır. Bu planın uygulamaya başlaması ve somut hedeflerin ortaya konması ulaştırma sistemlerinin yük ve yolcu taşımacılığındaki paylarının dengelenmesi adına umut verici olmuştur.³²

Tablo 9. 1990-2000 Yılları Arasında Yatırımların Ulaştırma Sistemleri Arasındaki Yüzde Dağılımı

Yıllar	Karayolu	Otoyol	Havayolu	Demiryolu	Denizyolu	Boruhattı
1990	31	48	5	8	4	5
1991	28	58	3	5	1	3
1992	33	51	4	6	2	4
1993	37	44	7	7	1	4
1994	29	46	11	10	2	4
1995	29	52	7	7	2	4
1996	33	43	16	5	2	2
1997	37	32	20	4	2	5
1998	26	35	21	5	3	10
1999	29	21	33	6	3	8
2000	23	36	13	6	4	18

Kaynak: (KGM, 2009: 2)

5. MODERN TÜRKİYE (2000-2023)

Türkiye, ulaşım ve ulaştırma yatırımları konusuna önem vermekte, ürettiği yeni politakalar ile ulusal ve uluslararası koridorlarını geliştirmek ve çeşitlendirilmek için hedefler oluşturmaktadır.

³² Ali Payırdar Akgüngör, Abdulmuttalip Demirel, "Türkiye'deki Ulaştırma Sistemlerinin Analizi ve Ulaştırma Politikaları", Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Mühendislik Bilimleri Dergisi, 2004 C:10, Sayı:3,s.425

Hedeflerin gerçekleştirilebilir, sürdürülebilir, planlı şekilde devam edebilir olmasını, ölçme ve değerlendirmelerin sağlıklı yapılabilmesini sağlayacak adımların en önemli kriteri olan, yol haritası, 2014-2018 dönemi Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı Stratejik Planı yapılmıştır.

Stratejik Planın amaçları içinde öncelik, ülkede sosyal hayat ihtiyaçları göz ardı etmeksizin, ticari ve ekonomik ihtiyaçların yaygın şekilde karşılanabilmesi için, planlı, yenilikçi, uygulanabilir politikalar oluşturulmasıdır. Politikalar sürdürülebilir, ekolojik ve kesintisiz hizmeti sağlamalıdır. Ulaştırmada rasyonelliğin önemi öne çıkartılır, en yüksek kaliteye en düşük maliyetle ulaşmak esas alınarak, milli kaynaklarla oluşturulan UDH altyapılarının ülke çapında yaygınlaşması amaçlanır. Çağdaş teknoloji kullanımı, uluslararası kuralların uygulanırlığı, güvenli taşımacılığın ön planda olması, alt sektörlerin birbirini tamamlaması ve desteklemesi beraberinde sunulan hizmetler için toplam kalite ilkeleri esas alınır.³³

5.1.Ulusal ve Uluslararası Demiryolları

Sürdürülebilir kalkınma atılımlarının en önemlisi demiryollarıdır. Sanayi Devrimi'nden günümüze devam eden bilimsel yöntem ve akla en uygun düşüncenin ürünüdür. 1951'den günümüze ihmal edilmiş olsa dahi 2004-2013 yılları arasında 1724 km demiryolu yapılmış olup devam eden 2500 km demiryolunun daha kullanıma girmesi beklenmektedir.³⁴

Diğer taraftan, 2023 Modern Türkiye için, “3.500 km yüksek hızlı demiryolu, 8.500 km hızlı demiryolu ve 1.000 km konvansiyonel demiryolu olmak üzere 13.000 km demiryolu”³⁵ yapılarak toplam 25.000 km demiryolu uzunluğuna ulaşılması yanı sıra yük ve yolcu taşıması payının da artırılması hedefler arasında yer almaktadır.

Uluslararası demiryolu ağı projesiyle, Türkiye'nin, Asya komşularına ve Çin'e bağlanma isteği açıktır. Edirne ve Kars arasındaki Trans-Asya

³³ http://www.ubak.gov.tr/BLSM_WIYS/UBAK/tr/yayinlar/20131129_112705_204_1_64.pdf s.103, Erişim Tarihi: 12.09.2016

³⁴ a.e., s.106

³⁵ a.e., s.107

Demiryolu Ağı, önce Bakü-Tiflis-Kars demiryolu projesine ve Çin ile yapılacak olan bağlantıya da entegre edilecektir. Çin Hükümeti’de aynı projeye Avrupa’ya ulaşmak adına çok istekli olduğu için yatırım yapmaktadır. Ayrıca, Bulgaristan sınırını Gürcistan sınırına bağlayan diğer bir proje ise Halkalı-Kapıkule-Ankara-Sivas-Kars Demiryolu’dur.

Diğer taraftan, ulaştırma sektöründe beklenen rekabetin etkinleşmesi, verimliliğin artırılması, kaynak kullanımının en etkin şekilde sağlanmasını hedefleyen girişimlerden biri de Demiryolu alt yapısının özel sektöre açılmasını içeren Türkiye Demiryolu Ulaştırmasının Serbestleştirilmesi Hakkında Kanun’un 2013 yılında yürürlüğe girmesidir. Benzer uygulamanın tecrübeli AB uzmanlarından işleyişle ilgili 2014-2015 yıllarını kapsayan 2 yıllık teknik danışmanlık hizmeti alınmıştır. Bunun amacı, sektörde eşit, serbest, adil ve sürdürülebilir rekabeti sağlamaktır.

5.2. Ulusal ve Uluslararası Karayolları

Karayolu altyapı hizmetlerinin gelişim süreci 1923-1950 “Erişebilirlik” ile başlamış, 1950-1960 “Yaz-Kış Geçit Veren Yollar Yapımı” ile gelişmiş, 1960-1970 “Asfalt Sathi Kaplama” ve 1970-1980 “Bitümlü Sıcak Karışım Kaplama” ile kalkınmış, 1985 “Otoyol Yapım ve Acil Eylem Planı” kapsamında 2003 yılında başlatılan “Bölünmüş Yolların” yapımı süreci ve 2011-2023 “YİD Projeleri ve Akıllı Yollar” ile koordinantlarını genişletmeye devam etmektedir.³⁶

Diğer taraftan, Türkiye’nin ekonomik kalkınması ve refahının gelişimini desteklemek adına Karayolları Genel Müdürlüğü’de faaliyetlerini çeşitlendirerek; 2023 için YİD modeliyle 5.562 km otoyol yapımı ile otoyol ağ uzunluğunu 7.827 km’ye çıkartırken, bölünmüş yol uzunluğunu da 29.000 km olarak planlamıştır. Hedef, 36.839 km bölünmüş yol, 70.000 km BSK Kaplamalı yol ağına planlandığı şekilde ulaşmaktır.

³⁶ http://www.ubak.gov.tr/BLSM_WIYS/UBAK/tr/yayinlar/20131129_112705_204_1_64.pdf Erişim Tarihi: 21.11.2016

5.3. Ulusal ve Uluslararası Havacılık

Havacılık ve Uzay Teknolojileri tüm dünya ülkelerinin önemle üzerinde durduğu ve hatta pek çoğunun gücü elinde tutmak adına iddiasını sürdürdüğü sektörlerdir.

Türkiye, coğrafi konumu nedeni ile dünyanın en kritik noktalarından birinin üzerindedir ve ne kadar avantajlı olduğunu fark ettiğinden bu yana havaalanı sayısını son 10 yılda %100 arttırarak 55'e çıkartmıştır.³⁷ Son yıllarda yapılan yatırımlarla ülkemiz, havacılık sektöründe iddiasını global anlamda ortaya koymuştur.

Yerli Havayolu firmaları da rekabet ortamının oluşması sonucunda hem sayısını hem de kalitelerini arttırmıştır. Zaman içinde seyahat maliyetlerinde iyileşme sağlanırken aynı zamanda havalimanlarının fiziki şartları da uluslararası seviyeye ulaşmıştır. Yapılan yeni havalimanları dünyada yeni bir rekabet başlatmış ve uluslararası uçuş ağı genişlemiş, yolcu ve yük taşımacılığında önemli bir seviyeye ulaşmıştır.

Milli havayolu şirketi, THY, Avrupa'nın en kârlı havayolu firması, en büyük 4. uçuş ağı ve AHL dünyada 4. büyük yolcu trafiği yöneten havalimanı kategorisine erişmiştir. Henüz dünyada 108 ülkede 264 noktaya uçuş gerçekleştirirken, inşaatı sürdürülen, İstanbul'un 2018/2020 yılında tamamlanması planlanan yeni havalimanı sayesinde hem uçuş ağını hem de 150 milyon yolcu/ yıl ve artacak yük taşıma kapasitesini bağlantılı kara, deniz ve demir yolları sayesinde daha da genişleteceği kesinlik kazanmıştır.³⁸

Birbiri ile entegre olarak, merkez İstanbul olarak planlanan ulaşım ağı, ülkenin sahip olduğu coğrafyanın önemini, bu kentte gerçekleştirilen diğer ulaştırma projelerinin verdiği destekle (Metro, Marmaray, Avrasya Tüneli, Boğaz Köprüleri) dikkat çekici şekilde yükseltmektedir. Diğer taraftan, 2016-2017 yılında bağlantı yolları ile tamamlanan Osmangazi Köprüsü ve yine YİD projesi olarak 18 Mart 2017'de temeli atılacak olup, yaklaşık 5,5 yıl yapım süresi ile 2023'te geçişe sunulacak olan 1915 Çanakkale Boğaz Köprüsü ihalesi de tamamlanmıştır.

³⁷ <http://www.dhmi.gov.tr>, Erişim: 20.12.2016

³⁸ http://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2016/

²⁰161109_report_turkey.pdf s.52 Erişim: 20.11.2016

5.3. Ulusal ve Uluslararası Denizcilik

Dünyada ekonomik göstergeleri ile yıldız oyuncu kategorisinde yer alabilme şansı ülkelerin kârlı ticari faaliyetleri sonucunda mümkün olmaktadır.

Kârlılıkta rol oynayan faktörler içinde önde gelen unsurlardan biri de hesaplı ve rasyonel hazırlanmış lojistik zincirlerdir. Bir kere de en uzak mesafeye en fazla yükün hasarsız ve en düşük maliyet ile ulaştırılabilmesi gerekmektedir. Dolayısı ile ticari taşımacılığın en çok ve öncelikli tercih edilen şekli denizyolu ile ulaştırmaadır.

Üzerinde bulunduğu coğrafyanın sağladığı doğal avantajla, üç tarafı denizlerle çevrili ülkemiz 8400 km'den fazla kıyı şeridinde sahiptir. Pek çok nedenden dolayı hakkıyla kullanamadığı bu avantajı 2000'li yıllarda attığı ekonomik kalkınma adımları ve itici güç oluşturan projeleri sonucunda deniz taşımacılığı talebini de oluşturmuştur.

Bu anlamda hem Türk deniz filosunu geliştirilmesi, yeni liman inşaatlarına hız verilmesi, İskenderun, Derince ve Kuzey Marmara, Kuzey Ege, Filyos ve Mersin Limanları yanı sıra, turizm sektörüne sağlayacağı katkı da göz önünde bulundurularak yat bağlama kapasitesinin arttırılması, deniz emniyeti ve denetim performansının yükseltilmesi, denizcilik eğitim ve kalitesinin güçlendirilmesi, gemi inşaa sektörünün desteklenmesi sayesinde kıyıları ve denizlerimizde en etkin şekilde değerlendirilir hale gelmesi beklenmektedir.³⁹

³⁹ <http://www.ulastirmasurasi.org/Erişim> Tarihi: 12.08.2016

6.ULAŞTIRMA’NIN MODERN TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ ÖNEMİ

Ülkelerin ekonomik kalkınma ve refah seviyesini yükseltme konusunda rol oynayan faktörler arasında yolcu ve yük ulaşırmacılığının uygun modlar veya inter-modal olarak gerçekleştirilmesi önemlidir.

Bunun yanı sıra bilginin en hızlı şekilde iletilmesi açısından teknolojik atılımların en üst seviyelerde gerçekleştirilmesi zorunluluğu da vardır.

Dünyada gelişmenin ve kalkınmanın itici gücünü ulaşırtma, ulaşırtma altyapısı ve haberleşme alanında yapılan yatırımlar olmuşturmaktadır. Günümüzde gelişme sürecini en hızlı şekilde tamamlayan pek çok ülkenin söz konusu sahalarda altyapı ve üstyapı yatırımlarına önem verdikleri görölmektedir. Gelişme sürecini tamamlayan ölkelerde kamu ya da özel sektör olanakları sayesinde yapılan yatırımlar milli gelire kıyasla ciddi büyüklöklere ulaşmıştır. Ölkemizde karayolu ve demiryolları yatırımlarının GSYİH’ya oranı; 2013 itibarıyla %1,5 ile OECD ortalamasının üstünde⁴⁰ olduğu gibi, Genel Devlet Sabit Sermaye Yatırımlarının GSYİH içindeki payı %4,2 ile Avro Bölgesi ortalaması ve Japonya gibi ölkelerin de üstündedir.⁴¹

⁴⁰ [http://www.mod.gov.tr/Lists/RecentPublications/Attachments/84/Economic%20and%20Social%20Indicators%20\(1950-2014\).pdf](http://www.mod.gov.tr/Lists/RecentPublications/Attachments/84/Economic%20and%20Social%20Indicators%20(1950-2014).pdf) Erişim Tarihi:12.08.2016

⁴¹ http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/YillikProgramlar/Attachments/24/2015_programı_15_12_2014.pdf

Türkiye Ulaştırma Sektörü, 2010-2015 yılları arasında, GSYİH'ya %14 katkıda bulunurken, sektöre olan talepte % 8 lik artış kaydetmiştir. Demiryolu taşımacılığında talep%2, denizyolu%5, karayolu%7,6 lık büyüme desteği sağlarken, hava taşımacılığı yıllık %16 lık bir taleple karşılaşmıştır.⁴²

Siyasi istikrar, kararlı iktisadi ve siyasi politikaların 2023 için belirlenen ulaştırma ve iletişim altyapı yatırım hedeflerini yakalayacağı aşîkardır.

Dünya ticaretinin üzerinde bulunduğumuz coğrafyada şekillenmesi nedeni ile ölkemizin ulaştırma sektöründen pay almamız zorunluluk arz etmektedir.

Ulaştırma alanında gerçekleştirilen yatırımlar, kamu tecrübesi ile özel sektörün dinamizmini buluşturularak, kamu-özel işbirliği ve finans modellerinin etkin bir şekilde uygulanması yönünde alınmış doğru karardır.

6. SONUÇ

Türkiye'nin büyüme, gelişme, kaynaklarını doğru yönetme, üzerinde bulunduğu coğrafi konumu rasyonel değerlendirme yönünde başlattığı ulaştırma yatırımları konusundaki çabasının geçmişi Osmanlı'dan itibaren devamlılık göstermektedir.

Son 25 yıldaki global büyüme eğiliminin sürmesi durumunda, 2020'lerde Türkiye'deki yolcu trafiği bugünkü seviyesinin yaklaşık 3.3 katına yani 540 milyar yolcu-km'ye, yük trafiği ise 2.5 katına yani 300 milyar ton-km'ye çıkacaktır.⁴³ Artışın bu şekilde devam ettiği düşünüldüğünde yük taşıma talebinin artık karayolu ile sürdürülebilmesi mümkün gözükmeyeceği fark edilerek ulaştırmanın diğer modları için de gerekli alt yapı ve üst yapı entegre yatırımları her yıl için bütçeden ayrılan %30 luk pay ile planlanmış ve 2023-2035 yılları hedeflenerek kademeli olarak gerçekleştirilmektedir.

⁴² TC UDH Stratejik Planı 2014-2018, s.61

⁴³ http://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2016/20161109_report_turkey.pdf, Erişim Tarihi:12.12.2016

Avrupa'nın da Ortadoğu ve Asya ile bağlantısını sağlayacağı TEN-T projesi kapsamında Türkiye öncelikli proje olarak "Halkalı-Kapikule-Ankara-Sivas-Kars Demiryolu" hattı beraberinde diğer hatlar içinde modernleştirme -iyileştirme çalışmalarını sürdürmekte ve yeni bağlantı projelerinin verimliliği üzerinde de çalışmaktadır.

Avrupa Birliği'nin uyum sürecinde sağladığı fonlar, devlet bütçesinden ayrılan pay, yerli ve yabancı yatırımcının hevesliliği, coğrafya avantajı ve en önemlisi siyasi istikrarın devamlılığı, ulaşım ve ulaştırma anlamında da gerçekleşecek projeler sayesinde Türkiye ekonomisi gelişmişlik seviyesinde büyüme trendine devam edecektir.

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Osmanlı Devleti (1856-1922) döneminde inşa edilen başlıca demiryolu hatları.....	12
Tablo 2: Yabancı şirketlerin elinde bulunan bazı hatlar.....	12
Tablo 3: Osmanlı devletinden Cumhuriyet dönemine kalan Türkiye sınırlarındaki demiryolu hatları.....	13
Tablo 4: 1923-1938 Döneminde Karayolları (km).....	16
Tablo 5: 1950-1960 Döneminde Karayolları (km).....	16
Tablo 6: 1960-1980 Döneminde Karayolları (km).....	17
Tablo 7: 1960-1980 Döneminde Ulaşım Sektöründe Yurtiçi Taşımalar....	17
Tablo 8: 1980-2000 Döneminde Karayolları (km).....	18
Tablo 9: 1990-2000 Yılları Arasında Yatırımların Ulaştırma Sistemleri Arasındaki Yüzde Dağılımı.....	19

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AHL	Atatürk Hava Limanı
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
BSK	Bitümlü Sıcak Karışım
KGM	Karayolları Genel Müdürlüğü
KİK	Kamu İktisadi Kuruluşu
OECD	Avrupa Ekonomik İşbirliği
TEN-T	Trans-Avrupa Ulaşım Şebekeleri
TCDD	Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları İşletmesi
THY	Türk Hava Yolları
UDH	Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme
YİD	Yap İşlet Devret

KAYNAKÇA

- Akgüngör, Ali Payıdar, Demirel, Abdulmuttalip, “Türkiye’deki İlaştırma Sistemlerinin Analizi ve Ulaştırma Politikaları”, *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 2004 C:10, Sayı:3, s.425
- Akbulut, Gülpınar, “Türkiye’de Demiryolu Ulaşımının Jeopolitik Önemi” *Uluslararası Demiryolu Sempozyumu (14–15–16 Aralık 2006)*, 2006, s. 26–31, *Demiryollar Dergisi*, 1938, s.973
- Demirel, M. F., “XII. inci Cumhuriyet Yıl Dönümünde Demiryollarımıza Genel Bir Bakış ”, *Demiryollar Dergisi*, 29 İlkteşrin 1935, S. 128-129, 1935, s. 392- 436.
- Heaton, Herbert, “Avrupa İktisat Tarihi”, C.II, (Çev:M.A.Kılıçbay, Osman Aydoğuş), Teori Yayınları, Ankara, 1985, s.133
- İnalcık, Halil, “Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü (1569)”, (1948), *Belleten*, C:12, s. 349-402
- İncekara, Beyhan, Türkiye’de Ulaştırma Sektörünün Ekonomik Analizi, LAP Lambert Academic Publishing, 2016, s.16
- İmbert, Paul, Osmanlı İmparatorluğu’nda Yenileşme Hareketleri, İstanbul, 1981, s.68.
- Karal, E. Ziya, Osmanlı _Tarihi, VIII, Ankara, 1962, s. 176
- Kaynak, Muhteşem “Osmanlı Ekonomisinin Dünya Ekonomisine Eklemlenme Sürecinde Demiryollarına Bir

- Kurmuş, Orhan, Bakış”, Yapıt, Sayı: V., s. 72., Ankara 1984
Emperyalizmin Türkiye’ye Girişi, Ankara, 1982, s. 48-49
- Meydan Larousse, C:IV, s.902,
- Ökçün, Gündüz, “Osmanlı Meclis-i Mebusanında Bağdat Demiryolu İmtiyazı Üzerine Yapılan Tartışmalar”, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, XXV, No: 2, Haziran 1970, Ankara, s. 27 (s. 15-56).
- Önsoy, Rifat, Osmanlı Alman Ticari Münasebetleri, (1871-1914) Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, Ankara, 1979 s.53
- Özyüksel, Murat, Anadolu ve Bağdat Demiryolları, İstanbul, 1988, s.15-17.
- Rathman, Lothard, Alman Emperyalizminin Türkiye’ye Girişi, İstanbul, 1982, s. 75-76.
- Saatçioğlu, Cem, Ulaştırma Ekonomisi, Sistemler-Politikalar-Uygulamalar, I. Baskı, Sümer Kitabevi, İstanbul, Ekim 2016, s.22
- Sarıca, Murat, Siyasal Tarih, İstanbul, 1983, s.221
- TC UDH Bakanlığı 2014-2018 Stratejik Plan, S.61
- Türk Ansiklopedisi, C:XXI,s.232.
- Türkiye Mühendislik Haberleri, “Programlı Kalkınma Projeleri”, Sayı 442-443 2006/2-3 s.25

Ürkmez, Naim, “II. Abdülhamit’in Modernleşme Anlayışı”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2006, s. 99

Velay, A. Du, Türkiye Maliye Tarihi, Ankara, 1978, s.154

<http://www.dunyabulteni.net/haber/284821/osmanlidan-gunumuze-demiryollari>

Erişim Tarihi: 7 Temmuz, 2016

<http://www.dunyabulteni.net/haber/289910/ataturk-doneminde-ne-kadar-demiryolu-yapildi-> Erişim Tarihi: 10.12.2016

http://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2016/20161109_report_turkey.pdf s.52 Erişim: 20.11.2016

http://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2016/20161109_report_turkey.pdf, Erişim Tarihi:12.12.2016

<http://iibfdergi.karatekin.edu.tr/Makaleler/152046497>
“Türkiye’deKarayollarının Gelişimine Tarihsel Bir Bakış”.pdf / s:126
Erişim Tarihi: 20 Kasım2016

http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/YillikProgramlar/Attachments/24/2015_programı_15_12_2014.pdf Erişim Tarihi: 12.02.2017

[http://www.mod.gov.tr/Lists/RecentPublications/Attachments/84/Economic%20and%20Social%20Indicators%20\(1950-2014\).pdf](http://www.mod.gov.tr/Lists/RecentPublications/Attachments/84/Economic%20and%20Social%20Indicators%20(1950-2014).pdf)
Erişim Tarihi:12.08.2016

http://web.shgm.gov.tr/documents/sivilhavacilik/files/pdf/kurumsal/yayinlar/SHGM_Havayolu_Tasimaciligi_Kitabi.pdf,s.2 Erişim Tarihi: 17 Aralık 2016

http://www.sp.gov.tr/tr/stratejik-plan/s/938/Ulastirma_+Denizcilik+ve+Haberlesme+Bakanligi+2014-2018, Erişim Tarihi:12.02.2017

<http://www.tcdd.gov.tr>, Erişim Tarihi: 10.09.2016

http://www.ubak.gov.tr/BLSM_WIYS/UBAK/tr/yayinlar/20131129_112705_204_1_64.pdf s.106, Erişim Tarihi: 12.09.2016

<http://www.ulastirmasurasi.org/>Erişim Tarihi: 12.08.2016

